

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
FİNANS BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BANKALARDA GELİR ÇEŞİTLENDİRMESİNİN
PERFORMANS ÜZERİNE ETKİLERİ ve
TÜRKİYE'DEKİ MEVDUAT BANKALARINA
YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA**

Onur KAYRAN
2501170183

TEZ DANIŞMANI
Prof Dr. Murat KIYILAR

İstanbul- 2020

ÖZ

“BANKALARDA GELİR ÇEŞİTLENDİRMESİNİN PERFORMANS ÜZERİNE ETKİLERİ ve TÜRKİYE’DEKİ MEVDUAT BANKALARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA” ONUR KAYRAN

Bankalar gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde finansal sistemin temel yapı taşı olarak oluşturmaktadır. Bankaların temel işlevi fon arz edenlerden mevduat şeklinde topladığı fonları, fon talep edenlere kredi şeklinde aktararak iki taraf arasında köprü kurmaktır. Geleneksel bankacılık faaliyetini oluşturan söz konusu işlev neticesinde bankalar faiz geliri elde etmektedir. Ancak küreselleşme ile birlikte artan rekabet, kâr marjlarının daralması ve gelişen teknoloji bankaların gelir kaynaklarında çeşitlendirme yaparak faiz gelirlerinin yanı sıra faiz dışı gelirlere de yönelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bankaların gelir kaynaklarındaki söz konusu çeşitlendirmenin performans üzerindeki etkisini ortaya koymak kârlılığın artırılması ve güçlü bir yapıya kavuşması için önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı 2010-2018 dönemleri arasında Türkiye’de faaliyet gösteren 21 mevduat bankasının gelir kaynaklarında yapmış oldukları çeşitlendirmenin, performansları üzerindeki etkisini araştırmaktır. Çalışmada bağımsız değişken olarak uluslararası örneklerde yaygın bir şekilde kullanılan gelir çeşitlendirme endeksi (HHI); bağımlı değişken olarak aktif kârlılık (ROA) ve özkaynak kârlılığı (ROE) kullanılmıştır. Banka performansı üzerinde etkisi olduğu düşünülen sermaye yeterlilik oranı, aktif oranı, likidite oranı, mevduat büyüme oranı, kredi ve karşılık oranı ise kontrol değişkeni olarak belirlenmiştir. Çalışmaya dâhil edilen bankaların söz konusu dönemdeki yıllık verileri, panel veri regresyon analizine tabii tutulmuş ve Driscoll-Kraay (1998) tahmincisi kullanılarak modellenmiştir.

Söz konusu analiz sonucuna göre bankaların gelir çeşitlendirmesinin performanslarına olumlu katkı sağladığı anlaşılmıştır. Daha açık bir ifade ile bankaların faiz gelirlerinden faiz dışı gelirlere yönelmesi hem özkaynak kârlılıklarını hem de aktif kârlılıklarını arttırdığı gözlemlenmiştir. Analiz bulguları kontrol değişkenleri açısından incelendiğinde ise sermaye yeterlilik oranının, likidite oranının ve karşılık oranının banka kârlılığı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna

ulaşılmıştır. Bu faktörler içerisinde sermaye yeterlilik oranının etkisinin pozitif; likidite ve karşılık oranının etkisinin ise negatif olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gelir Çeşitlendirmesi, Bankacılık, Finansal Performans, Faiz Dışı Gelir, Faiz Geliri

ABSTRACT

“EFFECTS OF REVENUE DIVERSIFICATION ON PERFORMANCE IN BANKS and AN INVESTIGATION FOR BANK DEPOSITS IN TURKEY”

ONUR KAYRAN

Banks are the fundamental structure of the financial system in the economies of developed and developing countries. The main function of the banks is to transfer the funds collected from funders in the form of deposits to those who request funds in the form of loans and establish a bridge between the two parties. Banks earn interest income as a result of this function, which constitutes traditional banking activity. However, increasing competition with globalization, shrinking profit margins and developing technology caused banks to diversify their sources of income, turning to non-interest income as well as interest income. Therefore, it is important to reveal the effect of this diversification in banks' income sources on performance in order to increase profitability and to have a strong structure.

The aim of the study; the impact of diversification which 21 deposit banks operating in Turkey have made in their income sources between 2010-2018 periods on their performances has been researched. As an independent variable in the study, income diversification index (HHI), which is widely used in international examples; Return on assets (ROA) and return on equity (ROE) are used as dependent variables. The capital adequacy ratio, asset ratio, liquidity ratio, deposit growth rate, loan and provision ratio, which are considered to have an impact on the performance of the bank, are determined as control variables. The annual data of the banks included in the study for the period in question were subjected to panel data regression analysis and modeled using the Driscoll-Kraay (1998) estimator.

According to the result of the analysis issued, it is concluded that the income diversification that banks have been conducted gives a positive contribution to their performances. More explicitly, it is observed that that the diversification in their income sources which banks have been conducted by tending from interest income to out of/non interest income has increased both their return on equity and return on assets. When the analysis findings are analyzed in terms of control variables, it is concluded that capital adequacy ratio, liquidity management and provision ratio have a meaningful effect on bank profitability. Among these factors, it has been observed that

the effect of the capital adequacy ratio is positive whereas that of liquidity and reserve ratio is negative.

Keywords: Income Diversification, Banking, Financial Performance, Non-Interest Income, Interest Income

ÖNSÖZ

Bankalar gelişmekte olan lke ekonomilerinde finansal sisteminin yapı taşını oluşturmaktadır. Bu alışma, Türk Bankacılık Sektöründe faaliyet gösteren mevduat bankalarının gelir çeşitlendirmesinin performanslarına olan etkilerini yansıtmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın gelecek dönemlerde bu konuya yoğunlaşmak isteyen araştırmacılara katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinde ve yazım aşamasında desteklerini esirgemeyen, bilgi birikimi ve tecrübesiyle her fırsatta çalışmamla yakından ilgilenen ve çalışmama önemli katkılar sunan tez danışmanım Prof. Dr. Murat KIYILAR'a teşekkrlerime sunarım.

Yüksek lisansa başlamamda büyük katkısı olan bana akademisyenden çok ailemden birisi gibi davranan Doç. Dr. zcan IŞIK'a teşekkürü borç bilirim.

Son olarak, hayatımın her alanında, yaşadığım tüm zorluklarda yanımda olan, bana inanan ve her koşulda desteklerini esirgemeyen annem ve babama sonsuz Őükran ve minnetlerimi sunarım.

ONUR KAYRAN

İSTANBUL, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iiv
ÖNSÖZ.....	vi
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BANKA KAVRAMI ve TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ

1.1. Banka Kavramı ve Tanımı	5
1.2. Dünyada Bankacılığın Doğuşu ve Gelişimi	6
1.3. Türkiye’de Bankacılığın Tarihçesi	10
1.3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Bankacılık Tarihçesi.....	10
1.3.2. Cumhuriyet Sonrası Bankacılık Tarihçesi.....	13
1.4. Finansal Sistem ve Bankaların Sistemdeki Yeri.....	23
1.4.1 Finansal Sistemde Bankaların Yeri	27
1.5. Bankaların Temel İşlevleri	29
1.6. Banka Türleri	33
1.6.1. Faaliyet Alanlarına Göre Banka Türleri	33
1.6.1.1. Merkez Bankaları	33
1.6.1.2. Mevduat Bankaları	34
1.6.1.3 Yatırım Bankaları.....	35
1.6.1.4. Kalkınma Bankaları	36

1.6.1.5. Katılım Bankaları	36
1.6.2. Sermaye Yapılarına Göre Banka Türleri	37
1.6.2.1. Kamu Sermayeli Bankalar	37
1.6.2.2 Yabancı Sermayeli Bankalar	38
1.6.3.3 Özel Sermayeli Bankalar	38
1.7. Günümüzde Türk Bankacılık Sistemi	38

İKİNCİ BÖLÜM

BANKACILIKTA GELİR ÇEŞİTLENDİRMESİ

2.1. Bankacılıkta Gelir Ve Gider Kalemleri	55
2.1.1. Bankacılıkta Gelir Kalemleri	55
2.1.1.1. Faiz Gelirleri	55
2.1.1.2. Faiz Dışı Gelir	58
2.1.2. Bankacılıkta Gider Kalemleri	60
2.1.2.1. Faiz Giderleri	60
2.1.2.2. Faiz Dışı Giderler	61
2.2. Bankacılıkta Performans ve Ölçütleri	63
2.3. Banka Performansını Etkileyen Faktörler	66
2.3.1. Personel Kalitesi	66
2.3.2. Kaynakların Verimli Kullanımı	67
2.3.3. Risk Yönetimi	68
2.3.4. Sermaye Yeterliliği	70
2.3.5. Likidite ve Kârlılık	71
2.3.6. Alternatif Dağıtım Kanalları ve Teknoloji Kullanımı	72
2.4. Performans Ölçüm Yöntemleri	72
2.4.1. Geleneksel Ölçüm Yöntemleri	73
2.4.1.1. CAMELS Analizi	73
2.4.1.2. Aktif Kârlılığı (ROA)	78

2.4.1.3. Özkaynak Kârlılığı (ROE)	79
2.4.2. Modern Ölçüm Yöntemleri	81
2.4.2.1. Riske Göre Düzeltilmiş Performans Ölçüm Yöntemleri	81
2.4.2.2. Z-Score değeri.....	82
2.4.2.3. Diğer Risk Ayarlı Performans Ölçüm Yöntemleri	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BANKALARIN GELİR ÇEŞİTLENDİRMESİNİN PERFORMANSLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA

3.1. Literatür İncelemesi	85
3.2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	98
3.3. Araştırmanın Kısıtları	100
3.4. Araştırmanın Modeli ve Değişkenlerin Tanımları	100
3.4.1. HHI Endeksi Değişkeni	103
3.5. Araştırmanın Yöntemi	106
3.5.1. Veri Türleri	106
3.5.1.1. Panel Veri Analizi	107
3.5.1.2. Panel Veri Modelleri	109
3.6. Analiz ve Bulgular	112
3.6.1. Veri Seti ve Tanımlayıcı İstatistikler	112
3.6.2. Doğru Tahmincinin Sınanması	113
3.6.2.1. Çoklu Doğrusal Bağlantı Probleminin Araştırılması	113
3.6.2.2. Modelin Belirlenmesine İlişkin Analizler	115
3.6.2.3. Varsayımdan Sapmalara İlişkin Analizler	118
3.6.3. Panel Veri Analizi Sonuçları ve Bulguları	121
SONUÇ	126
KAYNAKÇA	130

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. Finansal Sistemin Yapısı	23
Tablo 1.2. Türkiye'deki Finansal Kuruluşların Büyüklükleri.....	28
Tablo 1.3. Yıllara Göre Türk Bankacılık Sektöründe Faaliyet Gösteren Bankaların Sayısı	40
Tablo 1.4. Yıllara Göre Türk Bankacılık Sektöründe Şube ve Çalışan Sayıları.....	40
Tablo 1.5. Türk Bankacılık Sektöründeki Grup ve Sektör Payları.....	44
Tablo 1.6. Bankacılık Sektörü Bilanço Yapısına İlişkin Rasyolar	49
Tablo 1.7. Bankacılık Sektörünün Aktif Kalitesine İlişkin Rasyolar	50
Tablo 1.8. Bankacılık Sektörünün Gelir Yapısına İlişkin Rasyolar	52
Tablo 3.1. Literatür Tablosu	87
Tablo 3.2. Literatürde Yer Alan Çalışmalarda Kullanılan Değişkenler	94
Tablo 3.3. Analize Dâhil Edilen Mevduat Bankaları	99
Tablo 3.4. Çalışma Kapsamında Kullanılan Değişkenler	102
Tablo 3.5. Veri Seti ve Tanımlayıcı İstatistikleri	112
Tablo 3.6. Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyon Matrisi	114
Tablo 3.7. VIF Değerleri	115
Tablo 3.8. Doğru Modelin Tespiti İçin Yapılan Sınamalar	117
Tablo 3.9. Varsayımdan Sapmalar	119
Tablo 3.10 Driscoll ve Kraay Tahmincisi Bulguları	121

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Türk Bankacılık Sektöründe Toplam İstihdamın Yüzdelerik Dağılımı	41
Şekil 1.2. Türk Bankacılık Sektörü Personel Sayıları Yüzdelerik Değişimi	41
Şekil 1.3. Türk Bankacılık Sektörü Şube Sayıları Yüzdelerik Değişimi	43
Şekil 1.4. Bankacılık Sektöründe Mevduat Değişimi.....	44
Şekil 1.5. Bankacılık Sektöründeki Bankaların Sermaye Yeterliliği Oranı Gelişimi..	46
Şekil 1.6. Bankacılık Sektöründe Kredilerin Gelişimi	47
Şekil 1.7. Bankacılık Sektöründe Takipteki Kredilerin Gelişimi	48
Şekil 1.8. Bankacılık Sektöründe Likiditeye İlişkin Rasyolar	51
Şekil 1.9. Bankacılık Sektörünün Aktif Kârlılığı (ROA) ve Özkaynak Kârlılığı (ROE) Gelişimi	53

KISALTMALAR LİSTESİ

- AB:** Avrupa Birliği
- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
- BDDK:** Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
- DİBS:** Devlet İç Borçlanma Senedi
- EFT:** Elektronik Fon Transferi
- FDG:** Faiz Dışı Gelirler
- FED:** Federal Reserve Board
- GSYH:** Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
- HHI:** Gelir Çeşitlendirme Endeksi
- İMKB:** İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
- KKDF:** Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu
- NFG:** Net Faiz Gelirleri
- SPK:** Sermaye Piyasası Kurulu
- SYR:** Sermaye Yeterliliği Rasyosu
- TBB:** Türkiye Bankalar Birliği
- TCMB:** Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
- TMSF:** Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
- TP:** Türk Parası
- YP:** Yabancı Para

GİRİŞ

Bankacılık sektörü Türkiye’de finansal sistemin büyük bir çoğunluğunu oluşturmaktadır ve finansal sektörlerle birlikte reel sektöre de kaynak sağlamada oldukça önemli bir yere sahiptir. Türkiye Bankalar Birliği’nin (TBB) yayımlanmış olduğu Aralık 2018 faaliyet raporuna göre bankalar, Türkiye’de faaliyet gösteren finansal kuruluşlar arasında 3.867 milyar TL aktif büyüklüğü ile finansal sistemin %83’ lük kısmını oluşturmaktadır. Dolayısıyla sektör payı göz önünde bulundurulduğunda Türkiye ekonomisini etkileyen en önemli finansal kesimin bankacılık sektörü olduğu görülmektedir. Bankaların en temel işlevlerinden birisi tasarruf sahipleri ile fon ihtiyacı olanlar arasında köprü görevi kurarak taraflar arasında fon alış-verişini sağlamaktır. Bankalar gerçekleştirmiş oldukları bu işlev sayesinde ekonomide atıl bir şekilde bulunan küçük miktardaki tasarrufların değerlendirilmesini sağlayarak ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır.

Osmanlı Devleti’nde bankacılığın gelişimi Türklerin belli başlı değer yargılarına bağlı olarak askerlik ve yöneticilik işlerine ağırlık vermesi, batılı ülkelerin gerçekleştirmiş olduğu Sanayi Devrimi’ne katılamamaları ve esnaf ve zanaatkârlara dayalı kapalı bir ekonomik sistem içerisinde yer alması gibi nedenler olumsuz etkilemiştir. Söz konusu sebeplerden dolayı Osmanlı’da Tanzimat’a kadar bankacılığa ait izler rastlanmamıştır ve bankacılık işlemlerinin bugünkü işlemlerle kıyaslanmasa da 19.yy da başlamış olduğu görülmüştür. Batılı ülkelerde bankacılığın doğuşu Sanayi Devrimi ile elde edilen sömürü gelirlerinin sanayi sektörüne aktırılmasına bağlı olarak gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti’nin ise bankacılığın doğuşu, hazinenin borç para ihtiyacını finansman etmek amacıyla gerçekleşmiştir. İlerleyen dönemlerde bankacılık sisteminin ekonomik kalkınmanın sağlanmasında ki rolünün önemi fark edilmiştir ve Cumhuriyet döneminde ulusal bankacılık sisteminin gelişimine ağırlık verilmiştir.

1980’li yıllarda finansal liberalizasyon ile birlikte finansal piyasalara girişlerin kolaylaştırılması, kredi ve mevduat faiz oranlarının serbestleştirilmesi, piyasa da yeni finansal kuruluş ve ürünlere yer verilmesiyle kısa bir süre içerisinde mevduat ve kredi faizleri hızla yükselmiştir. Söz konusu bu yıllar Türkiye’de bankacılık gelirlerinin faize dayalı olduğu, sermaye piyasası yasasının çıkmadığı ve İstanbul Menkul Kıymetler

Borsası (İMKB) işlemlerinin çok canlı olmadığı yılları kapsamaktadır. Bankalar bu dönemde, diğer finansal araçlara göre çok daha düşük maliyetli fon bulma şansına sahip olmuşlardır. Ancak sermaye piyasası yasasının çıkmasından sonra İMKB canlanmış ve bu sayede tasarruf sahipleri atıl fonlarını değerlendirebileceği menkul kıymet araçlarına yönelmiştir. Dolayısıyla bu gelişmeler de bankaların fon bulma maliyetlerini arttırmıştır. Ayrıca hızla gelişen teknoloji eski oranla haberleşme ve bilgi alma maliyetlerinde düşüş sağlaması daha önceden bu konuda piyasada bulunan banka dışı finansal kuruluşlara göre avantajlı olan bankaların avantajını kaybetmesine neden olmuştur. Banka dışı finansal kuruluşların bankaların uyması gereken yasal düzenlemelerden ve dolayısıyla bu yasal düzenlemelerin getirdiği maliyetlerden de muaf olması bankaların dezavantajlı konuma düşmesine neden olmuştur. Gelişen teknolojiyle paralel gerek bankaların kendi arasında gerekse banka ve banka dışı finansal kuruluşlar arasındaki rekabetin artmasına neden olmuştur.

Türkiye’de söz konusu dönemde bankaların ana gelir kaynaklarını faiz geliri oluşturmaktadır ve bankalar çoğunlukla gelir kaynaklarında çeşitlendirme yolunu tercih etmemektedir. Ancak artan rekabet, gelişen teknolojiye bağlı olarak bilginin herkes kesim tarafından ulaşılabilir olması faiz gelirlerinde düşüşlerin meydana gelmesine neden olmuştur. Finansal liberalizasyon ile başlayan sermaye ve tahvil piyasalarının finansal sistemdeki rolünün artması, bankaları gelir kaynaklarında gelenekselin dışına çıkma zorunluluğuna yöneltmiştir.

Günümüzde küreselleşme ile birlikte teknoloji ve iletişim alanında kaydedilen ilerlemeler ulusal ve uluslararası düzeyde ticareti faaliyetlerde artışların meydana gelmesini sağlamıştır. Ticari faaliyetlerde gerçekleşen bu olumlu gelişme bankaların finansal aracılık işlevinin bireyler ve kurumlar arasında meydana gelecek fon alışverişinde kilit rol oynamasına sebep olmuştur. Bu bağlamda bankaların müşteri sayıları ve buna bağlı olarak işlem hacimleri de giderek yükselmiştir. Bu gelişmeler ışığında, bankacılık sektörü gelirlerini artırmış ve dolayısıyla yüksek kârlar elde etmiştir. Ancak artan rekabet bankaları yeni ürün ve hizmetler üretmesine, teknolojiye ve yeniliklere ayak uydurmasını zorunlu hale getirmiştir. Dolayısıyla geleneksel faaliyetlerden elde etmiş oldukları faiz gelirleri ile birlikte faiz dışı gelirlere de yönelerek gelir kaynaklarında çeşitlendirme hızla artmıştır. Gelir çeşitlendirmesi ayrıca bankaların maruz kalabilecekleri likidite riski, kredi riski, kur riski gibi riskleri de en aza indirgeyebilmeleri açısından oldukça önemli olmuştur.

Bankacılık sektöründe gelir çeşitlendirmesi bankaların faaliyet gelirleri içerisindeki ücret ve komisyon gelirlerinin, net ticari kâr-zararların, temettü gelirlerinin ve diğer faiz dışı gelirlerin payının artması şeklinde gerçekleşmektedir. Yani bankaların artan rekabet ortamında faiz gelirlerinden faiz dışı gelirlere doğru yönelmesi anlamını taşımaktadır. Teoride, bankaların gelir çeşitlendirmesi yapması daha düşük bir seviyede riske maruz kalması ve aynı zamanda daha yüksek performans göstermelerine katkı sağlamalıdır. Ayrıca bankaların faiz gelirlerinin yanında ücret ve komisyon gelirleri, temettü gelirleri, ticari kâr veya zararlar ve diğer faiz dışı gelirlere oluşan faiz dışı gelirlere yönelmesi ekonomik olumsuzluklarının yaşanması muhtemel olan dönemlerde tek bir gelir kaynağına yönelimin olmamasından dolayı net faaliyet gelirlerinde daha istikrarlı hale gelmesi düşünülmektedir. Ancak bankaların gelir çeşitlendirmesinin performansı üzerindeki etkisine yönelik yapılan çalışmalarda ortak bir sonuca ulaşılamamıştır. Gelir çeşitlendirmesi ile ilgili literatürde farklı fikirler olmasına rağmen, banka yöneticileri, düzenleyiciler ve yatırımcılar açısından gelir çeşitlendirmesinin banka performansı üzerindeki etkisini araştırmak oldukça önemlidir. Çünkü bankacılık sektöründeki karar vericilerin gelir çeşitlendirmesinin banka performansı üzerinde değer yaratıp yaratmayacağını anlaması gelecekteki atılacak adımlar için oldukça önemlidir.

Tez çalışmasının amacı, Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarının gelir çeşitlendirmesinin performansı üzerindeki etkisini araştırmaktır. Çalışmada 2010-2018 dönemleri arasında 21 adet mevduat bankasının yıllık verileri panel veri regresyon analizine tabii tutulmuştur. Araştırmanın modeli tek yönlü tesadüfi etkiler modeli olarak belirlenmiştir. Araştırma modelinin tahmini ise Drascoll Krayy (1998) dirençli tahminci yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Analize dâhil edilen bankalar veri setinin dönem aralığı ve aktif büyüklük dikkate alınarak belirlenmiştir.

Çalışma üç temel bölümden oluşmaktadır. Söz konusu bölümlerin birincisinde banka kavramı, bankacılığın gelişimi, bankanın işlevleri, bankaların finansal sistemdeki yeri ve günümüzde Türk Bankacılık Sistemi açıklanmıştır.

İkinci bölümde ise tez çalışmasının konusunu oluşturan bankacılıkta gelir çeşitlendirmesi üzerinde durulmuştur. Ayrıca bankaların elde etmiş oldukları net faaliyet gelirleri, faiz ve faiz dışı gelirler, faiz ve faiz dışı giderler başlığı altında açıklanmıştır. Tez çalışmasının konusu gelir çeşitlendirmesi ile birlikte bu çeşitlendirmenin banka performansı üzerinde etkisini araştırmak olduğu için ikinci

bölümde bankacılıkta performans, performans göstergeleri, performansı etkileyen faktörler ve ölçüm yöntemlerinin açıklamalarına da yer verilmiştir.

Tezin son bölümünde ise analiz ve literatür kısmına yer verilmiştir. Literatür kısmında gelir çeşitlendirmesi ile ilgili yapılmış uluslararası ve ulusal ampirik çalışmalar, bu çalışmalarda kullanılan analiz yöntemleri, bağımlı değişkenler, açıklayıcı değişkenler ile ortaya konulan sonuçlar, çalışma ile ilgili literatürün daha anlaşılır olması için tablo şeklinde verilmiştir. Söz konusu bölümde araştırmanın yöntemine, çalışmada kullanılan veri setine ve değişkenlere yer verilmiştir. Ayrıca çalışmada kullanılan panel veri regresyon analizi ile ilgili teorik bilgiler, analiz için uygun modelin seçiminin yapılması için gerekli sınamalar, model seçiminde sonra modelin varsayımlarının sınanması ve bu varsayımlardan sapmalara göre model için kullanılması gereken tahmincinin seçimi de ilgili bölümde yer almaktadır. Üçüncü bölümde son olarak, analiz için uygun tahminci belirlendikten sonra tahmin edilen modelin sonuçlarının genel değerlendirmesi ile bankaların gelir çeşitlendirmesi yapmasının performansları üzerindeki etkisine yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise çalışma ile ilgili genel bir değerlendirme ve öneriler yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BANKA KAVRAMI ve TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ

1.1. Banka Kavramı ve Tanımı

Banka kavramının kökeni; Fransızca 'da "banque" ve İtalyancada tezgâh anlamına gelen "banco" kelimelerinden geldiği söylenmektedir.¹ İlk bankerler olarak görülen Lombardiya'lı Yahudilerin bankacılık işlemleri yapmak için pazarlara koymuş oldukları tezgâhlardan dolayı "banco" teriminin kullanımının başladığı düşünülmektedir.²

Banka, fonksiyonu itibariyle mevduat toplayıp kredi veren finansal kurumdur.³ Bankaların devamlı bir gelişim içerisinde olmasından dolayı banka kavramının tam anlamıyla tanımının yapılması oldukça zordur. Ancak dar anlamda bir tanım yapmak gerekirse, banka fon arz edenlerden toplamış olduğu mevduatı fon talep edenlere kredi olarak sunan ve dolayısıyla bu sayede finansman ihtiyacı olan ile tasarruf fazlası olanlar arasında bir köprü görevi görerek finansal aracılık faaliyeti gerçekleştiren kuruluşlardır.⁴

Bankalar etkinlik ve önem bakımından finansal aracı kurumlar arasında en önemli yere sahiptir. Bankalar bu özelliklerini, yüzyıllar önce ortaya çıkmaları ve ilerleyen zaman ile birlikte kurumsallaşmalarını çok geniş coğrafyalarda tamamlayarak varlıklarını sürdürmeleri, toplumun alt ve üst tabakası dâhil tüm kesimlere hitap etmeleri ve gelişen teknolojiye kısa sürede ayak uydurmaları gibi sebeplerden dolayı tüm dünyada devam ettirmektedirler.⁵

Banka, tasarruf sahiplerinin tasarruflarını çeşitli kredi işlemlerinde en verimli şekilde değerlendirmek amacıyla kabul eden veya bir başka deyişle düzenli bir şekilde kredi almayı ve kredi vermeyi kendisine esas faaliyet konusu edinen ekonomik bir kuruluştur. Bankanın tanımını farklı bir şekilde daha yapmak istersek; para, kredi ve

¹ Peter S. Rose, Sylvia C. Hudgins, **Bank Management & Financial Services**, 7th ed., New York, McGraw-Hill/Irwin, 2008, p. 7.

² Mehmet Yazıcı, **Bankacılığa Giriş**, 2. bs., İstanbul, Beta Basım, 2013, s. 1.

³ Faruk Yalvaç, **Bankacılık Terimleri Sözlüğü**, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2008, s. 52.

⁴ Yusuf Dinç, **Banka Pazarlaması ve Yeni Nesil Bankacılık**, İstanbul, Beta Basım, 2017, s. 3.

⁵ Nurban Aydın, **Bankacılık Uygulamaları**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, Yayın No:1711, 2006, s. 15.

sermaye konuları da dâhil birçok işlem düzenleyen ve gerçekleştiren, temel uğraş konusu olarak özel ve tüzel kişilerin, devlet ve işletmelerin söz konusu alanda ki bütün ihtiyaçlarını karşılama faaliyeti olarak benimseyen iktisadi birimdir.⁶

Ekonomik açıdan banka kavramı ise: kaydi para ve banknot gibi finansal ödeme araçlarının ekonomiye katılmasını sağlayan, nakdi sermaye ile ilgili tüm ticari işlemleri yürüten ve nakit kullanmadan yapılan çeşitli finansal hizmetleri ve bu hizmetlerin ödemelerini gerçekleştiren özel veya kamu kuruluşlarıdır.⁷

Bankalar, gerçekleştirdikleri finansal aracılık ile ülkedeki küçük miktarlardaki atıl fonların ekonomiye katılmasına aracılık ederek optimum sermaye birikiminin oluşmasına, ekonominin gelişmesine ve refah seviyesine yükselmesine olanak sağlamaktadır. Bankalar ayrıca dolaşımdaki paranın miktarını etkileme gücüne sahip olan kaydi parayı yaratarak fiyat mekanizmasına etki edebilmektedir.⁸

Bankaların tanımının sunmuş oldukları hizmetler çerçevesinde yapılması mümkündür. Bu bakımdan bankalar, faiz karşılığında mevduat toplayıp, ödünç para veren, paranın bir yerden başka bir yere transferini gerçekleştiren, ulusal paranın yanı sıra yabancı parayla da işlem gerçekleştiren, müşterilerinin kiralık kasa hizmeti ile değerli eşya, belge, dosya vs. saklamasına olanak sağlayan ve tüm bunların dışında diğer ekonomik faaliyetlerde bulunan kuruluşlardır.⁹

1.2. Dünyada Bankacılığın Doğuşu ve Gelişimi

Tarihsel süreç incelendiğinde, para ile bankacılık kavramının sıkı bir ilişki çerçevesinde gelişim süreci geçirmiş olduğu görülmektedir. Bugünkü düzeye gelmeleri bankacılık alanındaki gelişmelerin para kavramını, aynı şekilde para kavramındaki gelişmelerin de bankacılık alanını etkileyerek değiştirmesi ve geliştirmesi sayesinde gerçekleşmiştir. Dünyanın siyasi yapısındaki gelişmelere bağlı olarak zaman zaman genişleme veya durgunluk evreleri ile karşılaşan bankacılık, güçlendiği zaman dünya politikasına yön veren etkenlerden biri olmuştur.

⁶ Mehmet Takan, Melek A. Boyacioğlu, **Bankacılık: Teori, Uygulama ve Yöntem**, 7. bs, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2015, s. 2.

⁷ Ferudun Kaya, **Bankacılık: Giriş ve İlkeleri**, 4. Bs., İstanbul, Beta Basım, 2015, s.4

⁸ Kaya, **a.g.e.**, s. 4.

⁹ Adalet Hazar, Şenol Babuşcu, **Bankacılığa Giriş: Temel Bankacılık Bilgileri**, Ankara, Bankacılık Akademisi Yayınları, 2017, s. 45

Ticaretin gelişerek uluslararası bir niteliğe sahip olması, para ile ilgili kurumların geliştirilmesine sebebiyet vermiştir. Bu gelişim sonucunda ortaya ilk olarak banka ve bankerlerin öncüsü olarak da nitelendirilen sarraflar çıkmıştır. Zamanla sarraflar yapmış oldukları faaliyetleri geliştirerek, mevduat toplamalarının yanı sıra bu mevduatların transfer işlemlerini ve kredi verme işlemini de gerçekleştirmişlerdir. Sarrafların gerçekleştirmiş oldukları bu işlemler onları “mevduat ve transfer bankaları” durumuna dönüştürmüştür. Ticaret sermayesinin gelişimi bankaların ekonomide önemli bir konumda yer almasına, Sanayi Devrimi ise bankacılığın hızlı bir gelişim sürecine girmesine neden olmuştur.

Modern anlamda bankaların ortaya çıkması 19. Yüzyıl olarak kabul edilse de tarihteki ilk bankacılık faaliyetlerin eski Babil ve Sümer zamanlarına kadar uzandığı düşünülmektedir. Sümerlerde rahipler halkın kendilerini güvenilir kişiler olarak görmesinden dolayı emanet ettikleri paraları ve malları ihtiyaç sahiplerine kredi olarak kullandırmaktaydılar.¹⁰ Ayrıca Sümerlilerin kurduğu ve bilinen ilk banka kuruluşu olan maketlerin ilk borç verenleri de rahipler olmuştur. Maketler, ilk zamanlarda çiftçilere tohum, makine, hammadde vs. alımı için fiziki daha sonra ise nakdi kredi sağladıkları ve geri ödemesinin de harman zamanı tahsil edilmiş olduğu yapılan kazılar sonucunda belirlenmiştir. Kredi ve mevduat kabulünün maketlerin başlıca uğraş konusunu oluşturduğunu kazılarda ortaya çıkan belgeler açıkça göstermiştir.¹¹

Bankacılık alanında bilinen en eski yasalar ise yaklaşık MÖ 2000 yılına ve Eshunanca Krallığına ait olduğu düşünülmektedir. Söz konusu dönemde mal alışverişlerinde faiz oranlarının da kullanıldığı görülmektedir.¹² MÖ 1750 yıllarda oluşturulan Babil kralı Hammurabi kanunlarında da Sümerlerde kurulan ve tarihin ilk banka kuruluşu olarak kabul edilen maketlerin ödünç işlemlerini nasıl yöneteceğini, vadesi gelmiş olan borcun nasıl tahsil edileceğini, borcun ödenmemesi durumunda tasfiye işleminde borçlunun hangi mallarının ne şekilde kullanılacağı yazılmıştır.¹³

Bileşik faizi ve tefeciliği yasaklayan hükümlerin bulunduğu eski Mısır'da bankacılığın gelişimi Büyük İskender'in MÖ IV. yüzyılda Mısırı işgal etmesinden sonra

¹⁰ Aydın, **a.g.e**, s.21.

¹¹ İlker Parasız, **Türkiye’de ve Dünya’da Bankacılık**, İstanbul, Ezgi Kitabevi, 2011, s. 19.

¹² Takan, Boyacıoğlu, **a.g.e** , s. 2.

¹³ İlker Parasız, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, 9. Bs, İstanbul, Ezgi Kitabevi, 2009, s. 106

gözlenmiştir.¹⁴ Eski Yunan ve Roma'da da bankacılık işlemlerini yürüten kuruluşların faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Ticaret sayesinde halkın zenginleşmesi eski Yunan'da maketler ile birlikte faaliyet gösteren "trapezitai" adında özel bankerlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Söz konusu dönemde faize herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Ancak belli bir süre sonra y faiz oranlarındaki yükseliş ile mücadele etmek için belirli kentlerde kamu bankaları ve bağımsız siteler kurulmuştur.

Ortaçağ İtalya'sında sokaklarda önlerine koymuş oldukları masaların üzerinde madeni paraların ağırlıklarını ve ayarlarını kontrol eden, değersiz olanlarını yenileri ile değiştiren ve bu paraları başkaları adına muhafız eden sarraflar yer almıştır. Bu sarraflara "Banchreius" ismi verilmiştir. Banchreius'lar zaman içerisinde faaliyet alanlarını genişletmiş ve 14.yy da senet kullanmaya başlamışlardır. Banchreius'ların belli bir yerde ikamet etmelerini gerektiren; mevduat toplama ve topladıkları bu mevduatların transfer işlemlerini gerçekleştirip kredi vermeye başlamaları gibi faaliyetler geleceğin banka işletmeleri temellerinin atılmasına sebep olmuştur.¹⁵

1453 yılında İstanbul'un fethedilmesinden sonra, günümüzdeki batı ülkelerine kadar geçerli olan kilise hukuku Rönesans hareketinin ortaya çıkması ve daha sonra Amerika'nın keşfi, ticaretin okyanusa kayması ve genişlemesi ile yerini Roma hukukuna bırakmıştır. Söz konusu bu olaylarla faize bakış açısı değişmiştir. Tüm bu gelişmeler yaşanmadan önce yasal olarak kabul edilmeyen faiz yasal sayılmaya başlandı ve bu da geleceğin bankalarının temelinin atılmasında büyük katkı sağladı.

Banka olarak kabul edebileceğimiz ilk kuruluşun Venedik'te kurulduğu bilinmektedir. Daha sonra ise 1401'de Casa di San Giorgio adında Genova Bankası da denilen banka kurulmuştur. Finansal krizlerden dolayı Venedik'te bulunan bancheriuslerin tamamı iflas etmiştir. Bu durum Venedik'te özel bankacılığın kaldırılmasını sağlayan Banco Della Piazza del Rialto adında resmi bankanın kurulmasına sağlamıştır.¹⁶

Amerika'nın keşfinden sonra, İspanyollar tarafından Güney Amerika'dan getirilen altınlarla çeşitli sikkelerin basılması, Avrupa'da birbirine göre değerlerinin

¹⁴ Takan, Boyacıoğlu, **a.g.e**, s.3.

¹⁵ Aslı Avşar, Muharrem Avşar, **Finansal Sistem ve İşleyişi**, 2. bs., Eskişehir, Gülen Ofset, 2007, s. 118-119

¹⁶ Selçuk Duranlar, **Bankacılık ve Kambiyo İşlemleri**, 2. bs. , İstanbul, Paradigma Akademi, 2014, s. 38.

hesaplanmasında güçlüklerin yaşandığı birçok para çeşidinin bulunmasına neden olmuştur. Ortaya çıkmış olan bu para karmaşasına çare olarak ilk olarak 1609 yılında Amsterdam Bankası kuruldu. Amsterdam Bankası ilk olarak niteliği ve değeri sabit olan “Florin Banco” nu (banka florini) yarattı.¹⁷ Bankanın mevduat toplamasına ve ödemelerde bulunmasına izin verilmiş ancak kredi işlemleri gerçekleştirilmesi yasaklanmıştır. Amsterdam Bankası sabit ve değerli bir para olan Florin Banco üzerinden hesaplarını tuttuğu için kısa süre içinde önemli bir gelişim göstermiş ve Avrupa'nın en önemli bankası halini almıştır. Amsterdam bankasının bu başarılı gidişatı ve gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler diğer bankalara da örnek olmuştur. 1619 yılında kurulmuş olan Hamburg Bankası bu bankalar arasında en önemli yere sahip olan bankadır. Hamburg Bankası tüm işlemlerini topladığı para ve altına karşılık açmış olduğu sabit kıymetli bir hesap olan “Marc Banco” üzerinden yürütmüştür. Banka hesapları halkın güvenini sağlamak amacıyla Hamburg Belediyesi tarafından garanti altına alınmıştır.¹⁸

1637 yılında çek ve banknot kullanımına neden olan Contadi di Banka sisteminin gelişmesine katkı sağlayan Venedik Bankası kurulmuştur. 1640 yılında tüccarların devlete olan güveni İngiltere kralının Londra kulesinde saklanan tüccarlara ait olan altın külçelere el koymasından dolayı azalmıştır. Söz konusu bu olaydan sonra tüccarlar kıymetli eşya ve altınlarını, şehadetname karşılığında goldsmith adı verilen tüccarlara teslim etmişlerdir. Belli bir süre sonra goldsmithler borç isteyenlere kasalarındaki atıl altına dayanarak goldsmith notes adını verdikleri kendi senetlerini vermeye başlamıştır. Bu senetler zaman içerisinde alışverişlerden dolayı piyasada dolaştığı için ilk banknot sisteminin oluşmasını sağlamıştır.¹⁹

Söz konusu dönemde para sıkıntısı içerisinde olan İngiltere’de paranın bir devlet bankası aracılığıyla dolaşması fikrinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda İngiltere’nin ilk merkez bankası olan İngiltere Bankası 1694 yılında kurulmuştur.²⁰ İlk emisyon bankası olma özelliğini taşıyan İngiltere Bankası devlet hazinesinin en büyük yardımcısı olmuş ve İngiliz Bankacılığının temelini oluşturmuştur.²¹

¹⁷ Parasız, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, s. 106

¹⁸ Afşar, **a.g.e**, s. 119.

¹⁹ Parasız, **Modern Bankacılık Teori ve Uygulama**, s. 18.

²⁰ Parasız, **Türkiye’de ve Dünya’da Bankacılık**, s. 21.

²¹ Duranlar, **Bankacılık ve Kambiyo İşlemleri**, s. 39.

Kıymetli senetlerin bulunması, banknotun bir ödeme aracı olarak kullanılmaya başlaması, krediye olan ihtiyacın Sanayi Devrimi ile giderek artmış olması, modern bankacılığın gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur.²² Böylece geçmişte rahiplerin kendilerine duyulan güvenden dolayı değerli eşyaları emanet olarak kabul etmelerinden ve krediye benzeyen ödünç işlemlerini gerçekleştirmelerinden günümüzde ki modern anlamda çok yönlü bankacılığa ulaşılmıştır.²³

1.3. Türkiye’de Bankacılığın Tarihçesi

Türkiye’de bankalar finansal sistemin yapı taşı olarak görülmektedir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerin finansal sistemlerinde yer alan banka dışı finansal kuruluşlar batılı ülkelere göre gelişmemiştir. Ayrıca Türkiye’de bankalar, ekonominin sağlıklı bir şekilde işleyişi, halkın tasarruflarının toplanması ve en doğru değerlendirme alanların dağılımının gerçekleşmesinde önemli rol oynamaktadır.²⁴ Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde yabancı sermaye ile gelişmeye başlayan bankacılık sektörü asıl büyük ivmelenmeyi cumhuriyet sonrası dönemde almıştır ve günümüzde ekonominin en önemli kurumları haline gelmiştir.²⁵ Bu bakımdan Türkiye’de bankacılığın tarihçesini, Cumhuriyet öncesi dönem ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere iki ana başlık altında incelemek gerekmektedir.

1.3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Bankacılık Tarihçesi

Tanzimat dönemine kadar Osmanlı Devleti’nde bankacılık işlemlerine ait izlere rastlanmamaktadır. Osmanlı Devletinde bankacılığın gelişimini Türklerin belli başlı değer yargılarından dolayı sarraflık, ticaret gibi mesleklerden ziyade askerlik ve yöneticilik işleri ile daha fazla ilgili olması olumsuz şekilde etkilemiştir.

Türklerin belli başlı değer yargılarından dolayı askerlik ve yöneticilik gibi işlerle uğraşmaları, ticaret, sarraflık gibi meslekleri Türk ve Müslüman olmayan kişilere bırakmaları bankacılığın gelişimini olumsuz etkilemiştir. Osmanlı Devletinin Batı ülkelerinin gerçekleştirmiş olduğu Sanayi Devrimi’ni gerçekleştirememesi ve uzun bir süre esnaf ve zanaatkârlara dayalı kapalı bir ekonomik sistem içerisinde kalması,

²² Parasız, Para **Banka ve Finansal Piyasalar**, s. 106.

²³ Üner Ertem, **Bankacılık ve Kambiyo İşlemleri**, Ankara, Paradigma Akademi, 2013, s. 7.

²⁴ Parasız, **Türkiye’de ve Dünya’da Bankacılık**, s. 21.

²⁵ Yazıcı, **a.g.e.**, s. 4.

bankacılığın gelişmemesinin başka nedenleri olarak gösterilmektedir.²⁶ Ancak 19.yy da Osmanlı Devleti'nde bugünkü anlamda bankacılık ile kıyaslanamasa bile sarraf ve Galata Bankeri adındaki kişiler kısmen de olsa bankacılık işlemlerini gerçekleştirmiştir. Galata bankerleri ve sarrafların başlıca uğraş konuları, hazineye fon sağlamak, kambiyo ve senet işlemlerini gerçekleştirmek, bir tür portföy yönetimi olarak da kabul edilen üçüncü şahısların tasarruflarını değerlendirmek, devlet yöneticilerinin malların idaresini gerçekleştirmek olmuştur.²⁷

Osmanlı Devleti'nde bankacılığın doğuşunun sebebi batı ülkeleri ile tamamen farklıdır. Batı ülkelerinin gerçekleştirmiş olduğu Sanayi Devrimi'nden dolayı elde etmiş olduğu sömürü ve dış ticaret servetini sanayi sektörüne kredi olarak aktarmak amacı bankacılığın gelişimine sebep olurken; Osmanlı Devleti'nde hazinenin borç para ihtiyacını finanse etmek amacı bankaların kurulmasında başlıca etken olmuştur.²⁸

Bankacılık ülkemizde 1847 yılında başlamıştır. J. Alleon ve Thedor Baltazzi adında Galatalı Bankerler hükümetin desteğiyle gerçek anlamda ilk bankayı İstanbul Bankası (Banque de Constantinople) adıyla oluşturmuştur.²⁹ İstanbul Bankası para değerindeki devamlı düşüşe engel olamadığı için 1852 yılında iflas etmiştir.³⁰

Bankalar Cumhuriyetin ilanından önce ağırlıklı olarak yabancı sermayeli veya yabancı iştiraklerle kurulmuştur. Piyasada faaliyet gösteren bu bankaların amacı Türkiye'deki yerli şirketlerden ziyade daha çok yabancı şirketleri finanse etmek olmuştur. Osmanlı Devleti'nde günümüzde ki bankacılığa benzer yapıda ilk mevduat bankası, 1856'da İngilizler tarafından kurulan Osmanlı Bankası olmuştur. Osmanlı Bankasının kurulmasıyla birlikte varlığını uzun yıllar devam ettirecek olan " borçlanma bankacılığı" özelliğinde ki yabancı bankalar dönemi başlamıştır.³¹

1878 yılına gelindiğinde Osmanlı devletinin dış borçlanması sürdürülemez seviyelere yükselmiştir. Bunun üzerine 1881 yılında Muharrem Kararnamesi ile Osmanlı Devleti söz konusu borçların azaltılmasına karşılık, devletin bütün gelir kaynaklarının denetimini ve borçların yönetimini Düyun-u Umumiye adındaki uluslararası kuruluşa devretmiştir. Söz konusu kararname sonrasında ekonomiye

²⁶ Parasız, **Modern Bankacılık Teori ve Uygulama**, s. 19.

²⁷ Öztin Akgüç, **100 Soruda Türkiye'de Bankacılık**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1987, s. 8.

²⁸ Akgüç, **a.g.e.**, s. 9.

²⁹ Parasız, **Türkiye'de ve Dünyada Bankacılık**, s. 21.

³⁰ Akgüç, **a.g.e.**, s. 9.

³¹ Oğuz Yıldırım, **Türk Bankacılık Sistemi**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2014, s.19.

yabancı sermaye girişi hızla artmıştır. Bunun nedeni Avrupalı sermayedarların Osmanlı Devletinin ekonomi politikasının ve gelir kaynaklarının uluslararası bir kuruluşa geçmesiyle duydukları güvenin artması olmuştur. Bu dönemde hazineye borç verme işlemini gerçekleştiren yabancı sermayeli veya şube açan büyük yabancı bankaların, kendi ülkelerinin çıkârları doğrultusunda hareket ettikleri ve amaç doğrultusunda hareket eden yabancı sermayeye aracılık ettikleri gözlemlenmiştir.³² Söz konusu dönemde kredi piyasasında yabancı bankaların üstünlüğünden dolayı rekabet şartları oldukça zor olmuştur. Dolayısıyla bu dönemde rekabet kabiliyeti kısıtlı olan yerli bankaların büyük çoğunluğu iflas etmiştir.

Türk bankacılığının kuruluş çalışmalarında Niş Valisi Mithat Paşanın çok önemli katkıları olmuştur. Osmanlı Devletinde çiftçilere uygun şartlarda tarım kredisi vermesi amacıyla kurulan ve ulusal sermaye ile kurulan ilk banka olma özelliği taşıyan Memleket Sandıkları 1863 yılında Mithat Paşa tarafından kurulmuştur.³³ Memleket Sandıklarının kuruluşunun ilk yıllarında kaynağı, çiftçilerin imece yöntemi ile yapmış oldukları üretimin hasılatı olmuştur. Yöre halkı tarafından seçilen Sandık Eminleri, Memleket Sandıklarının yönetimini üstlenmiştir. Memleket Sandıklarının kârları sermayeye eklenmemiştir bunun yerine elde edilen bu kârlar kamu ihtiyaçların finansmanında kullanılmıştır. Memleket sandıkları ilk kurulduğu yıllarda amacına uygun hizmet etmesinin yanı sıra hızlı bir gelişim de sağlamıştır. Ancak zamanla memleket sandıkları; sermaye yetersizliği, belli bir merkeze bağlı olmama, geleneklere göre çalışması, emanet edilen ürün bedellerinin hazine ihtiyacında kullanıldıktan sonra iade edilmemesi, açılmış olan kredilerin geri alınamaması, Sandık Emin'lerinin birçok yerde görevini kötüye kullanması ve sandıkların işleyişini denetleyen bir sisteminin bulunmaması gibi nedenler zamanla zayıflamasına sebep olmuştur. Memleket Sandıkları 1888 yılında Ziraat Bankası'na devredilmiştir.³⁴

Öte yandan İstanbul Emniyet Sandığı 1868 yılında Mithat Paşa tarafından kurulmuş olan bir başka kuruluş olmuştur. İstanbul Emniyet Sandığının kurulma amacı halkın elinde bulunan küçük miktardaki paraları toplayarak tasarruf yapma alışkanlığı kazandırmaya çalışmak ve toplanan söz konusu tasarrufların da ihtiyaç sahiplerine iletilmesini sağlamak olmuştur.³⁵ İstanbul Emniyet Sandığı faaliyetlerini

³² Akgüç, **a.g.e.**, s. 10.

³³ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 20.

³⁴ Akgüç, **a.g.e.**, s. 20.

³⁵ Parasız, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, s. 107.

Cumhuriyet döneminde de sürdürmüştür. 1984 yılında ise T. C. Ziraat Bankası'na katılmıştır. Ziraat Bankası'na, Ağustos 1888 yılında çıkarılan Nizamname ile çiftçilere kredi şeklinde borç verme, faiz geliri karşılığında mevduat toplama, tarımla ilgili işlemleri yürütme ve aracılık faaliyetlerini gerçekleştirme gibi çeşitli görevler verilmiştir.

Ziraat Bankasının kredi faaliyetleri kuruluş statüsü itibari ile tarım alanı ile sınırlandırılmasına rağmen ilerleyen yıllarda getirilen düzenlemeler ile birlikte tarım alanındaki kredi işlemlerinde hâkimiyetinin artmasının yanı sıra farklı alanlarda da öncü olmasını sağlamıştır ve 1916 yılına gelindiğinde Ziraat Bankası, kanunla kurulmuş bir devlet bankası niteliğini almıştır.³⁶

Ulusal Bankacılık Birinci Dünya savaşından sonra gelişim sağlamıştır. 1856-1923 yılları arasında bankaların çoğu yabancı sermayeli iken İkinci Meşrutiyetin ilanı ile beraber birçok yerel ve tek şubeden meydana gelen banka ulusal sermaye ile kurulmaya başlanmıştır. Söz konusu ulusallaşmanın sebebi ülke içinde biriktirilen sermayenin ulusal ticarete kullanılması olmuştur.³⁷ Ulusallaşma dönemi olarak da adlandırılan 1908-1923 yılları arasında Türkiye genelinde 24 banka kurulmuştur.³⁸

1.3.2. Cumhuriyet Sonrası Bankacılık Tarihçesi

Cumhuriyet döneminde, bankacılık sisteminin ekonomik kalkınmanın hızlandırmasındaki öneminin anlaşılmasıyla beraber ulusal sanayi ve bankacılık sistemi geliştirilmeye çalışılmıştır. Bankacılık sektöründe 1923-1932 döneminde birçok yerel banka kurulmuştur.³⁹ Tarım, sanayi, ticaret gibi sektörlerin önde gelenleri 1923 yılında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'ne katılmış ve Türkiye'nin ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi için ulusal bankacılığı kurulması ve geliştirilmesi gerekliliğini dile getirmişlerdir. Bunun sonucunda söz konusu kongrede çok önemli kararlar alınmıştır. İzmir İktisat Kongresinde bu dönemde milli bankacılığın gelişimini desteklenmesine karar verilmiştir. Bu kongreden sonra 1924 yılında Fransa'da bulunan iş bankalarının yapısı ve işleyişi temel alınarak Türkiye'nin ilk özel mülkiyetli bankası olan Türkiye İş Bankası kurulmuştur.⁴⁰

³⁶ Akgüç, **a.g.e.**, s. 11.

³⁷ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 21.

³⁸ Akgüç, **a.g.e.**, s. 13.

³⁹ Parasız, **Türkiye'de ve Dünyada Bankacılık**, s. 22.

⁴⁰ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 22.

1925 yılında ise ülkemizde kalkınma bankacılığının temelini oluşturan Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Bankanın kuruluş amacı Türkiye İş Bankası ile ortak olmakla beraber, özel mülkiyetli sanayi işletmelerine orta ve uzun vadeli finansman desteğinde bulunmak ve finansal konularda bilgilendirmek olmuştur. 1927 yılına gelindiğinde ise Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. Söz konusu bankanın temel amacı konut kredisi vermek olmuştur. Bu bağlamda da 1946 yılında temel amacına uygun olarak Emlak ve Kredi Bankasına dönüştürülmüştür.⁴¹

1929 yılında yaşanan Büyük Buğranı tarım ve imalat sektörü üzerinde büyük olumsuzluklar yaşanmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda da söz konusu dönemde hâkim olan serbest piyasa anlayışı yerini piyasada devletin daha ön planda olduğu anlayışa bırakmıştır. Bu anlayış çerçevesinde 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı oluşturulmuş ve devlet sermayesi veya katkısı ile büyük bankalar kurulmuştur. Söz konusu bankalar ülke ekonomisinin gelişmesi ve kalkınması bakımından önemli roller üstlenmiştir.⁴²

1930'lu yıllarda özel kanunlarla kurulmuş olan devlet bankalarını Sümerbank(1933), Belediyeler Bankası(1933), Etibank(1933), Denizbank(1938), T. Halk Bankası ve Halk Sandıkları(1938) oluşturmaktadır. Söz konusu bankalar arasından Sümerbank kalkınmayı sanayi gelişimine destek sağlamak amacıyla kurulurken, Halk Bankasının kuruluş amacı, büyük ölçekli olmayan esnaf ve zanaatkarların finansal ihtiyaçlarını karşılanması ve sağlıklı bir şekilde varlıklarını sürdürebilmeleri için kredi sağlamak olmuştur. İller Bankasının kuruluş ise amacı diğer bankalardan farklı olarak şehirlerin geliştirilmesi ve gerekli altyapı çalışmalarının yürütülmesi için yerel yönetimlere maddi destek sağlamak olmuştur.⁴³

1945-1950 yılları sonrası II. Dünya Savaşı'nın bitmesi ve ekonomik politikadaki değişiklikler sayesinde ülke ekonomisinde yaşanan toparlanma, bankacılık sektörünün de canlanmasına katkı sağlamıştır. 1945-1960 dönemi özel bankaların kurulmasının hızlı bir gelişim sağlanmasından dolayı bankacılık sektörü bakımından ayırt edici bir özelliğe sahip olmuştur. Bu dönemde 3'ü özel kanunlarla kurulan ve 27'si bankalararası birleşmelerle oluşan 30 adet yeni banka kurulmuştur.⁴⁴

⁴¹ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 22.

⁴² Parasız, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, s. 108.

⁴³ Parasız, **Modern Bankacılık Teori ve Uygulama**, s. 21.

⁴⁴ Akgüç, **a.g.e.**, s. 38-39.

Ülkemizde II. Dünya Savaşını takip eden yıllarda ödemelerin ve ticaret hacminin artması, bankalara olan gereksinimi artırmıştır. Bu çerçevede de 1944 yılında Yapı ve Kredi Bankası, 1948'de Akbank, Tütünbank ve T. Kredi Bankası olmak üzere 4 adet yeni banka faaliyete geçmiştir. Özel bankaların gelişmesinde, 1950'den sonra özel teşebbüsün sayısının artması, dış kredilerin artması, Kore Savaşından dolayı ihracat gelirlerinde artış yaşanması, Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasasının yürürlüğe girmesi, 1950-1954 döneminde yüksek seviyede büyüme gerçekleşmesi, enflasyon yükselirken faizin sabit kalması, fon fazlalıklarının artması önemli rol oynamıştır.⁴⁵ Bu dönemde özel bankaların yanı sıra daha önce kurulup sonra kapatılan Denizcilik Bankası ile birlikte T. Vakıflar Bankası ve T. Öğretmenler Bankası faaliyete geçmiştir. Banka dışı mali aracı kuruluş olarak bir ilk olma özelliği taşıyan Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası kurulmuştur.

1945-1960 yılları arasında şube bankacılığı anlayışı hakim olmuş ve hızla yayılmıştır. 1960 yılına gelindiğinde banka sayısı T.C Merkez Bankası dâhil 60'a, şube sayısı ise 1699'a ulaşmıştır. 1958 yılında ekonomik politikaya uygun Bankalar Yasası oluşturulmuştur. Söz konusu yasa doğrultusunda devlet bankalara kredilerin sektör ve kişi bazlı dağılımı konusunda tamamiyle serbest bırakmıştır. Ayrıca bu dönemde ekonomide uygulanan politikaların kontrolü göz ardı edilmiş ve piyasa serbest rekabet koşullarına doğru yönelmiştir. Bu bağlamda özellikle kamu sermayeli bankaların taşradaki şubelerini artırmaları, küçük bankaların iflas olmasına sebep olmuş ve bu da bankacılık sektöründe engellenmek istenen oligopolcü sistemin güçlenmesine neden olmuştur.⁴⁶

1960-1980 yılları arasında Türk Bankacılık Sektöründe kamu müdahaleleri artmıştır. Bu yıllar arasında düzenli olarak beş yıllık kalkınma planları hazırlanmasından dolayı bu yıllara "Planlı Dönem" adı verilmektedir. 1960-1980 döneminde, özel kesim aracılığıyla ve kamu iktisadi girişimleri ile ithal ikameye dayalı bir sanayi ve iktisat politikası izlenmiştir.⁴⁷ Bu bağlamda özel kesimin finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla 1963 yılında Sınai Yatırım ve Kredi Bankası faaliyete geçmiştir. 1964 yılında kamu kuruluşlarının finansman problemlerinin çözümü için Devlet Yatırım Bankası kurulmuştur.

⁴⁵ Parasız, **Türkiye'de ve Dünyada Bankacılık**, s. 24.

⁴⁶ Parasız, **Modern Bankacılık Teori ve Uygulama**, s. 22.

⁴⁷ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 26.

1960-1980 döneminde Türk bankacılık sisteminin gelişimi beş yıllık kalkınma planları ve yıllık programlarda belirtilmiş olan ilkelere uygun gerçekleşmiştir. Artan yatırım ihtiyacı Planlı Dönem' de reel ekonomiden aktarılan kaynaklar ile değil, bütçeden yapılan transferler, tasarruflar, kamusal borçlanmalar ve Merkez Bankasından yapılan borçlanma işlemleri ile sağlanmıştır. Bu dönemde kamu kesimi tarafından kaynak sağlama ve bu kaynakları kalkınma bakımından gerekli görülen yerlere aktarımının gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Kamu kesimi ise bu görevi üstlenirken karşılaşmış olduğu kaynak sağlama ihtiyacını Merkez Bankasından sağlamış olduğu kaynaklar ile çözmüştür.⁴⁸

Bu dönemde uygulanan politikalar sebebi ile ticari bankaların sisteme girişleri önlenmiş ve mevcut olan oligopol sistem güçlenmiştir. Yerel bankaların tamamıyla kapatılmasıyla büyük ölçekli bankacılık anlayışına geçilmiştir. 1970'li yıllarda bankaların yönetiminde özel holdinglerin hâkimiyeti söz konusu olmuştur.⁴⁹

1960-1980 döneminin özellikleri;

i) Finansal örgütlenme ve bankaların kaynak kullanımına yön verilmesinin kalkınma planları ile gerçekleştirilmesi,

ii) Kalkınma ve yatırım bankacılığının yanı sıra ihtisas bankalarına da önem verilmesi,

iii) Yeni ticaret bankalarının kurulmasına izin verilmemesiyle ticaret bankacılığına sınırlama getirilmesi,

iv) Holding bankacılığının gelişmesi olarak özetlenebilmektedir.⁵⁰

1980'li yıllarda Türk Bankacılık Sistemi, dışa açılma isteği, serbest piyasa ekonomisine geçiş ve liberalleşme amaçları gibi bazı gelişmelerden etkilenmiştir. 1980 ve sonrasında şekil itibari ile kalkınma planı mevcut olmasına rağmen bu dönemi planlı dönem olarak adlandırmak için yeterli görünmediğinden dolayı bu dönem taşıdığı özellikler bakımından planlı dönemden ayrılmıştır.⁵¹

⁴⁸ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 28.

⁴⁹ Parasız, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, s. 109.

⁵⁰ Akgüç, **a.g.e.**, s. 49.

⁵¹ Akgüç, **a.g.e.**, s. 66.

Planlı dönemde sanayileşme kalkınmanın gelişimine öncü olmuştur. Ancak sanayileşme için gerekli yatırımların yapılmasında kullanılan finansman yöntemleri enflasyona yol açmıştır. Söz konusu ortamda üretilen malların ihracat yerine iç talebe yönelik olması ülkeye döviz girişlerinin azalmasına ve bunun sonucunda da döviz kıtlığı yaşanmasına neden olmuştur

Bu sorunu ortadan kaldırmak için alınan önlemlerde dış borçların önemli bir ölçüde artmasına neden olmuştur.⁵² Ödemeler dengesi problemlerinden dolayı yaşanan durgunluk 1980'li yılların başında iç pazara yönelik üretimin gerçekleştirildiği ithal ikameci sanayileşmenin yerine dış piyasalara yönelik sanayileşme stratejisinin benimsenmesine neden olmuştur.⁵³ 24 Ocak 1980 yılında uygulamaya konulan istikrar ve ekonomi programının amacı da Türkiye ekonomisinin döviz krizi ile birlikte 1970'li yılların sonunda ortaya çıkan yüksek enflasyondan kurtarmak olmuştur. Bu dönemde “ yapısal uyum ve dışa açık, piyasa ekonomisi güdümünde liberalizasyon” programı ile birlikte, ithal ikameci politikayı korumacı politikalar bırakılarak, piyasa ekonomisi temelinde, dışa açık liberal bir ekonomi politikası yürürlüğe alınmıştır. Finansal piyasalara girişlerin kolaylaştırılması, kredi ve mevduat faiz oranlarının serbestleştirilmesi, piyasada yeni finansal kuruluş ve ürünlerin yer alması sağlanması gibi adımlar bu dönemde atılarak finans piyasalarının liberalleşmesi sağlanmaya çalışılmıştır.⁵⁴

1980 yılında sermaye piyasasının gelişmesi için Sermaye Piyasası Yasası çıkartılmıştır. Söz konusu yasa sonucunda İMKB'ye olan ilgi artmış ve menkul kıymetleri el değiştirmesi daha akıcı bir hal almıştır. Dolayısıyla bu durum bankaların fon bulma maliyetlerini arttırmıştır. Bu dönemde ülkemizdeki elektronik ve bilgisayar alanında yaşanan hızlı bir teknolojik gelişim sayesinde bilgi alma ve haberleşme maliyetinde önemli bir düşüş gerçekleşmiştir. Bu sayede banka dışı finansal araçlar bilgilere eskiye kıyasla daha kolay ve daha ucuz bir şekilde ulaşabilmiş ve daha önceden bu alanda avantajlı olan bankaların avantajlarını bitirmiştir. Ayrıca finansal piyasaların bankaların uymak zorunda olduğu yasal düzenlemelerden muaf olması, bankaların bu yasal düzenlemelerin getirmiş olduğu maliyetlere katlanırken banka dışı finansal araçların bu maliyetlerden de muaf olmasını sağlamıştır ve böylelikle banka

⁵² Yıldırım, **a.g.e.**, s. 30.

⁵³ TBB, **50. Yılında TBB ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi “1958-2007”**, İstanbul, Yayın No:262, 2008, s. 12.

⁵⁴ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 30.

dışı finansal kurumlar bu bakımdan da bankalardan daha avantajlı konumda olmuştur.⁵⁵

Söz konusu dönemde yaşanan başka bir gelişme ise bankaların kısa vadeli fon gereksinimlerinin giderilmesinde ve fon fazlalıklarının yatırımlara finanse edilmesinde büyük rol oynayan "Interbank" piyasasının Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) bünyesinde oluşturulması olmuştur. Bu dönemde ayrıca Türk bankacılık sisteminin gelişimi ve küresel finans sistemine entegre olması amacıyla çeşitli kuruluşlar ve yasal düzenlemeler oluşturulmuştur. Sermaye piyasasının gelişimi ile birlikte bu piyasadaki işlemleri denetlemesi, düzenlemesi, yatırımcıları koruması amacıyla Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) kurulmuştur. Bu dönemde ayrıca Devlet İç Borçlanma Senetinin (DİBS) satışı işlemlerinin ihale şeklinde gerçekleştirilmesi, İMKB'nin faaliyete geçmesi ve Bankalararası Para Piyasasının oluşturulması gibi gelişmeler yaşanmıştır.⁵⁶

Sonuç olarak 1980 sonrası dönemin özellikleri,

i) Faizlerin serbestleşmesi ve mevduatlara enflasyon oranının üzerinde faiz ödenmesi,

ii) Yabancı sermayeli bankaların Türk bankacılık sistemine dâhil olmasına olanak sağlanması

iii) Yabancı veya kamu sermayeli mevduat bankalarının kurulmasına imkân verilmesi

iv) Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların yabancı ülkelerde şube açması,

v) Türk bankacılık sisteminin geri dönmeyen kredilerden dolayı zor duruma düşmesi şeklinde özetlenebilmektedir.⁵⁷

Ülkemizde finansal serbestleşmesinin başladığı 1980 yılından itibaren bu sürecin getirmiş olduğu olumsuzluklardan dolayı bankacılık sistemimiz önemli bir

⁵⁵ Parasız, **Türkiye'de ve Dünyada Bankacılık**, s. 25.

⁵⁶ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 34.

⁵⁷ Akgüç, **a.g.e.**, s. 67-68.

değişim yaşamıştır. 2000'li yıllara geldiğinde bu değişim Türk Bankacılık Sistemini sürecine girmemize neden olmuştur.⁵⁸

1990-2001 döneminde bankacılık sektöründe teknoloji gelişimi devam ettiği, kamuya kaynak bulmanın giderek daha da önemli hal aldığı, ancak etkin denetim ve gözetim anlayışının hâkim olduğu gelişmelerin ışığında ülke ekonomisinin krize sürüklendiği bir dönem olmuştur.⁵⁹ Bu yıllar arasında finansal kırılganlığının giderek artması ile birlikte yaşanan birçok ekonomik krizler ile bankacılık sektörü birçok sıkıntı ile karşı karşıya kalmıştır.⁶⁰ Söz konusu krizlerden ilkinin kaynağı küresel bazlı olan 1990 Körfez Krizi olmuştur. Bu kriz ekonomiyi likidite sıkıntısına sokarak finansal sistemin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.⁶¹

1994 yılı bankalar ve finansal kesim bakımından risklerin zarara dönüştüğü bir yıl olmuştur. Kamudaki açığa rağmen genişleyici para politikası uygulanmaya devam etmiştir. Böyle bir ortamda faiz oranlarının düşmesi yönündeki politikalara devam edilmesi finans sektöründe tansiyonu yükseltmiştir. Piyasaların ihtiyaçlarının aksine finansal araçlara getirilen vergiler ve piyasadaki para miktarının genişletilmesi yatırımcıların YP para cinsinden finansal araçlara yönelmesine neden olmuştur. Buna bağlı olarak da faiz oranları rekor düzeylere çıkmış, TL değer kaybetmiş ve finansal sistem daralmıştır.⁶² Tüm bunların sonucunda 5 Nisan 1994 yılında Türk bankacılık tarihinin en büyük finansal krizi yaşanmıştır ve bu krizin olumsuz etkileri de günümüze kadar sürmüştür. Tasarruf mevduatlarına devlet güvencesi getirilmesi ile bu krizin bir sonucu olan finansal sistemde yaşanan güven bunalımı aşılmıştır. Ancak bu gerçekleşene kadar üç tane bankanın faaliyeti durdurulmuş ve Türkiye'nin kredi notunun düşürülmesinden dolayı bankalarının yurt dışından kaynak bulmaları zora girmiştir. Dış kaynak bulmada zorlanan bankalar yönünü iç piyasaya çevirmiş ancak bu faiz oranlarının rekor seviyelere yükselmesine, yabancı paralar karşısında TL'nin değer kaybetmesine ve finansal sistemin küçülmesine neden olmuştur.⁶³

1990'lı yıllarda yaşanan krizlerden sonra Türkiye ekonomisinde enflasyonun sürekli hale gelmiş, faiz oranlarının çok yüksek seviyelerde gerçekleşmiş ve borç

⁵⁸ Parasız, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, s. 111.

⁵⁹ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 38.

⁶⁰ Parasız, **Modern Bankacılık Teori ve Uygulama**, s. 25.

⁶¹ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 35.

⁶² Aydın, **a.g.e.**, s. 34.

⁶³ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 36.

yapılarında bozulma meydana gelmiştir. Bu bağlamda Aralık 1999' da söz konusu sorunları ortadan kaldırmak amacıyla başlatılan ve süreklilik arz eden enflasyon, bozulmaların meydana geldiği kamu finansmanı ve büyüme gibi sorunlara çözüm konusunda başarı sağlamış olan bir istikrar programı başlatılmıştır. Söz konusu istikrar programı döviz kuruna bağlı olmakla beraber yabancı ülkelerin finans kuruluşları tarafından da desteklenmiştir.⁶⁴

Söz konusu dönemde ayrıca bankacılık sistemini doğrudan etkileyen kararlar ve düzenlemeler getirilmiştir. Bu karar ve düzenlemeler kapsamında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuş, banka kurulması için gerekli mevcut kurallar zorlaştırılmış ve ek kurallar getirilmiştir. Ayrıca TCMB'nin kaynakları finansal durumu bozulan bankaların kurtarılması amacıyla kullanılarak bu bankaların kapatılması engellenmeye çalışılmıştır.⁶⁵

Alınan bu tedbirlerden sonra bankacılık sisteminin 1995 yılından sonra ekonomide ki hızlı toparlanma ile birlikte büyümesi olumlu bir ivme kazanmıştır. Yüksek reel faizler TL cinsi finansal araçları cazip kılmış, para ikame hızı azalmış fakat tersine dönmemiştir. Kriz zamanında kapanmış olan döviz pozisyonları yeniden açılmış, bankaların yüksek maliyetlerde olsa bile dış piyasadan borçlanabilme imkânı olmuştur.⁶⁶

Türk Bankacılık Sisteminde 1999 yılına kadar alınan tedbirler ile birlikte kriz etkilerinin azaltılması bakımından bir takım başarılar sağlanmasına rağmen temel yapısal sorunlarda olumlu değişimler gözlemlenmemiştir. Bankacılık sisteminin, 1999 yılında yaşanan ekonomik krizde görmüş olduğu tahribat alınan kararların temel yapısal sorunlara çözüm olmadığı bir nevi ispatı olmuştur. 1994 yılında yaşanan kriz sonrası alınan tedbirler kısa vadeli de olsa krizin olumsuzluklarının atlatılmasını sağlamış ve 1995 yılından sonra ki dönemlerde bankacılık sektöründe önemli bir büyüme gerçekleşmesini sağlamıştır. 1999 yılında geldiğimizde ise uluslararası ekonomilerde yaşanan krizler ülkemizin makroekonomik dengelerini bozmuştur. Bu dönemde yaşanan Uzakdoğu ve Rusya krizleri ülkemizde tekrar ekonomik kriz

⁶⁴ Gamze G. Yağcılar, **Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi**, Ankara, BDDK Kitapları No:10, 2011, s. 104.

⁶⁵ Yıldırım, **a.g.e.** , s. 38.

⁶⁶ Duranlar, **a.g.e.** , s. 74.

yaşanması ve bunun sonucunda da var olan risklerin bankacılık sistemimizde yeniden görülmesine neden olmuştur.⁶⁷

2000'li yılların başına gelindiğinde ise Türk Bankacılık sistemindeki kriz sürecinin devam ettiği görülmektedir. 2000 yılının son çeyreğinde Kasım Likidite ve Şubat Döviz Krizinden kaynaklı olumsuzluklar yaşanmıştır. Söz konusu bu krizler 2001 yılında ekonomik faaliyetlerin hızla daralmasına neden olmuştur ve bu durumdan bankacılık sistemi doğrudan etkilenmiştir. Nitekim 2001 Şubat ayında Türkiye ekonomisinde siyasi gerginliğin de etkisiyle, cari işlemler açığındaki artışın iç talebe sınırlandırma getirilmemesi sebebi ile devam etmesi, yapısal düzenlemelerin yavaşlaması ve döviz kurunda oluşan baskıların artması sonucu bankacılık sisteminden başlayan kriz tüm kesimlere yayılmıştır.⁶⁸

Şubat 2001 krizi sonucunda bankacılık sektöründe meydana gelen yüksek faizler ve dövizde sabit kurdan dalgalı kura geçilmesi bankaların maliyetlerinde artışa neden olmuştur. Bankaların portföyünde bulundukları menkul kıymetlerin değerlerin de meydana gelen düşüş, geri ödenmeyen krediler ve dalgalı kur rejimi ile birlikte yabancı para karşısında TL'nin hızlı bir şekilde değer kaybetmesi birçok bankanın kambiyo zararın artması neden olmuştur.⁶⁹

Sonuç olarak yaşanan krizler finansal sistemin kırılganlığını, banka bilançolarındaki sorunları artırmış ve sisteminin yeniden yapılandırma ihtiyacını gündeme getirmiştir.⁷⁰ Dolayısıyla "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" kapsamında bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması gerçekleştirilmiştir. Enflasyon ile mücadele, kamu finansmanında dengenin güçlendirilmesi ve ekonomide şeffaflık sağlayan tedbirler almak bu programlarda öncelik amaç olmuştur. Böylelikle TMSF bünyesinde yer alan bankalarda dâhil bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması ve sistem içinde güçlü bir rekabetçi yapı sağlanması hedeflenmiştir.⁷¹ Ancak bankacılık kesimi 2002 yılında ülke ekonomisinde görülen büyüme trendini yakalayamamış ve bunun sonucunda da 2001 Nisan ayında uygulamaya konulan

⁶⁷ Parasız, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, s. 111.

⁶⁸ TBB, **50. Yılında TBB ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi "1958-2007"**, s. 19.

⁶⁹ Emine Fırat, "**Türkiye'de Yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkisinin Değerlendirmesi**", Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt.47, Sayı.547, 2010, s. 102.

⁷⁰ Parasız, **Modern Bankacılık Teori ve Uygulama**, s. 28.

⁷¹ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 42

program, 2002'nin başlangıcında yeniden revize edilmiştir ve 2002-2004 dönemini kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Yenilenen programının amaçları; ekonominin dış şoklar karşısındaki direncinin artırılması, enflasyonun düşürülmesi, kamu kesiminin borç stoklarının azaltılması, finansal disiplinin oluşturulması, yapısal reformlarının gerçekleşmesi ve bankacılık sektörünün daha sağlıklı bir yapıya getirilmesi olmuştur. Bu dönemde, programının istikrarlı bir şekilde uygulanması bankacılık sistemine olumlu yansımıştır. Ekonomik göstergelere göre ekonomik performans iyileşmiş, enflasyon oranının düşmesinin yansıra yüksek bir büyüme sağlanmıştır. Ayrıca bu dönemde TCMB'nin görevinin fiyat istikrarı olduğu kanununda yapılan değişiklik ile açık bir şekilde belirtilmiş, bankaya politika araçlarını kullanım bağımsızlığı sağlanmış ve Para Politikası Kurulu oluşturulmuştur.⁷²

Tüm bu uygulamalar neticesinde, bankacılık sisteminde etkin yapılandırma süreci yaşanmış ve 2001 Şubat Krizi sonrası çoğu banka kaybetmiş oldukları sermayelerini önemli ölçüde yeniden sağlamıştır. Bunu gerçekleştiremeyen bankalar ise TMSF bünyesine alınmıştır. Kamu bankaları yeniden yapılandırılmış ve görev zararları DİBS karşılığında tasfiye edilerek, finansal yapılarının güçlenmesi sağlanmıştır. Kamusal denetim fonksiyonu bağımsız bir yapıya kavuşturulmuş olup bankacılık faaliyet mevzuatı 2005 yılında yenilenmiştir. Böylece bankacılık mevzuatı uluslararası seviyeye yaklaştırılmıştır.⁷³ Ayrıca bankacılık sektöründe, kamu bankalarının yeniden yapılandırılması, düzenleyici ve denetleyici mekanizmanın sağlamlaştırılması, menkul kıymetleştirme sürecinin iyileştirilmesi, kredi derecelendirme aşamalarının güvenli bir hale getirilmesi ve sermaye yeterliliğine yönelik standartların belirlenmesi gibi yapısal değişikliklere gidilmiştir. Gerçekleştirilen söz konusu değişiklikler Türk Bankacılık Sisteminin 2008 Küresel Krizine hazırlıklı olduğunun düşünülmesine neden olmuştur.⁷⁴

Tüm bu gelişmelere rağmen Türk finansal sistemi 2008 Küresel Krizinden önemli bir derecede etkilenmiştir. 2008'in sonu ile 2009'un başlangıcında bankalar açısından ayrı ayrı incelendiğinde; bilanço risklerinde hızlı bir artış, yurt dışı fon imkânlarında daralma, likidite gereksiniminde artış olduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, bankaların özellikle döviz cinsi kaynak kayıplarının olduğu, yurt dışı fon imkânlarının daralmasına bağlı olarak pahalı hale gelmiş olduğu görülmüştür.

⁷² TBB, **50. Yılında TBB ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi "1958-2007"**, s. 20.

⁷³ Yıldırım, a.g.e. , s. 44.

⁷⁴ Mehmet Takan, Melek A. Boyacıoğlu, a.g.e. , s. 75.

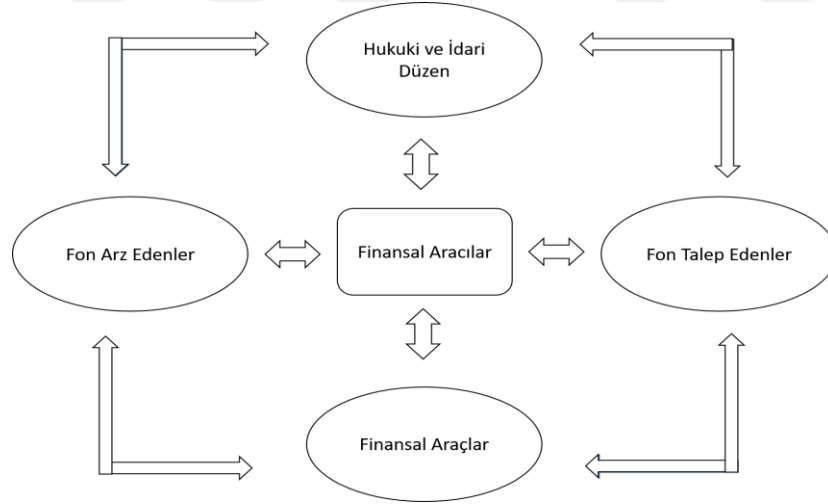
Ekonomideki risk algısının bozulmasına paralel olarak beklentiler bozulmuş ve finansal piyasalardan kaynak çıkışı yaşanmıştır.⁷⁵

Sonuç olarak Türk Bankacılık Sistemi, tüm olumsuz gelişmelere rağmen bankaların bilançolarının sağlam bir yapıya sahip olması, başarılı bir risk yönetiminin uygulanması sayesinde sonraki yıllarda başarılı bir şekilde ekonomik faaliyetlerini sürdürmüştür.⁷⁶

1.4. Finansal Sistem ve Bankaların Sistemdeki Yeri

Finansal sistem araçlar ve katılımcıların belli bir piyasada bir araya gelmesi ile oluşmaktadır. Bu piyasada karmaşık bir yapıyı temsil eden ve bir ekonomide fon arzını sağlayan tasarruf sahibi birim ve kurumların tasarruflarını, fon talebi olan birim ve kurumlara aktaran bir organizasyondur.⁷⁷ Finansal sisteminin temelini finansal araçlar, bu araçların alınıp satıldığı piyasalar ve bu işleyişe aracılık eden finansal kuruluşlar oluşturmaktadır.

Tablo 1.1. Finansal Sistemin Yapısı

Kaynak: Afşar, Finansal Sistem ve İşleyişi, 2007, s. 2.

⁷⁵ TBB, **Bankalarımız 2008 Kitabı**, İstanbul, Yayın No: 264, 2009, s. 1-17.

⁷⁶ TBB, "**Bankacılar**", Bankacılık Dergisi, İstanbul, Sayı. 73, 2010, s. 70.

⁷⁷ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, 10. bs. , Bursa, Ezgi Kitabevi, 2009, s. 471.

Yukarıda ki Tablo 1.1'de yer alan ve finansal sistemin yapısını oluşturan ekonomik birimleri kısaca açıklayacak olursak;

Fon arz edenler: Tasarruf yapabilen gerçek veya tüzel kişilerden oluşmaktadır. Tasarruf gelirin harcanamayan kısmından oluşmaktadır ve dolayısıyla tasarruf sahipleri yani fon arz edenler, hane halkı, firmalar ve devletten oluşmaktadır. Tasarruf sahipleri finansman ihtiyacı olanlara tasarruflarını genellikle finansal araçlar vasıtasıyla gerçekleştirmektedirler. Bu şekilde gerçekleştirilen finansmana dolaylı finansman adı verilirken, tasarruf sahiplerinin herhangi bir aracı olmaksızın farklı yöntemlerle fon açığı olanlara tasarruflarını aktarmasına ise doğrudan finansman adı verilmektedir.⁷⁸

Fon talep edenler: Gelirleri harcama isteklerini karşılamayan ve harcama işlemlerini gerçekleştirmek için fon ihtiyacı olan ekonomik birimlerdir. Fon talep eden kesim olarak finansal sistemin içinde bulunan söz konusu birimler; bireyler, işletmeler ve devlettir.

Finansal araçlar: tasarruf sahipleri ile fon ihtiyacı olanlar arasında finansal sistemde gerçekleşen fon akışı finansal araçlar sayesinde gerçekleşmektedir. Söz konusu işlem sırasında tasarrufların karşılığında alınan menkul kıymetlere finansal araç denilmektedir.⁷⁹

Finansal araçlar: Fon arz edenlerden fon talep edenlere atıl konumdaki fonların ve finansal araçların el değiştirmesini sağlayan kurumlardır. Finansal araçlar söz konusu işlevi gerçekleştirirken fon akışını hızlandırma fonksiyonu yerine getirmekte ve ortaya çıkması muhtemel sorunları önlemektedir.⁸⁰

Hukuki ve idari düzen: Fon aktarım işlemi genellikle fon arz edenlerin fon talep edenlere tasarruflarını finansal aracı kuruluşlar ile yani dolaylı finansman şeklinde gerçekleşmektedir. Hukuki ve idari düzen, fon arz eden ve fon talep edenler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları çözüme kavuşturacak; finansal piyasaların sağlıklı ve şeffaf bir şekilde işlemlerini sağlayan düzenleyici ve denetleyici kurumlardan oluşmaktadır.⁸¹ Finansal işlemlere aracılık yapacak olan banka, aracı

⁷⁸ Sadi Uzunoğlu, **Bankacılığa Giriş**, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2014, s. 2.

⁷⁹ Avşar, **a.g.e.** s. 4.

⁸⁰ Yazıcı, **a.g.e.** , s. 19.

⁸¹ Onur Oğuz, Armağan Canan, Türkiye'de Finansal Sistem ve Bankacılık, ed: Nadir Eroğlu, Halil İ. Aydın, Cüneyt Y. Kesbiç, Ankara, Orion Kitabevi, 2016, s. 413.

kurumlar, sigorta şirketleri gibi kuruluşlar belirli bir hukuki düzen içinde faaliyet göstermek zorundadırlar. Türkiye’de bu kuruluşların finansal piyasalarda işlem yaparken uymak zorunda oldukları kurallar SPK tarafından belirlenmektedir. Ayrıca piyasadaki işleyiş konusunda ki düzenlemeler ve denetim de SPK tarafından yapılmaktadır.⁸²

Finansal sistem ekonominin etkin bir şekilde çalışabilmesi için dört temel dört temel fonksiyonu yerine getirmektedir. Bunlar;

i) Değişim, değer saklama aracı ve aynı zamanda işlemlerin değerini ölçmede bir hesap birimi olma özelliği taşıyan paranın hizmet görmesini sağlaması,

ii) Risk transferinin yanında riskin tabana yayılmasını sağlaması,

iii) Birçok tasarruf sahibinden, fonların toplanarak yatırımcılara aktarılmasını sağlayacak mekanizmanın çalıştırılmasını sağlaması,

iv) Ekonomik faaliyetlerin istikrarına yönelik bazı araçlar sağlamasıdır.⁸³

Finansal sistem günümüz ekonomisinin işleyişinde önemli bir etkiye sahiptir. Bir ekonominin etkin bir şekilde işleyebilmesinde finansal sistemin rolü, tasarruf sahiplerinden elde edilen fonların, fon ihtiyacı olanlara doğru bir şekilde akışını sağlamaktır.⁸⁴ Ancak tasarruf fazlası olanlar her zaman yatırım yapmak isteyen kişilerden oluşmayabilir. Bundan dolayı da fon akışının sürekliliği için finansal piyasalara ihtiyaç duyulmaktadır. Finansal piyasalar tasarruf sahipleri ile fon ihtiyacı olanları karşılamasını sağlamaktadır ve finansal sistemin temelini oluşturmaktadır. Genel anlamı ile piyasa, malların paraya ya da paraların mallara dönüştüğü yerler olarak tanımlanırken; finansal piyasalar ise finansal araçların dönüşümüne olanak sağlayan mekânlar olarak tanımlanmaktadır. Finansal piyasaları; fonların kullanım sürelerine göre, fonların işlem gördüğü yere göre, belirli bir pazar yerine sahip olup olmamasına göre ve teslim tarihine göre dörde ayırmak mümkündür.⁸⁵

Finansal piyasalar, fonların kullanım süresine göre para ve sermaye piyasaları olarak iki ayrılmaktadır. Para piyasaları; tasarruf sahipleri ile fon ihtiyacı olanlar

⁸² Uzunoğlu, **a.g.e.** , s. 2.

⁸³ Savaş Durmuş, Hasan Ayaydın, **Bankacılık Sistemi**, Bursa, Ekin Yayınevi, 2015, s. 4.

⁸⁴ Afşar, **a.g.e.** , s. 1.

⁸⁵ Durmuş, **a.g.e.** , s. 5.

arasında genellikle süresi bir yıldan kısa olan fon alışverişinin gerçekleştiği piyasa olarak tanımlanmaktadır. Sermaye piyasaları ise bir yıldan daha uzun vadeli fon alışverişinin gerçekleştiği piyasalar olarak tanımlanmaktadır.⁸⁶

Fonların işlem gördüğü yere göre ise finansal piyasalar; birincil piyasalar ve ikincil piyasalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Fonların ihraç edildiği piyasalara birincil piyasalar denilmektedir ve bu piyasada yapılan işlemler menkul kıymeti ilk ihraç edene fon sağlamaktadır. Şirketlerin veya devletin yeni bir finansal araç ihraç etmesi birincil piyasa işlemidir. Daha önce ihracı gerçekleşen menkul kıymetlerin işlem gördüğü piyasalar ve bu piyasada yapılan işlemler menkul kıymeti ihraç edene fon sağlamamaktadır. Bireyler ve kurumlar arasında mevcut hisse senetleri veya tahvillerin el değiştirme işlemi ise ikincil piyasa işlemidir.⁸⁷

Finansal piyasalar, belirli bir pazar yerine sahip olup olmamasına göre; organize ve tezgahüstü piyasalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Finansal işlemlerin önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde yapıldığı aynı zamanda işlemlerin hukuksal bir çerçevede yasalar tarafından belirlenen kurumlar tarafından gözetlenip, denetlendiği ve fiziki bir yerleşim yeri bulunan piyasalara organize piyasalara organize piyasalar adı verilmektedir. Organize piyasalara örnek olarak Borsa İstanbul, TCMB Interbank Piyasası verilebilmektedir.⁸⁸ Yatırım araçlarının belirli bir yerleşim şartı veya kotasyon şartının olmadan araçların el değiştirdiği piyasalara ise tezgahüstü piyasalar adı verilmektedir. Tezgahüstü piyasalara örnek olarak kamu veya özel sektör işletmelerinin borsaya kayıt ettirmedikleri veya ettiremedikleri menkul kıymetlerin alınıp satıldığı yerler gösterilebilir.⁸⁹

Menkul kıymetlerin teslim tarihine göre finansal piyasalar; spot piyasa ve vadeli piyasa olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Spot piyasa menkul kıymet işlemlerinin tamamının alım ve satım anında gerçekleştiği piyasalar olarak adlandırılmaktadır. Mal piyasalarından altın ve petrolün yanı sıra menkul kıymet borsasında yapılan bazı işlemler spot piyasaya örnek verilebilir.⁹⁰ Vadeli piyasalar ise alım ve satım işlemlerinin, önceden belirlenmiş fiyattan ve vadeden yapıldığı piyasalar olarak

⁸⁶ Uzunoğlu, **a.g.e.** , s. 5.

⁸⁷ Mehmet Günal, **Finansal Sistem: Piyasalar ve Araçlar**, 3. bs. , Ankara, Nobel Yayın, 2010, s. 20.

⁸⁸ Uzunoğlu, **a.g.e.**, s. 8.

⁸⁹ Durmuş, Ayaydın, **a.g.e.**, s. 9.

⁹⁰ Günal, **a.g.e.**, s. 21.

adlandırılmaktadır. Vadeli işlem faaliyetlerinde bulunan borsalara, Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası, LIFFE, Chicago Borsası örnek olarak gösterilmektedir.

1.4.1 Finansal Sistemde Bankaların Yeri

Finansal sistem, finansal aracılık işlevi gören çeşitli kurumları içerisinde bulunduran farklı unsurların bir araya gelmesiyle oluşan bir bütündür. Bu sistem içerisinde para piyasalarında yer alan bankalar, ekonomide finansal aracılık işlevi sayesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bankalar ticari işletmeler olmasından dolayı kar amaçlı faaliyetler de bulunmaktadır ancak bununla beraber ekonomik sistemin bir parçası da oldukları için üstlenmiş oldukları birçok işlev bulunmaktadır. Bankaların ekonomik sistem içerisinde söz konusu işlevlerini, finansal aracılık, likidite yaratmak, kredi talebinde bulunanları değerlendirmek ve gözlemlemek, asimetrik bilgi sorununu çözmek, para politikalarındaki etkinliği artırmak, ekonomik istikrara katkı sağlamak, ödeme sistemlerinin etkinliğini arttırmak, dış ticarete fon sağlamak ve ihracatı teşvik etmek şeklinde sıralamak mümkündür.⁹¹ Türkiye’de finansal sistemdeki toplam aktiflerin %90’ı bankacılık sistemine aittir. Banka dışı finansal kurumların önemli bir kısmının banka iştiraki olduğu düşünülürse bankaların ağırlığının finans sisteminde daha da fazla olduğu ortaya çıkmaktadır.⁹² Bankacılık sektörü gelişmekte olan ülkelerin finansal sisteminin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu yüzden sektörde yaşanan gelişmeler ülke ekonomisini olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Bankalar parasal finansal aracı kuruluşlardır ve ihraç etmiş oldukları dolaylı finansal araçlar ile ödemelerde kabul görerek paranın fonksiyonlarını kısmen veya tamamen yerine getirebilmektedirler. Banka dışı finansal araçların ihraç ettikleri finansal araçların ödemelerde yaygın olarak kullanılmamasından dolayı tıpkı bankalar gibi dolaylı fon aktarımına aracılık etmelerine rağmen, paranın fonksiyonlarını yerine getirememektedirler. Söz konusu bu durum da finansal sistemde bankaların, banka dışı aracı kurumlar karşısında ki avantajını ortaya çıkarmaktadır.⁹³

Bankalar, vermiş oldukları kredilerin işletmelerin ekonomik geleceği ile ilgili incelemeleri yaparak para ihtiyaçlarını giderme, ödeme işlemlerine ve yatırımlarına

⁹¹ Yağcılar, **a.g.e.**, s. 5-10.

⁹² Afşar, **a.g.e.**, s. 146.

⁹³ Şahin, **a.g.e.** s. 472.

katkı sağlayarak reel ekonomiye katkı sağlamaktadırlar. Bu bağlamda bankalar halkın servetinin yönetiminde kilit rol oynamasının yanı sıra ekonomideki para hacminin belirlenmesinde de etkin bir rol üstlenmektedir. Bankalar yatırım amaçlı paraya ihtiyaç duyan kişi veya kuruluşlara ellerinde atıl para bulunduran birikim sahiplerinin paralarını ulaştırarak piyasaların işlemesini sağlamaktadır. Bunu gerçekleştirerek paranın dengeli dağılımına aracılık etmekle beraber kıt kaynakların verimli bir şekilde kullanımı da yardımcı olmaktadır. Kaynak dağılımını gerçekleştiren bu hizmet ülke ekonomisinin tıkanmadan işlemesini sağlamaktadır.⁹⁴

Finansal sektörün ve bankacılık sektörünün ekonomideki yerinin aktif büyüklük ile değerlendirmesi Tablo 1.2. de sunulmuştur.

Tablo 1.2. Türkiye'deki Finansal Kuruluşların Büyüklükleri

Sektör	Aktif Büyüklük (Milyar TL)	Toplam İçindeki Pay (%)
Bankalar	3.867	83
Portföy yönetim şirketleri	167	4
Sigorta şirketleri	171	4
İşsizlik sigortası fonu	127	3
Emeklilik Yatırım Fonu	91	2
Gayrimenkul yatırım ortaklıkları	77	2
Finansal kiralama şirketleri	69	1
Faktoring şirketleri	35	1
Finansman şirketleri	40	1
Aracı Kurumlar	25	1
Reaürans şirketleri	5	0
Girişim sermayesi	1	0
Menkul kıymet yatırım ortaklıkları	0,5	0
Toplam	4.676	100

Kaynak: TBB, Bankalarımız 2018, s. I-16

Tablo incelendiğinde; 4.676 milyar TL toplam aktif büyüklüğü sahip olan finansal sektörün 3.867 milyar TL'sini bankalar tarafından oluşturulmaktadır. Bir başka ifade ile bankalar finansal sektörün aktif büyüklüğünün %83'ünü oluşturmaktadır. Buradan Türkiye'de finansal sisteme bankacılığın hâkim olduğu

⁹⁴ Ertem, a.g.e., s. 22.

diğer bir ifade ile bankaların işlem hacmi diğer aracı kuruluşlara göre daha geniş yer kapladığı sonucuna varılmaktadır.⁹⁵ Türkiye’de bankalardan sonra toplam aktifler içindeki payı bakımından en büyük finansal kuruluşları %4’lük payı ile portföy yönetim şirketleri ve sigorta şirketleri oluşturmaktadır.

1.5. Bankaların Temel İşlevleri

Bankacılık sistemi insanlarda mevcut olan iki özellikten dolayı ortaya çıkmış ve günümüz sosyal hayatında vazgeçilmez bir kavram haline gelmiştir. Bunlardan ilki; tasarruf yapma fırsatı olan bir kişinin yapmış olduğu birikimleri kullanırken fırsatları en uygun şekilde değerlendiremeyeceği ve çoğunlukluda yatırım yapma arzusundan yoksun olduğu gerçeğidir. Fon imkânlarından yoksun yetenekli yatırımcılar için ise, bu durumun tam tersi geçerlidir. Bu iki tip insan arasındaki bağlantı görevini üstlenen bankadır. İkincisi ise; her insan istenildiği anda kullanılmaya hazır olan bir likit varlığa sahip olmayı ve bu likit varlığın güvenli bir şekilde muhafazasını istemektedir. Banka kişilerin bu taleplerini, çek ve havale gibi kendine has yöntemlerle gidermeye çalışan bir kuruluştur.⁹⁶ Bankaların temel ekonomik işlevleri finansal aracılıktır. Ancak bankalar finansal aracılık dışında ekonomi üzerinde dolaylı dolaysız pek çok etkiye sahiptir.⁹⁷

Bankalar yalnızca kar amacı güden kurumlar olamamakla beraber ekonomik düzende etkileyici ve önemli fonksiyonları bulunmaktadır. Bankalar ekonomideki diğer işletmelerden farklı olarak tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları finansman ihtiyacı olanlara kredi şeklinde iletme, söz konusu kredinin belli bir oranını mevduat olarak saklama gibi işlevler ile kaydi para yaratma imkânına sahip olan ve bu sayede ülke parası üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olan işletmelerdir.⁹⁸

Faaliyet alanları oldukça çeşitlenen ve gelişen bankaların uzmanlaşma eğilimine bağlı olarak fonksiyonları da çeşitlilik göstermektedir. Bankalar faaliyet olanlara göre farklı fonksiyonlar gerçekleştirmesine rağmen bankacılık dendiğinde bütün banka gruplarının gerçekleştirdiği bir takım temel fonksiyonlar bulunmaktadır.⁹⁹ Bu bakımdan bakacak olursak bankaların işlevlerini; fon aktarımı, kaynakların etkin

⁹⁵ Şahin, **a.g.e.**, s. 474.

⁹⁶ Afşar, **a.g.e.** s. 123.

⁹⁷ Şahin, **a.g.e.**, s. 475.

⁹⁸ Ertem, **a.g.e.**, s. 23.

⁹⁹ Afşar, **a.g.e.**, s. 124.

kullanımı, kaydi para yaratma, hizmet üretimi ve iktisat politikalarının yürütülmesine yardım etme gibi temel başlıklar altında sıralamak mümkündür. Bu başlıkları açıklayacak olursak;

Fon aktarımı: Bankalar finansal aracılık sürecinin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Halktan toplamış oldukları fonları, fon açığı olanlara ödünç olarak veren bankalar, ekonominin işleyişi sürecinde ihtiyaç duyulan fonları sağlamak amacıyla tasarruf sahipleri ile yatırımcılar arasındaki köprü görevini üstlenmektedir. Bankanın fon sahibine karşı ödünç alanın ödeyememe riskini üstlenmesi, bankaların fon aktarımındaki en önemli rolünden birisini oluşturmaktadır. Bankaların bu riskleri üstlenme sebebi ödünç alanların ödeyememe riskini ve ödeme gücüne ilişkin bilgileri bireylere göre daha iyi değerlendirme kabiliyetine sahip olmasıdır.¹⁰⁰ Bankalar finansal sistemde tasarruf fazlalığı bulunan kişilerden topladığı fonları fon ihtiyacı olan kesime aktarırken faiz ve komisyon geliri elde etmektedirler. Fon aktarımı yaparken bankalar, elde etmiş oldukları bu kaynağı en verimli şekilde kullanarak zamanında eksiksiz bir şekilde geri ödemesini gerçekleştirecek kişi ve kurumlara iletmeyi tercih etmektedir. Risk yönetimi sebebi ile kaynak kullanımının verimli olarak kullanılması, ekonomi üzerinde olumlu etkiler sağlayacaktır.¹⁰¹ Bankaların fon aktarım sürecindeki bir başka önemli rolü ise; vade ve miktar ayarlamasına sağlamış olduğu katkıdır. Bankaların finansal sistemde dağıntık bir şekilde bulunan küçük miktardaki fonları toplayarak oluşturmuş oldukları büyük miktarlarda ki fonlar büyük ölçekli üretim birimlerinin kurulmasına katkı sağlamaktadır. Bankacılık sisteminin fon aktarımında gerçekleştirmiş olduğu diğer bir olgu ise vade ayarlaması yapmasıdır.¹⁰² Finansal sistemde fon arz edenler genellikle likiditesi yüksek kısa vadeli finansal araçlara yatırım yapmayı, yatırımcılar ise finansman ihtiyacını ise likiditesi düşük orta ve uzun vadeli kaynaklarla karşılamak istemektedir. Bankalar farklı vade tercihlerine sahip olan iki kesim arasına girerek, fon arz ve talebinde ki dengeyi sağlayarak vade ayarlaması fonksiyonunu gerçekleştirmiş olmaktadır.¹⁰³

Kaynakların etkin kullanımı: İktisat biliminin var oluş sebeplerinden olan kaynakların kıt olması, ekonominin işleyiş aşamasında mevcut kaynakların etkin dağılımını ve kullanımını gerektirmektedir. Bankalar tasarruf sahiplerinden toplanan

¹⁰⁰ Afşar, **a.g.e.**, s. 124.

¹⁰¹ Yazıcı, **a.g.e.**, s. 41.

¹⁰² Afşar, **a.g.e.**, s. 125.

¹⁰³ Şahin, **a.g.e.**, s. 476.

fonları ülke ekonomisine katkı sağlayacak alanlara ileterek kaynakların yeniden tahsiline aracılık etmektedir. Ayrıca finansal sistemdeki atıl fonları ekonomiye kazandırarak mevduat ve kredi sahipleri açısından maksimum getiri sağlamaktadır. Bir ülkenin finansal sisteminde atıl bir şekilde yer alan fonlar ekonominin gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bankalar fonların arz edenlerden talep edenlere doğru akışında aracılık görevini üstlenirken aynı zamanda atıl şekilde ki fonlara akıcılıkta kazandırmaktadır. Söz konusu bu işlev ile bankalar, makro düzeyde etkinlik sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Toplamış oldukları kredileri kullandırırken fon talep edenler arasında seçici davranan bankalar, kaynakların etkin kullanılmasını sağlamaktadır.¹⁰⁴ Bankalar ayrıca finansal sistemde tasarruf sahiplerinden finansman ihtiyacı olanlara fon akışını sağlarken bu aracılık işleminden elde etmiş oldukları faiz gelirlerinin bir kısmını fon toplamış oldukları kesime yeniden aktarımını sağlayarak servet dağılımında düzenleyici bir rol üstlenmektedir.¹⁰⁵

Kaydi Para Yaratma: Kişiler ve kurumlar para tutmanın alternatif maliyeti ve riski nedeniyle çok fazla nakit para tutmak istemedikleri için paralarını bankalardaki mevduat hesaplarında tutmayı tercih etmektedirler. Paralarını bankalardaki hesaplarında değerlendirmeyi tercih eden bu kişi ve kurumlar, günümüz teknolojisine bağlı ödeme sistemlerindeki gelişmeler sayesinde, ödemelerini fiili paraya gerek kalmaksızın kredi kartı, çek veya hesaptan hesaba para aktarımı gibi alternatif yollar ile yapmaktadır. Bu şekilde gerçekleştirilen ödeme şekilleri ekonomide paraya benzer ödeme işlevi sağlamaktadır. Dolayısıyla paraya gerek kalmadan bankada ki paraya karşılık olarak kullanılabilen bu ödeme şekillerinde kullanılan paraya kaydi para adı verilmektedir.¹⁰⁶ Kaydi para, müşterinin mevduat olarak banka yatırmış olduğu parayı, nakit çekmek yerine elektronik aktarım yöntemlerini tercih ettiği sürece var olmaktadır. Kaydi parada emisyon işlemi bankalar ile banka dışı finansal kuruluşlar tarafından yapılmaktadır. Bankalar finansal sistemden toplamış olduğu mevduatlardan belli bir oranda karşılık ayırdıktan sonra, kalan kısmı finansal sisteme kredi şeklinde sürmektedirler. Finansal sisteme sürülen bu kredi mevduat yoluyla bankacılık sistemine yeniden dâhil olduğunda kredi miktarı kadar kaydi para artışı olmaktadır. Söz konusu mekanizmaya bankanın kaydi para yaratma fonksiyonu denilmektedir.¹⁰⁷ Piyasada sadece bir banka varsa banka aktifi, banka tarafından para satın alındığı

¹⁰⁴ Afşar, **a.g.e.**, s. 125.

¹⁰⁵ Durmuş, Ayaydın, **a.g.e.**, s. 107.

¹⁰⁶ Yazıcı, **a.g.e.**, s. 42.

¹⁰⁷ Parasız, **Modern Bankacılık**, s. 38.

zaman yaratılmaktadır. Banka bilançosunun aktifinde bu aktiflerin reel veya mali değeri, banka bilançosunun pasifinde ise yaratılan paranın değeri yer almaktadır. Piyasada tek bir banka yerine birden fazla banka olduğu durumda kaydi paranın yaratılma sürecinde bir değişiklik olmamaktadır. Önemli olan birden fazla banka olduğunda, bir bankadaki para akımının diğer bankanın para akımına dönüşebilmesidir. Bankalar iki sebeple para akımını genişletmek istemektedir. Birincisi bankaların sahip oldukları müşteri sayısı arttıkça diğer bankalara yapmış oldukları ödemeler azalmaktadır ve dolayısıyla dışarıya gerçekleşen para sızıntısı da azalmaktadır. İkincisi ise rekabetten dolayı kaydi para arzını kendi lehlerine çevirmek istemeleridir. Mevduat bankalarının genişleme politikası, bir bankanın likidite sorununu çözerken, rakip olan diğer bankanın gelir getirici aktiflerini kaybetmesinden dolayı, likidite sorunu yaşamamasına neden olmaktadır.¹⁰⁸ Ekonomide mevduat bankaları ve merkez bankası tarafından yaratılan para şeklinde iki tür para mevcuttur. Dolayısıyla merkez bankası ve mevduat bankaları dışında para üretebilen başka kurumun olmaması bankacılık sistemini banka dışı finansal araçlardan ayıran temel özellik olarak ortaya çıkmaktadır.

Hizmet Üretimi: Bankalar temel işlevlerini oluşturan mevduat toplama ve kredi verme faaliyetlerinin yanı sıra birçok hizmeti geliştiren ve bunları müşterilerine sunan finans kuruluşlarıdır. Bankalar geliştirmiş oldukları bu hizmetler karşılığında masraf ve komisyon gelirleri elde ederek kazanç sağlamaktadır.¹⁰⁹ Söz konusu bu kazançlar sabit bir tutar olarak veya belli bir oran şeklinde belirlenebilmektedir. Bankaların geleneksel ve geleneksel olmayan hizmet ürünleri arasında havale, çek, dış ticaret işlemlerine aracılık, fatura ödeme, vergi ödeme, kiralık kasa gibi hizmetler sayılmaktadır. Son yıllarda müşteri bilgi sistemlerinin gelişmesi ile müşteriye özel ürün geliştirilmesi, ödeme sistemi içerisinde bulunan tüm kurumların banka ile birlikte çalışmasına ve hizmet ürün yelpazesinin çeşitlenmesine katkıda bulunmuştur.¹¹⁰

İktisadi Politikaların Yürütülmesine Yardım Etme: Bankalar bu fonksiyonunu para ve maliye politikalarına yardımcı olarak gerçekleştirmektedir. Bir ekonomide para ve maliye politikaları araçlarını etkin bir şekilde kullanılarak istenilen hedeflere ulaşmak daha kolay olmaktadır. Para politikası ile istenilen hedeflere

¹⁰⁸ Parasız, **Para Banka Finansal Piyasalar**, s. 45.

¹⁰⁹ Metehan Tolon, "**Ticari Bankalarda Pazarlama Stratejilerinin Uygulanması**", Verimlilik Dergisi, 2004, Sayı.4, s. 63-89

¹¹⁰ Yazıcı, **a.g.e.** , s. 42.

ulaşmada para politikasının; açık piyasa işlemleri, reeskont penceresi işlemleri, dispoabilite oranları ve selektif kredi kontrolleri gibi araçları kullanılmaktadır. Para politikası araçlarının kullanımında merkez bankasının yanı sıra bankalar ve diğer para organları da önemli rol oynamaktadır. Para arzı daraltılmak istendiğinde; zorunlu karşılıklar, dispoabilite oranı ve reeskont oranlarının yükseltilmesine ek olarak hazine bonusu ve devlet tahvili ihracı yoluyla bankaların kredi hacmi daraltılmaktadır. Para arzı genişletilmek istenildiği zaman ise; zorunlu karşılık oranı, dispoabilite oranı ve reeskont oranları düşürülmektedir.¹¹¹

1.6. Banka Türleri

Bankaların zaman içerisinde sunmuş olduğu hizmetleri geliştirmesi, örgütlenmesi faaliyet alanlarında da değişiklik göstermesine neden olmuştur. Ekonomi anlayışındaki değişmeler ve toplumun sosyal yapısındaki değişiklikler zamanla bankaların örgütlenmesinde de etkili olmuştur. Bankalar günümüzde faaliyetlerini oldukça geniş bir alanda yürüttüklerinden dolayı tamamıyla birbirinden ayırmak yanlış olsa da farklı şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Bu bağlamda banka türleri; sermaye yapılarına ve faaliyet alanlarına göre iki grupta incelenebilir.

1.6.1. Faaliyet Alanlarına Göre Banka Türleri

Bankalar faaliyet alanlarına göre; merkez bankaları, mevduat bankaları, yatırım bankaları, kalkınma bankaları ve katılım bankaları olarak sınıflandırılmak mümkündür.

1.6.1.1. Merkez Bankaları

Merkez bankaları, bütün ülkelerde finansal sistemi içinde faaliyet gösteren kurumların başında gelen ve para yaratan kurumlar arasında ilk sırada yer alan bankaların bankası olarak tanımlanmaktadır. Bankaların işlevleri dikkate alınarak bir tanımlama yapılmak istenirse merkez bankaları; bankacılık sisteminde önemli roller üstlenen ve finansal sistemde dolaşan, likiditesi oldukça yüksek olan kağıt parayı yaratan finansal kuruluşlardır.¹¹²

¹¹¹ Afşar, a.g.e. , s. 127.

¹¹² Afşar, a.g.e. , s. 75.

Merkez Bankaları bankacılık sektörünün kurumsal yapısı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda para politikası araçlarını kullanarak bankacılık sisteminin işleyişini etkilemekte ve aynı zamanda yön vermektedir.¹¹³ Merkez bankasının para politikası araçları açık piyasa işlemleri, zorunlu karşılık oranında ve politika faiz oranında değişikliklerden oluşmaktadır.¹¹⁴

1211 sayılı TCMB Kanununda bankanın amacı ve temel görevleri 4. Maddede tanımlanmıştır. “Bankanın temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Banka, fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirler. Banka, fiyat istikrarını sağlama amacı ile gelişmemek kaydıyla hükümetin büyüme ve istihdam politikalarını desteklemektedir.”¹¹⁵

1.6.1.2. Mevduat Bankaları

Bankacılık sektörünün büyük bir bölümünü oluşturan mevduat bankaları, genellikle kısa vadeli işlemlerle topladıkları fonları, müşterilerine kredi şeklinde ileten finansal kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır. Mevduat bankaları aynı zamanda fon toplayıp, işletmelere ve bireylere toplamış oldukları bu fonları kredi şeklinde sunan işletmelerdir.¹¹⁶

Mevduat bankaları, ekonomik büyümenin sağlanması ve sürdürülmesinde önemli rol oynamaktadır. Mevduat bankaları ekonomi üzerinde hem makro hem de mikro düzeyde bir etkiye sahiptir. Makro düzeyde para politikasının temel uygulayıcı konumunda yer alırken, mikro düzeyde küçük ölçekli işletmelere ve bireysel tüketicilere kredi kanalı sağlamaktadırlar.¹¹⁷

Mevduat bankalarının başlıca fon kaynaklarını, vadeli-vadesiz mevduatlar, ulusal ve uluslararası piyasalardan kullanmış oldukları krediler ve kendi özkaynakları oluşturmaktadır. Mevduat bankaları fon kaynaklarından toplamış oldukları fonları; kredi olarak kullandırarak, menkul kıymetler satın alarak veya iştiraklerde bulunarak

¹¹³ Şahin, **a.g.e.** , s. 498.

¹¹⁴ Timothy W. Koch, S. Scott MacDonald, **Bank Management**, 8th. ed., USA, Cengage Learning, 2015, p. 45.

¹¹⁵ TCMB, 1211 Sayılı Kanun

¹¹⁶ Rose, Hudgins, **a.g.e.** , p. 3.

¹¹⁷ Koch, MacDonald, **a.g.e.** , p. 51,71.

değerlendirmektedir.¹¹⁸ Mevduat bankaları sundukları farklı ödeme ve kredilendirme yöntemleri ihracatın gelişimine katkı sağlamaktadır.¹¹⁹ Mevduat bankaları ayrıca para piyasalarında sanayi ve ticaret işletmelerine sağlamış oldukları kısa vadeli işletme kredileri ile etkinlik sağlamaktadırlar.

Mevduat bankalarının çoğunlukla özkaynakları az olmakla beraber fon kaynaklarının büyük bir bölümünü de halktan toplamış oldukları mevduatlar oluşturmaktadır. Mevduat bankaları tarafından toplanan vadeli veya vadesiz mevduatlar ülke para stokunun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır ve toplanan söz konusu mevduatlar sanayi sektöründe ve ticaret alanındaki işletmelerin yanı sıra fon açığı olanların finansman ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmaktadır.¹²⁰ Birçok tasarruf sahibine ve borç alan kişilere hizmet eden mevduat bankaları geleneksel finansın bölüm dükkânları olarak tanımlanmıştır. Bankalar günümüzde hisse brokerliği ve sigortacılık hizmetleri de dâhil çok geniş hizmetler sağlamaktadır.¹²¹

1.6.1.3 Yatırım Bankaları

Yatırım bankaları, sermaye piyasası gelişmiş ülkelerde atıl fonları bulunan kurumsal yatırımcıların fonlarını finansal araçların değerlendirmelerinde alım ve satımında aracılık faaliyetini yürüten, işletmelerin finansal ihtiyaçlarını karşılayan kuruluşlardır. Yatırım bankaları çoğunlukla mevduat kabul etmezler ve ticari kalkınma bankacılığının yerine getirdikleri işlevler dışındaki faaliyetlerde bulunan finansal kurumlardır.¹²²

Yatırım bankaları ticari bankaların yerine getirdikleri faaliyetleri yapmazlar ve dolayısıyla tasarruf sahiplerinin fonları toplayarak kendilerine kaynak oluşturamazlar. Kaynaklarını tahvil ihraç ederek veya kredi ile sağlamaktadır. Elde etmiş oldukları bu kaynakları ise kendileri adına finansal araçlar satın almak veya şirketlere yatırım ve proje kredisi temini için kullanılmaktadırlar. Yatırım bankaları daha önceden satın

¹¹⁸ Ertem, **a.g.e.**, s. 47.

¹¹⁹ Takan, Boyacıoğlu, **a.g.e.**, s.46.

¹²⁰ Afşar, **a.g.e.**, s. 132.

¹²¹ Michael C. Ehrhardt, Eugene F. Brigham, **Financial Management: Theory and Practice**, USA, 13th. ed., South-Western Cengage Learning, 2009, p. 25.

¹²² Havva Arabacı, “**Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Gelişimi**”, Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt: II, No. 3, 2018, s.30.

aldıkları menkul kıymetleri daha sonraki zamanlarda halka tekrar sattığı için menkul kıymet taciri olarak da adlandırılmaktadır.¹²³

1.6.1.4. Kalkınma Bankaları

Gelişimi tamamlayamamış ülkelerde mevcut yatırım sermayesi eksikliğini çözmek, teknik-idari bilgi eksikliğini gidererek, girişimcilerin temel sektöre yatırım yaparken zorlandığı engelleri kaldırmak ve böylece ekonomiyi geliştirmek amacıyla kurulmuş olan bankalar kalkınma bankaları olarak adlandırılmaktadır. Kendilerine tahsis edilen fonları yönlendirerek fon kullanımına şekil veren kalkınma bankaları para yaratma özelliğine sahip değildir. Kalkınma bankalarının gelişmekte olan ülkelerde; iç tasarruf miktarının yeterli seviyede olmaması, az miktardaki tasarrufların üretken olmayan alanlara yönelmesi, kaynakların verimli alanlara doğru yönlendirilmesini sağlayacak mekanizmaların yokluğu ve sanayi projelerini gerçekleştirilmesini sağlayacak girişimci sayısının yeterli olmaması gibi faktörlerden dolayı kurulmasını zorunlu kılmıştır.¹²⁴

1.6.1.5. Katılım Bankaları

Katılım bankacılığı, faizsiz bankacılık prensibine göre faaliyet gösteren ve söz konusu prensip doğrultusunda çeşitli bankacılık işlemlerinde bulunan, fon toplama mekanizması kar ve zarara katılma esasına göre olan ve toplamış oldukları bu fonları, ticaret, ortaklık ve finansal kiralama yöntemleri ile aktarılmasını sağlayan bankacılık türüdür.¹²⁵ Katılım bankaları, tasarrufları toplamak ve bu tasarrufların yatırıma aktarım işlemini gerçekleştirirken kullanmış olduğu metotların farklılığından başka geleneksel bankacılıktan işlevsel olarak farka sahip değildir.¹²⁶ Katılım bankaları, müşterilerine bankacılık hizmeti ile birlikte onlara faizsiz alternatifler de sunan ve “kar/zarar ortaklığı” prensibiyle topladıkları fonları, ticari ve sanayi faaliyetlerinin

¹²³ Yağcılar, **a.g.e.**, s. 13.

¹²⁴ Afşar, **a.g.e.**, s, 184.

¹²⁵ Hazar, Babuşcu, a.g.e. , s. 174.

¹²⁶ Pınar Pehlivan, “**Türkiye’de Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektöründeki Önemi**”, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social Economic Research), Sayı 31, Nisan 2016, s. 299.

finansman ihtiyacında kullanılmayı amaç edinen kurumlardır. Faiz haricindeki bütün bankacılık işlemleri katılım bankalarda İslami finans kurallarına göre yapılmaktadır.¹²⁷

Katılım bankaları fon toplamak için özel cari hesap, yatırım hesabı ve sukuk fon toplama yöntemlerinden faydalanmaktadır. Bu bankalarının fon kaynağının çoğunluğu yatırım hesapları ve özel cari hesaptan oluşmaktadır. Yatırım hesabı mevduat bankalarında bulunan vadeli mevduat hesabı ile aynı işlevi görmektedir. Katılım bankaları yatırım hesabına yatırılan fonların kullanılmasından sonra hesap sahibine bir getiri ödeme, hatta yatırım yapmış olduğu parayı bile geri ödeme taahhütü vermemektedir. Söz konusu hesap sadece doğacak olan kar veya zarara katılma hakkı veren hesap türüdür. Özel cari hesap ise geleneksel bankacılıkta vadesiz mevduatın karşılığı olup bir nevi emanet hesabıdır ve hesap sahibine herhangi bir kar ödemesi gerçekleşmemektedir. Özel cari hesaplardan; otomatik ödeme talimatı, çek senet ödemesi, fatura ödemesi gibi bir takım işlemler ve elektronik para transferi işlemleri yapılabilmektedir.¹²⁸

1.6.2. Sermaye Yapılarına Göre Banka Türleri

Bankaları sermaye yapılarına göre; kamu sermayeli, yabancı sermayeli ve özel sermayeli bankalar olarak sınıflandırmak mümkündür.

1.6.2.1. Kamu Sermayeli Bankalar

Kamu sermayeli bankalar, sermayelerinin tamamı kamuya veya hazineye ait olan ve kamu tarafından kurulmuş olan bankalar olarak nitelendirilmektedir. Devlet tarafından kurulmuş olan bu bankalar, özel kişi ve kurumlar tarafından kârlı görülmeyen faaliyetlere ve kamu tarafından gerçekleştirilmesi gereken ekonomik faaliyetlere yoğunlaşmıştır.¹²⁹ Ancak günümüzde kamu bankaları kar elde etme amacını da göz önünde bulundurarak ekonomik faaliyetlerini sürdürmektedir.

¹²⁷ Abitter Özulucan, Ali Deran, “**Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması**”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 6, Sayı 11, 2009, s. 88.

¹²⁸ Pehlivan, **a.g.e.** , s. 301.

¹²⁹ Hazar, Babuşcu, **a.g.e.** , s. 59.

1.6.2.2 Yabancı Sermayeli Bankalar

Yabancı uyruklu kişi ve kuruluşların sermaye mülkiyetinde bulunan bankalar yabancı sermayeli bankalar olarak adlandırılmaktadır. Yabancı bankalar doğrudan yabancı sermaye ile ilgili ülkede kurulabilirken, merkezleri başka bir ülkede iken esas işletmelerinin dışında bir şube olarak ta kurulabilmektedir. Yabancı bankaların kurulabilmesi için ilgili ülkeden özel izin alınması gerekmektedir.¹³⁰

1.6.3.3 Özel Sermayeli Bankalar

Özel sermayeli bankalar sermayesi özel kişi ve kuruluşların olduğu bankalar oluşturmaktadır ve genellikle mevduat veya yatırım bankası olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Özel sermayeli bankalar genellikle liberal ekonomilerin bankacılık sisteminde diğer bankalara göre yüksek oranda görülmektedir.¹³¹

1.7. Günümüzde Türk Bankacılık Sistemi

Türk finans sistemi içerisinde geçmişten günümüze önemini giderek artıran Türk bankacılık sektörü, 1994, 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ve bankaların finansal yapısında büyük hasarlar meydana gelmesine neden olan finansal krizlerden sonra yeniden yapılandırma programına alınmıştır. Bankacılık sektöründe ki yeniden yapılandırma sayesinde daha sağlam bir sermaye yapısına kavuşan bankacılık sektörü günümüzde de Türkiye'deki finansal kuruluşlar içerisinde en yüksek payı almaktadır.

2018 yılsonu itibari ile 3,867 milyar TL aktif büyüklüğe sahip finansal kuruluşların arasında %83 ile en büyük pay bankalara aittir. Bankacılık sektöründe toplam aktifler %19 artarak 3,9 milyar TL'ye yükselirken dolar kurunda meydana gelen artıştan dolayı dolar bazında yüzde 15'lik azalış meydana gelmiştir. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) içerisinde toplam varlıkların payı %104 düzeyinde gerçekleşmiştir.¹³² Türkiye'deki finansal kuruluşlar arasında bankalardan sonra aktif büyüklük bazında en yüksek paya %4 ile sigorta şirketleri ve portföy yönetim şirketleri sahiptir.¹³³

¹³⁰ Aydın, **a.g.e.** , s. 56.

¹³¹ Aydın, **a.g.e.** , s. 56.

¹³² TBB, **Bankalarımız 2008**, I-18

¹³³ Detay için bkz. Tablo 1.3.

Türkiye’de Aralık 2019 itibariyle bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 53 banka bulunmaktadır. Türk bankacılık sistemindeki bu bankaların büyük bir bölümünü mevduat bankaları oluşturmaktadır. Daha sonra kalkınma ve yatırım bankaları, son olarak ise katılım bankaları bankacılık sistemde ağırlıklı pay sahibi olan banka grupları olarak yer almaktadır. Mevduat bankalarının sayısını mülkiyet yapısına göre incelediğimizde mevduat bankalarının çoğunluğunu yabancı sermayeli mevduat bankaları oluşturmaktadır. Geçmiş yıllar incelendiğinde; 2002 yılında 58 olan toplam banka sayısı 2011 yılında 48 adet olmuştur (Tablo 1.3). 2002 ve 2011 arasındaki değişimler incelendiğinde; banka sayısında meydana gelen düşüşe ağırlıklı olarak özel sermayeli bankaların sayısında meydana gelen düşüşün neden olduğu görülmektedir. Yeniden yapılandırma sürecinde, kriz sebebi ile güçlerini yitirmiş olan bankaların bazıları yavaş yavaş sermaye artırımını gerçekleştirmeyi başarmış ancak önemli bir çoğunluğu başarılı olamamıştır ve bunun sonucu olarak bu bankalar birleşmiş veya TMSF’ ye devredilmiştir. Bu durum Özel sermayeli bankaların sayısında düşüş meydana gelmesine sebep olmuştur.¹³⁴

2016 ve 2017 yıllarında kamunun katılım bankacılığı sektörüne girişi Ziraat ve Vakıfbank katılım bankası kurularak gerçekleşmiş ve Mart 2019’da ise Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş. ‘nin katılım bankası şeklinde faaliyete geçmesi ile kamu sermayeli katılım bankası 3’e çıkmıştır. Asya Bank Katılım A.Ş. ‘nin faaliyetlerine son verilmesi ile katılım bankacılığında toplam sayı Aralık 2019 itibariyle 6 olmuştur.

¹³⁴ Merve Gülen, “Bankacılık Sektöründe Kamu ve Özel Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırılması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, 2015, s. 15.

Tablo 1.3. Yıllara Göre Türk Bankacılık Sektöründe Faaliyet Gösteren Bankaların Sayısı

	2002	2011	2019
Mevduat Bankaları	40	31	34
Kamu Sermayeli Bankalar	3	3	3
Özel Sermayeli Bankalar	20	11	9
TMSF Bünyesindeki Bankalar	2	1	1
Yabancı Sermayeli Bankalar	15	16	21
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	14	13	13
Katılım Bankaları	4	4	6
Toplam Banka Sayısı	58	48	53

Kaynak: TBB-(<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar>)

Türk Bankacılık Sektöründe şube ve personel sayılarının yer aldığı Tablo 1.4. incelendiğinde, Eylül 2019 itibarıyla bankacılık sektöründeki toplam çalışan sayısının 189.507 kişi, toplam şube sayısının ise 10.289 olduğu görülmektedir. Aynı çizelgede, 2002 yılında 123.271 olan sektördeki toplam çalışan sayısının, 2011 yılında 181.418, Eylül 2019 yılında ise 189.507 olduğu görülmektedir. Sektördeki bankaların toplam şube sayısının ise 2002 yılında 6.106, 2011 yılında 9.834 ve Eylül 2019'da ise 10.289 olduğu görülmektedir.

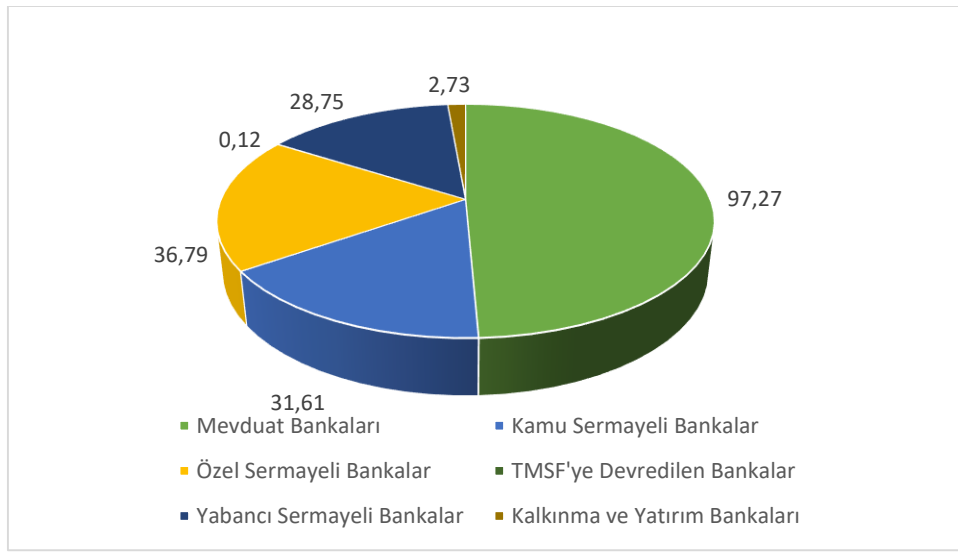
Tablo 1.4. Yıllara Göre Türk Bankacılık Sektöründe Şube ve Çalışan Sayıları

	Şube Sayısı			Personel Sayısı		
	2002	2011	Eylül 2019	2002	2011	Eylül 2019
Sektör Toplamı	6.106	9.834	10.289	123.271	181.418	189.507
Mevduat Bankaları	6.087	9.792	10.231	118.329	176.576	184.324
Kamu Sermayeli Bankalar	2.019	2.909	3.707	40.158	50.239	59.896
Özel Sermayeli Bankalar	3.659	4.944	3.843	66.869	89.047	69.725
TMSF'ye Devredilen Bankalar	203	1	220	5.886	243	220
Yabancı Sermayeli Bankalar	206	1.938	2.680	5.416	37.047	54.483
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	19	42	58	4.942	4.842	5.183

Kaynak: TBB (<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar>)

Şekil 1.1. incelendiğinde Eylül 2019 itibariyle toplam istihdamın %97'si mevduat bankalarından oluştuğu görülmektedir. Mevduat bankalarının payının; %37'sini özel sermayeli bankalar, %32'sini kamu sermayeli bankalar ve %29'unu da yabancı sermayeli bankalar oluşturmaktadır. Türk bankacılık sektöründeki toplam istihdamın geriye kalan %3'lük kısmı ise kalkınma ve yatırım bankalarından oluşmaktadır.

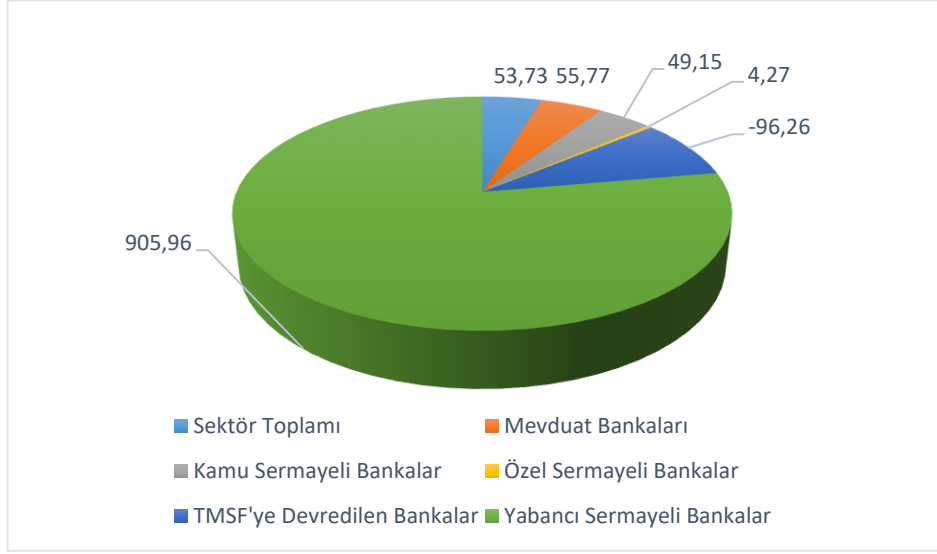
Şekil 1.1. Türk Bankacılık Sektöründe Toplam İstihdamın Yüzdeler Dağılımı

Kaynak: <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar>

Türk bankacılık sektöründeki toplam personel sayılarındaki yüzdeler değişimi gösteren Şekil 1.2'ye göre: 2002-2019 döneminde sektörde toplam çalışan sayısı %53.73 oranında artış yaşadığı görülmektedir. Mevduat bankalarında %55.73 oranında gerçekleşen istihdam artışı ile toplam istihdamda yaşanan artışın büyük bir çoğunluğu karşılanmaktadır. Mevduat bankaları altındaki banka gruplarında yaşanan istihdam artışı ise farklılıklar göstermektedir. Aynı dönem için kamu sermayeli bankalarda çalışan sayısı %49.15, özel sermayeli bankalarda çalışan sayısı %4.7 artarken yabancı sermayeli bankalardaki çalışan sayısında yaşanan 9 katlık artış ile rekor düzeye ulaşmıştır (%905.5). Bu rekor düzeyde ki artışın sebebi bu dönemde Türk bankacılık sektöründe yabancıların yapmış oldukları banka alımlarının sayısında meydana gelen artış olmuştur. Kalkınma ve yatırım bankalarında gerçekleşen istihdam aynı dönem için % 4.88'lik bir artış göstermiştir.

Şekil 1.2. Türk Bankacılık Sektörü Personel Sayıları Yüzdeler Değişimi

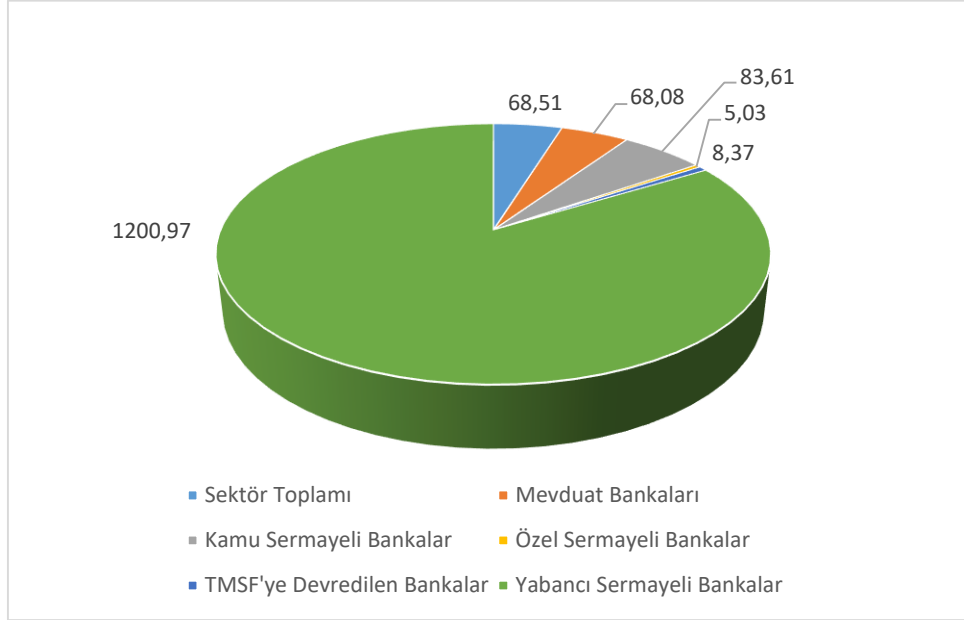

Kaynak: TBB <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar>

Bütün banka gruplarında çalışan sayılarında meydana gelen gelişmelere paralel şube sayılarında da aynı gelişmeler yaşanmıştır. Şekil 1.3'de sektördeki şube sayısındaki değişim incelendiğinde; 2002-2019 döneminde sektördeki bankaların şube sayısı %68.51 oranında artış gerçekleştiği görülmüştür. Bu artış sonucunda 2002 yılında 6.106 olan şube sayısı Eylül 2019 tarihinde 189.507'ye ulaşmıştır.¹³⁵ Sektörde personel sayısının değişiminde en yüksek paya sahip olan mevduat bankaları şube sayısındaki değişimde de %68.08'lik şube artışı ile en yüksek paya sahip olan banka grubu olmuştur. Alt banka gruplarındaki şube sayısındaki değişimi incelediğimizde ise; kamu sermayeli bankalarda %83.61, özel sermayeli bankalarda %5.03 artış yaşanırken yabancı bankaların şube sayısında ise personel sayısında yaşanan rekor artıştan daha fazla bir artış yaşanarak 2002'den Eylül 2019 tarihine kadar 12 kat artış yaşadığı görülmektedir (%1200.97). Yabancı bankaların şube sayısındaki artışı, personel sayısındaki artış için söylemiş olduğumuz, bu dönemde yabancıların Türk bankacılık sektöründe yapmış oldukları banka alımları ile açıklamak mümkün olmaktadır.

¹³⁵ Tablo 1.2.

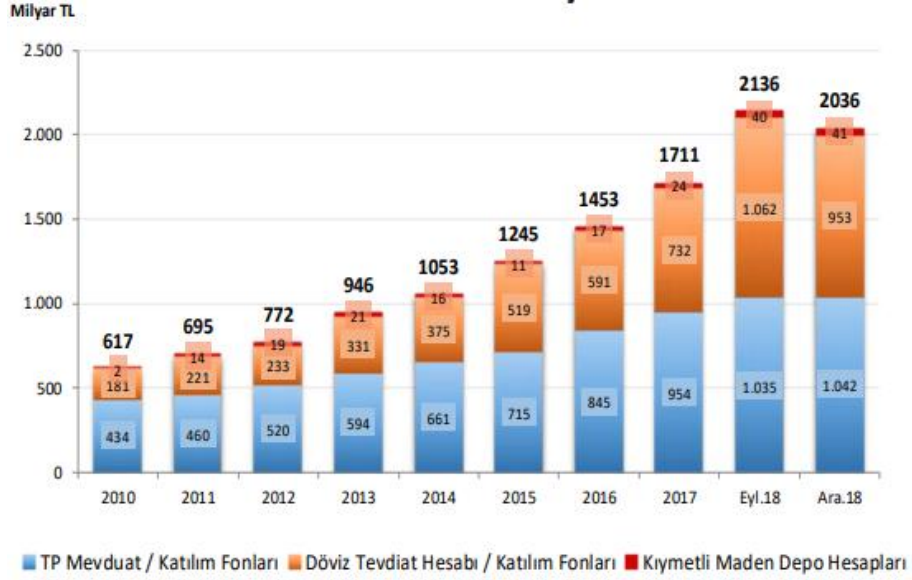
Şekil 1.3. Türk Bankacılık Sektörü Şube Sayıları Yüzdeler Değişimi

Kaynak: TBB <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar>

Şekil 1.4 incelendiğinde; 2010 yılında bankacılık sektöründe toplanan toplam 617 milyar TL iken 2018 yılında bu sayı yaklaşık 2.5 kat artarak 2036 milyar TL 'ye ulaştığı görülmüştür. Aralık 2018 tarihinde bankalar tarafından toplanan 2036 milyar TL mevduatın %51.17 ile büyük çoğunluğu TP mevduat/katılım fonlarından, %46.80'i döviz tevdiat hesabı/ katılım fonlarından son olarak %2.03'si ise kıymetli maden depo hesaplarından meydana gelmektedir. Toplam mevduatın %51'lik pay ile en çok kısmını TP mevduat/katılım fonları oluştururken; bunu sırasıyla %47 ve %2 ile TL'si döviz tevdiat hesabı/ katılım fonları ve kıymetli maden depo hesapları takip etmektedir.

Şekil 1.4. Bankacılık Sektöründe Mevduat Değişimi

Kaynak: BDDK (https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/veri_0014_39.pdf)

Tablo 1.5. incelendiğinde; Aralık 2018 itibariyle mevduat bankalarının aktif büyüklükler değerlendirildiğinde sektörden almış olduğu pay %93, kalkınma ve yatırım bankalarının ise %7 olmuştur. Mevduat bankalarının %93'lük sektör payının alt sınıflarındaki dağılım incelendiğinde ise; en çok payı %34.1 pay ile kamu bankalarının aldığı görülmüştür. Daha sonra ise onu %37 ile özel bankalar ve %24.4 ile yabancı bankalar izlemektedir. Toplam aktifler açısından mevduat bankalarının alt sınıflarının grup payları incelendiğinde ise en yüksek payı %38.7 ile özel sermayeli bankalar almaktadır. Özel sermayeli bankaları sırası ile %34.6 ve %26.6 ile kamu sermayeli ve yabancı sermayeli bankalar izlemektedir.

Tablo 1.5. Türk Bankacılık Sektöründeki Grup ve Sektör Payları

Bankalar	Grup Payları		Sektör Payları		
	Toplam Aktifler	Toplam Krediler	Toplam Aktifler	Toplam Krediler	Toplam Mevduat
Mevduat Bankaları	100	100	93,0	91,2	100
Kamu Sermayeli Bankaları	36,7	39,1	34,1	35,7	37,3

Özel Sermayeli Bankalar	37,0	35,6	34,4	32,4	36,7
TMSF Dev. Bankalar	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
Yabancı Sermayeli Bankalar	26,3	25,2	24,4	23,0	26
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	100	100	7,0	8,8	0

Kaynak: TBB (<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar>)

Toplam krediler baz alınarak hesaplanan sektör payları incelendiğinde; toplam kredilerin %91.2'sini mevduat bankalarının, %8.8'ni de kalkınma ve yatırım bankaları tarafından kullanılmış olduğu görülmektedir. Mevduat bankaları tarafından kullanılmış olan kredilerin %35.7'si kamu bankaların, %32.4'ü özel bankaların ve %23'ü ise yabancı bankaların kullandırmış olduğu kredilerden oluşmaktadır. Yine toplam krediler baz alınarak hesaplanan grup payları incelendiğinde ise; %39.1'lik pay ile kamu bankaları mevduat bankaları içerisinde en yüksek grup payına sahip olmuştur. Daha sonra onu %35.6 ile özel bankalar ve %25.2 ile yabancı bankalar grup izlemektedir.¹³⁶

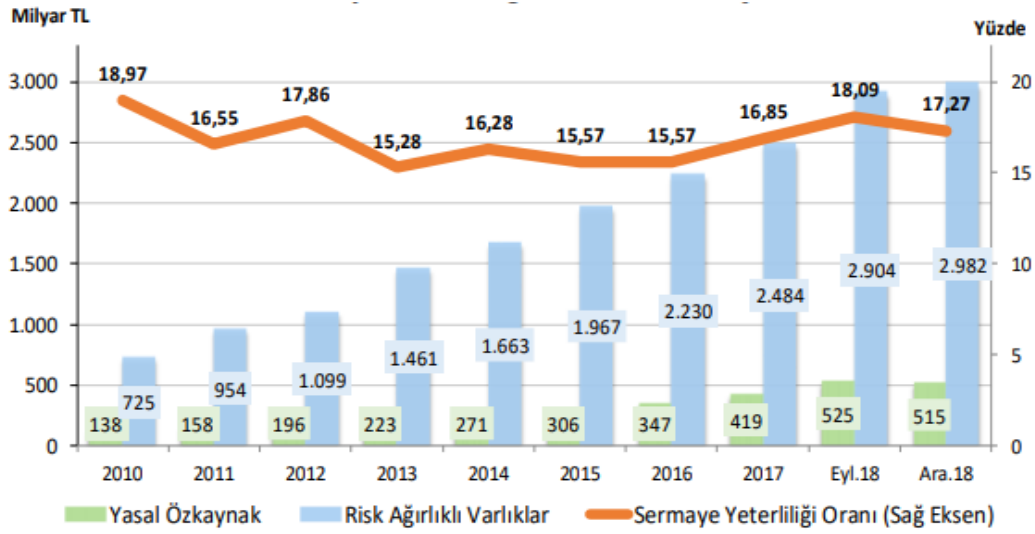
Sermaye yeterliliği, finansal sistem içerisinde faaliyet gösteren finansal kurumların ilerde karşılaşılabilecekleri risklere karşılık, finansal yükümlülüklerini karşılayabilecek seviyede likiditesi yüksek varlıklara sahiplik durumunun mevcudiyeti anlamına gelmektedir. Sermaye yeterliliğinin amacı, bankacılık sistemindeki mevcut bankaların sağlıklı bir finansal yapıyla işlemlerini yürütmesinin sağlanması ve fon fazlası olan yatırımcıların zarar görmesinin engellenmesidir. Bundan dolayı finansal kuruluşları içerisinde en çok paya sahip olan bankaların sermaye yeterlilik şartlarını yerine getirmesi karşılaşılabilecek risklere karşı güvence oluşturmaktadır.¹³⁷ Bankalar açısından önemli olan sermaye yeterliliği oranının gelişiminin incelendiği Şekil 1.5'e göre; 2010-2018 döneminde tüm yıllarda sermaye yeterlilik oranı %8'in altına inmemiştir. Sermaye yeterlilik oranının en düşük olduğu sene %15.28 oranla 2013 yılı olurken sermaye yeterlilik oranının en yüksek olduğu yıl %18.97 ile 2010 yılı olmuştur. 2018 yılında sermaye yeterlilik oranı ise %17.27 oranında gerçekleşmiştir. Ayrıca söz konusu yılda sermaye yeterliliği oranı banka sahiplik grupları ayrımına göre

¹³⁶ Çizelge 1.4.

¹³⁷ Gül Reis, Rabia Kötüoğlu, "Türk Bankacılık Sektörünün Sermaye Yeterliliği Davranışı", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt. 14, Sayı:3, Temmuz 2016, s. 102

incelendiğinde; en yüksek sermaye yeterlilik oranına yabancı bankaların sahip olduğu görülmektedir. Bu üç banka grubu içerisinde %17.27 sermaye yeterliliği oranının sektör ortalamasını üzerine çıkan tek banka grubu yabancı sermayeli bankalar olmuştur.

Şekil 1.5. Bankacılık Sektöründeki Bankaların Sermaye Yeterliliği Oranı Gelişimi

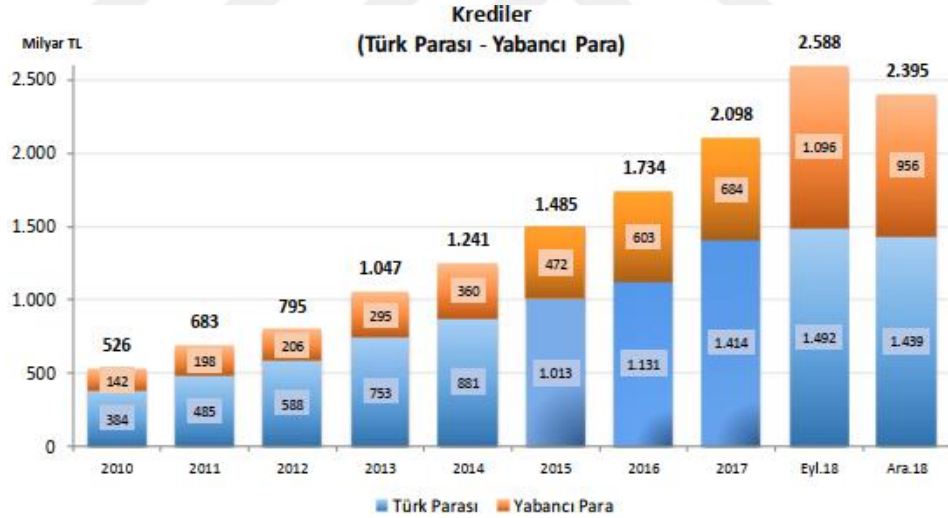
Kaynak: BDDK (https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/veri_0014_39.pdf)

Bankalar ve ülke açısından oldukça önemli olan yasal özkaynak bulundurma tutarının gelişimi yıllar bazında incelendiğinde 2010 yılından 2018 yılına kadar giderek artan bir ivme yakaladığı görülmektedir. 2010 yılında bankacılık sektörünün yasal özkaynak tutarı ortalaması 138 milyar TL iken 2018 yılında bu tutar yaklaşık 5 katına çıkarak 515 milyar TL'ye ulaşmıştır (Şekil 1.5). Sermaye yeterliliği oranının diğer bir bileşeni olan risk ağırlıklı varlıklar toplamı; piyasa ve operasyonel risk sermaye yükümlülüklerinin 12.5 ile çarpıldıktan sonra sonucun kredi riskine ilişkin risk ağırlıklı varlıklar toplamına eklenmesi ile bulunmaktadır.¹³⁸ Risk ağırlıklı varlıkların toplamının yıllara göre değişimi incelendiğinde; yasal özkaynaklarda yaşanan artış ivmesinin paralelinin gerçekleştiği görülmektedir. 2010 yılında bankacılık sektörü risk ağırlıklı varlıklar toplamı 725 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında ise söz konusu bu rakam 3.11 kat artarak 2.982 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

¹³⁸ BDDK, https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_basel_0001_10.pdf, (Çevrimiçi), 03.04.2020

Bankaların temel amaçlarından bir tanesi her zaman kar elde etmektedir. Bankalar fon arz edenlerden toplamış oldukları fonları fon açığı olanlara transfer işleminde aracılık görevi yaparken toplamış oldukları fonları yatırımcılara kredi olarak kullandırmakta ve bu işlem sonucunda belli bir faiz geliri elde ederek kar sağlamaktadır. Şekil 1.6'da bankacılık sektöründe kullanılan toplam kredilerin yıllar itibariyle gelişimi ve en son 2018 yılındaki kredi hacmi incelenmektedir. Tabloya göre; 2010 yılında sektör tarafından kullanılan kredi tutarı toplamı 526 milyar TL iken 2018 yılında bu tutar 2.395 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2010-2018 döneminde tüm yıllarda TP kredilerin tutarı YP kredilerin tutarından daha fazla olmuştur ve buda bankaların döviz kurunda meydana gelebilecek dalgalanmalardan dolayı finansal yapısının bozulma riskini düşürmüştür. 2018 yılında sektör tarafından kullanılan 2.395 milyar TL tutarındaki toplam kredinin %60'ı TP cinsi kredilerden, %40'ı YP cinsi kredilerden oluşmaktadır.

Şekil 1.6. Bankacılık Sektöründe Kredilerin Gelişimi

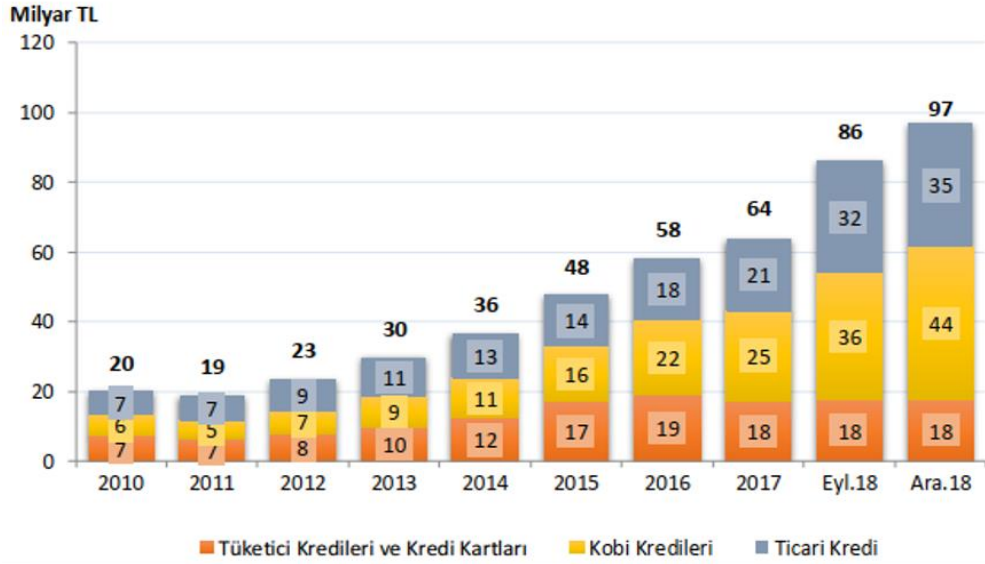
Kaynak: BDDK (https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/veri_0014_39.pdf)

Bankaların faiz geliri elde ettiği ve bunun sonucunda kârlılığını artırmak amacıyla kullandırmış kredilerin geri dönmeme riski her zaman olabilmektedir. Bankaların kullandırmış oldukları kredilerin geri dönmeme oranı ve tutarı arttıkça finansal yapılarında bozulmalar meydana gelme ihtimalide yükselmektedir.

Şekil 1.7'de bankacılık sektöründe kullanılan kredilerin takibe düşen tutarları incelenmiştir. 2010 yılında bankacılık sektöründeki takipteki kredilerin toplam

hacmi 20 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Sektörde takipteki kredilerin toplam tutarı 2018 yılına gelindiğinde 97 milyar TL'ye kadar ulaşmıştır. Bu tutarın % 45.36'sını oluşturan 44 milyar TL'lik kısmı Kobi kredilerin, %36.08'sini oluşturan 35 milyar TL'lik kısmı ticari kredilerin, %18.56'sını oluşturan 18 milyar TL'lik kısmı ise ticari kredilerin takipteki kredilere düşmesinden kaynaklanmaktadır. Takipteki kredilerinin toplam tutarında 2010 yılından 2018 yılına 3.85 kat artış yaşanmıştır. Bu artışın sebebi olarak kredilerde meydana gelen artışın paraleli takipteki kredi tutarında da yaşanması gösterilebilmektedir.

Şekil 1.7. Bankacılık Sektöründe Takipteki Kredilerin Gelişimi

Kaynak: BDDK (https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/veri_0014_39.pdf)

Tablo 1.6'ya göre; bankacılık sektöründeki mevduatların içerisinde TP mevduatın payı 2010 yılında %69.6 ile son 8 yılın en yüksek oranına sahip olmuştur. 2017 yılında %54.1'e gerileyen TP mevduat 2018 yılında biraz daha küçülerek %50.7 oranına gerileyerek en düşük seviyeye gelmiştir. 2010 yılında toplam krediler ve alacaklar içerisinde TP kredilerin payı %71.5 iken 2015 yılında %67,3 seviyelerine inmiştir. 2018 yılında söz konusu oran daha da düşerek %59.7'e gerilemiştir. Bankaların mevduat harici kaynaklarından olan alınan kredilerin toplam aktif içerisindeki payı 2010 yılında %9,7 iken 2013 yılında hızla yükselerek %12.1'a kadar yükselmiştir. Yükseliş trendini devam ettiren alınan kredilerin oranı 2018 yılında %13.4'e yükselmiştir.

Tablo 1.6. Bankacılık Sektörü Bilanço Yapısına İlişkin Rasyolar

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
TP Varlıklar/ Toplam Varlıklar	73,9	69,3	9,3	65,3	64,8	61,2	59,5	61,0	56,5
TP Yükümlülükler/ Toplam Yükümlülükler	69,4	64,0	64,7	58,8	58,1	54,7	54,3	53,1	50,4
YP Varlıklar/ YP Yükümlülükler	85,5	85,5	86,9	84,3	84,0	85,7	88,6	83,1	87,7
TP Mevduat/ Toplam Mevduat	69,6	64,7	66,2	61,3	61,6	56,0	56,6	54,1	50,7
TP Krediler ve Alacaklar/ Toplam Krediler ve Alacaklar	71,5	69,9	73,0	70,7	70,0	67,3	64,5	66,5	59,7
Alınan Krediler/ Toplam Varlıklar	9,7	10,9	10,0	12,1	12,3	13,3	13,6	13,6	13,4

Kaynak: TBB (<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar>)

Bankaların aktif kalitesine ilişkin seçilmiş rasyolar Tablo 1.7’de incelendiğinde; toplam varlıklar içerisinde finansal varlıkların payı 2010 yılında %20.4 oranında iken 2017 yılında %14.5 oranına kadar azaldığı görülmektedir. Ancak söz konusu oran 2018 yılında tekrar yükseldiği ve %29.9 seviyesine ulaştığı görülmüştür. 2017 yılına kadar bankalar ağırlıklı olarak kredi kullandırmaya daha çok tercih etmişlerdir ve bu yüzden söz konusu oranda düşüş yaşanmıştır. 2018 yılında bankalar, asıl faaliyet alanı olan kredi kullandırma oranını biraz düşürerek finansal varlıklara daha fazla ağırlık vermeyi tercih etmiştir. Toplam kredi ve alacakların toplam mevduata oranı 2010 yılında %104 olarak gerçekleşmiştir. 2010-2018 döneminde toplam kredi ve alacakların oranı her yıl yükselerek devam etmiş ve 2017 yılında %120.9’a kadar yükselmiştir. 2018 yılında ise bu oran %116.1 olarak gerçekleşmiştir. Bankalar, kullandırmış oldukları kredilere belli bir seviyede karşılık ayırarak olası muhtemel kredi kayıplarına karşı tedbir almaktadır. Karşılık ayırma bankalar ve finansal sistem açısından son derece önemlidir. Ancak bankalar zorunlu karşılık oranından daha fazla karşılık ayırmak konusunda serbest bırakılmıştır. 2010-2018 dönemi incelendiğinde, özel karşılık ayırma oranı 2010 yılında %84,6 ile en yüksek seviyede iken daha sonraki yıllarda düşüşler yaşandığı görülmüştür. 2017 yılında özel karşılık ayırma oranı %79.8 seviyesinde gerçekleşmiştir. Son olarak tüketici kredilerinin toplam kredi ve alacaklarda payı incelendiğinde; 2010-2018 döneminde azalış trendinde olduğu

görülmektedir. 2010 yılında %44.1 seviyesinde iken 2018 yılında %21 seviyesinde gerçekleşmiş olduğu görülmüştür.

Tablo 1.7. Bankacılık Sektörünün Aktif Kalitesine İlişkin Rasyolar

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Finansal Varlıklar (net) / Toplam Varlıklar	20.4	18.1	14.8	18.8	17.3	16	15.2	14.5	29.9
Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Varlıklar	60.1	59.9	63.3	62.1	64.1	65.2	66.1	66.9	64.7
Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Mevduat	104	100.1	106.3	107.7	114	117	117.3	120.9	116.1
Takipteki Krediler (net) / Toplam Krediler ve Alacaklar	0.6	0.5	0.7	0.6	0,7	0.7	0.7	0.6	*
Özel Karşılıklar / Takipteki Krediler	84.6	804	75.2	77.4	75	76.1	78.3	79.8	*
Duran Varlıklar/ Toplam Varlıklar	5.7	46	5.3	4.1	4,3	4.8	4.9	4.9	3.2
Tüketici Kredileri / Toplam Krediler ve Alacaklar	44.1	43.8	45.3	31.6	28,5	25.7	24	23.2	21

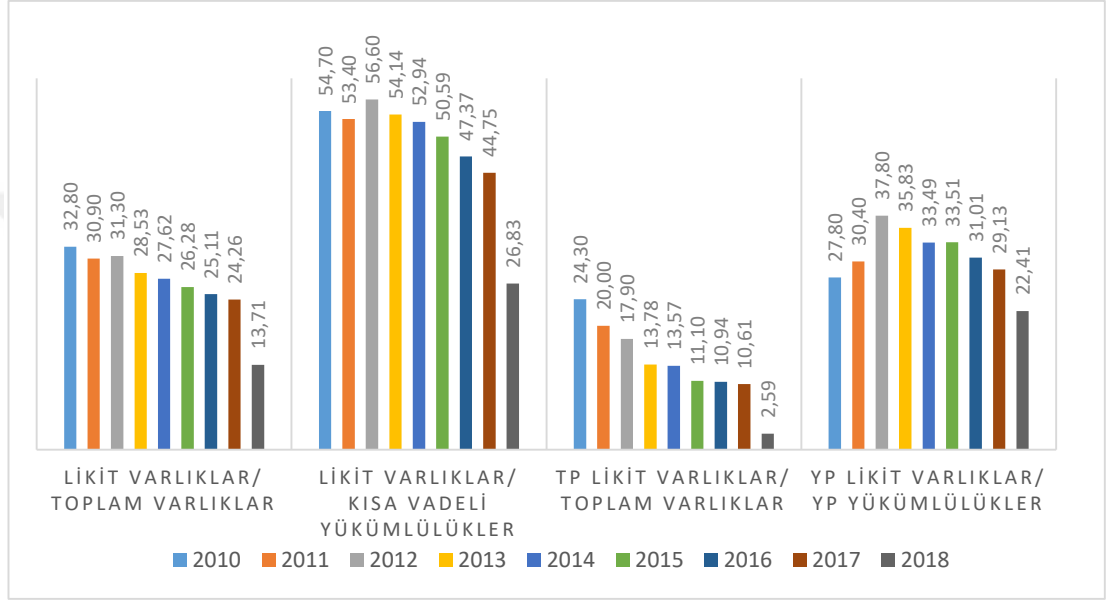
Kaynak: TBB (<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar>)

Likidite yönetimi bankaların aktif/pasif yönetiminde önemli bir konuma sahiptir. Bankanın yükümlülüklerini zamanında karşılamada yeterli likiditeye sahip olmaması likidite riski ile karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Bankalar kredi faaliyetleri, yatırımları ve mevduat sahiplerinin taleplerini zamanında karşılayabilmeleri için likit fonlar bulundurmaları zorundadırlar.¹³⁹ Şekil 1.8’de bankacılık sektörünün likidite rasyoları incelendiğinde; likit varlıkların toplam varlıklar içindeki payı birkaç sene hariç azalma trendinde olduğu görülmektedir. 2010 yılında %32,80 seviyesinde olan likit varlıklar 2018 senesinde %13.71’ gerilemiştir. Likit varlıkların kısa vadeli yükümlülükleri karşılama oranında ise benzer bir trend söz konusu olmuştur. 2010 yılında likit varlıklar kısa vadeli yükümlüklerin %54,70’ini karşılarken, 2018 yılında ancak %26.63’ünü karşılayabilmektedir. Toplam varlıklar içerisinde TP cinsi varlıkların payı 2010 yılında %24.30 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu bu oran sonraki yıllarda düşüş trendine girmiş ve 2018 yılında %2.59 seviyesine kadar

¹³⁹ Murat Akkaya, Terane Azimli, “**Türk Bankacılık Sektöründe Likidite ve Risk Yönetimi**”, Finans Politik& Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt. 55, Sayı. 638, 2015, s. 36.

gerilemiştir. Bu gerileme oranı likit varlıkların toplam varlıklar içerisindeki payının gerilime oranından daha yüksek olduğundan dolayı likit varlıkların toplam varlıklar içerisindeki payının gerilemesinde, TP likit varlıklar oranındaki gerilemenin çok daha etkin olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 1.8. Bankacılık Sektöründe Likiditeye İlişkin Rasyolar

Kaynak: TBB (<https://www.tbb.org.tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar>)

Tablo 1.8'de bankacılık sektöründe yer alan bankaların gelir-gider yapısına ilişkin rasyolar incelenmiştir. Buna göre bankaların özel karşılık sonrası net faiz gelirleri, 2010 yılında %3.5 iken bu yıldan sonra 2016 yılına kadar düşüş göstermiş, 2017 yılında tekrar %3 seviyesine gelmiştir ve en son 2018 yılında %2.4 seviyesinde gerçekleşmiştir. Toplam faaliyet geliri içinde net faiz gelirlerinin payı 2010-2018 döneminde azalış ve artış trendinde gerçekleşmiştir. 2010 yılında net faiz gelirlerinin payı %58.9 iken 2017 yılında %67.4 seviyesine çıkmış ve 2018 yılında tekrar %58.5 seviyesine inmiştir. Faiz dışı gelirlerin toplam varlıklara oranı ise 2010 yılında %2 seviyesinde iken 2018 yılında %0.9 seviyesine gerilemiştir.

Söz konusu bu durum, bankaların faiz gelirlerinde meydana gelen azalışın, bankaların faiz geliri yerine faiz dışı gelirlerini artıracak faaliyetlere yönelmesinden kaynaklanmadığını göstermektedir. Bankaların 2018 yılında faiz gelirlerinde meydana gelen azalışın sebebi olarak; bu dönemde faiz oranlarındaki aşırı artış sebebi ile kredi arz ve talebinde meydana gelen yavaşlama gösterilebilir. Ayrıca likidite yönetiminin

önem kazanması ile bankaların kredi talebinde niteliğe daha dikkatli bakmalarına sebep olması ve bunun sonucunda da daha seçici bir şekilde kredi vermek durumunda kalmaları da faiz gelirlerindeki azalışın bir başka sebebi olarak gösterilmektedir.¹⁴⁰ Faaliyet giderleri içerisinde personel giderlerinin payı incelendiğinde; 2010-2018 döneminde faaliyet giderleri %40 seviyelerinde istikrarlı bir yapıda gerçekleştiği görülmektedir. 2010 yılında %44.4 seviyesinde iken 2018 yılında %41.7 seviyesine gerilemiştir. Diğer faaliyet giderlerinin faiz dışı gelirler tarafından karşılanma oranı 2010-2018 döneminde istikrarlı bir gelişim göstermemiştir. Rasyoda meydana gelen istikrarsız gelişim sebebi olarak faiz dışı gelir kaynaklarının bir kısmının olağanüstü, tek seferlik olaylardan kaynaklanması olarak gösterilmektedir.

Tablo 1.8. Bankacılık Sektörünün Gelir Yapısına İlişkin Rasyolar

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri/ Toplam Varlıklar	3.5	2.8	2.9	2.9	2.8	2.8	2.7	3.0	2.4
Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri/ Toplam Faaliyet Gelirleri	58.9	61.3	61.7	59.1	60.2	62.6	58.1	67.4	58.5
Faiz Dışı Gelirler (net) / Toplam Varlıklar	2.0	1.6	1.7	1.5	1.3	1.0	1.2	0.9	0.9
Diğer Faaliyet Giderleri/ Toplam Varlıklar	2.6	2.3	2.4	2.2	2.2	2.2	2.0	1.8	1.8
Personel Giderleri/ Diğer Faaliyet Giderleri	44.4	45.1	42.9	43.3	42.4	40.4	42.9	42.8	41.7
Faiz Dışı Gelirler (net) / Diğer Faaliyet Giderleri	92.4	85.9	90.0	64.6	57.7	47.4	61.0	48.8	91.0

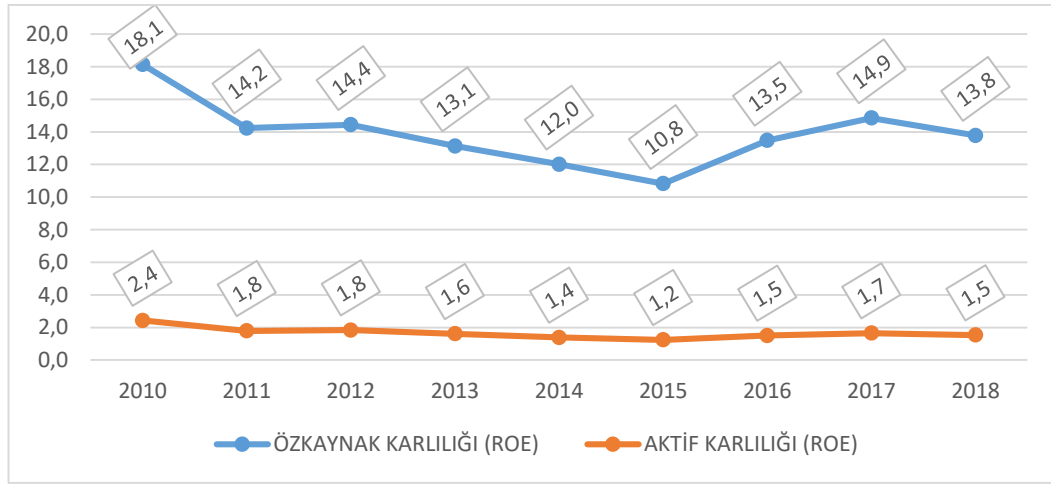
Kaynak: TBB (<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar>)

Aktif kârlılığı (ROA) bankaların varlıklarının kâr sağlamadaki etkinliği göstermektedir. Özkaynak kârlılığı (ROE) ise banka sermayedarlarının sahip oldukları pay karşılığında ne kadar kar ettiklerini gösterir. Bu iki kârlılık oranı bankaların performanslarının temel göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Şekil 1.9 da 2010-2018 dönemi için ROE ve ROA oranları incelendiğinde; ROE 2010 yılında %2.4 seviyesinde iken 2015 yılında %1.2 seviyesine kadar düşmüş ancak 2017 yılında tekrar artarak %1.7 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2018 yılında ise ROE; bankacılık sektörünün ekonomideki dalgalanmalardan olumsuz yönde etkilenmesinden dolayı

¹⁴⁰ TBB, **Bankalarımız 2018**, İstanbul, Yayın No: 331, 2019 s. I-14.

yeniden düşüş yaşayarak %1.5 seviyesinde gerçekleşmiştir. ROA incelendiğinde ise; ROE trendine paralel bir trend ile hareket ettiği görülmektedir. 2010 yılında %18.1 seviyesinde iken 2015 yılında %10.8 seviyesine kadar düşmüş ancak 2016 ve 2017 yıllarında tekrar yükseliş göstererek sırasıyla %13.5 ve %14.9 seviyesinde gerçekleşmiştir. ROE 2018 yılında ROE' de meydana gelen düşüşe paralel bir düşüş yaşamıştır ve bu düşüş %13.8 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Şekil 1.9. Bankacılık Sektörünün Aktif Kârlılığı (ROA) ve Özkaynak Kârlılığı (ROE) Gelişimi

Kaynak: TBB <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar>

İKİNCİ BÖLÜM

BANKACILIKTA GELİR ÇEŞİTLENDİRMESİ

Finansal sistemde bulunan bütün sektörler yoğun bir rekabet içerisinde bulunmaktadırlar. Söz konusu rekabetin şirketlerin ve kurumların gelişen teknoloji ile azalan kâr marjlarında faaliyetlerini devam ettirebilmek ve en yüksek kârlılığı sağlamaya çalışmaktan kaynaklanmaktadır. İşletmelerde çeşitlendirme sektördeki şirketlerin birbirinin yerine kullanılabilen ürünler sunması şeklinde yapılmaktadır. Bu bağlamda çeşitlendirme işletmelerin ürettikleri ürün ve hizmetlere yenisi ekleyerek piyasaya sunması şeklinde gerçekleşmektedir. Bankacılık sektöründe çeşitlendirme, geleneksel faaliyetlere ve teknolojinin gelişimi doğrultusunda sunulan yeniliklere bağlıdır. Bu bağlamda söz konusu sektörde çeşitlendirme bankalarının müşterilerine sundukları ürün ve hizmetleri geliştirmeleri veya yeni ürünler sunması sonucunda sağladıkları gelirleri çeşit ve yöntem olarak arttırılması şeklinde tanımlanmaktadır.

Bankalar müşterileri ile daha uzun vadeli ilişkiye sahip oldukları için, onlar hakkında çok daha kapsamlı bilgiler toplamakta ve bunları kendi ürün ve hizmetlerini geliştirmede kullanabilmektedir.¹⁴¹ Bankaların ürün ve hizmet çeşitlendirmesi yapmasında iki temel amaç; mevcut müşterilerini kaybetmeden yeni müşteri potansiyeli oluşturmaya çalışmak ve günümüz şartları göz önünde bulundurulduğunda bankaların rekabet avantajı elde etmek istemeleridir. Ekonomik ve teknolojik şartlara bağlı olarak bankacılık sektöründe sunulan hizmet ve ürünler, hacim ve işlem türü boyutu bakımından giderek artmaktadır. Böylesine gelişmelerin ve aynı zamanda rekabetin yaşandığı bir ortamda bankalar geleneksel faaliyetler sonucunda elde edebileceği faiz gelirleri dışında geleneksel olmayan faaliyetlerde yürüterek gelir elde etmektedir. Geleneksel olmayan bu faaliyetlere bankaların gerçekleştirmiş oldukları hizmetlere karşılık almış oldukları hizmet ücretleri, aracılık faaliyetleri, yatırım bankacılığı, menkul kıymetleştirme ve piyasa yapıcılık gibi yeni finansal ürünleri örnek gösterebilmek mümkündür.¹⁴²

¹⁴¹ Ralf Elsas, Andres Hackethal, Markus Holzhauser, **The Anatomy Of Bank Diversification**, Journal of Banking & Finance, Volume: 34, Issue:6, 2010, p. 1274.

¹⁴² Anthony Saunders, Marcia M. Cornett, **Financial Markets And Institutions**, 4th ed., NewYork, McGraw-Hill, 2009, p. 127.

2.1. Bankacılıkta Gelir Ve Gider Kalemleri

Ticari bankaların genel olarak gelir kalemleri faiz gelirleri ve faiz dışı gelirler, gider kalemleri ise faiz giderleri ve faiz dışı gider kalemleri olarak gruplandırılabilir. Faiz gelirlerinin büyük bir kısmı bankaların vermiş oldukları krediler karşılığında elde etmiş oldukları faiz gelirleri ile diğer bankalara verilen krediler ve menkul değer portföylerinden elde edilen faiz gelirlerinden oluşturmaktadır.

Faiz dışı gelir kalemleri içinde ise ücret ve komisyon gelirleri, ticari kar, temettü gelirleri ve diğer faiz dışı gelirler yer almaktadır. Bankalar gerçekleştirmiş oldukları faaliyetler sonucunda hizmet bedeli olarak ücret ve komisyon alırlar. Bu ücret ve komisyonlar faiz ile ilişkili olan mevduat ve krediler gibi işlemlerin yansira bilanço dışı işlemlerden de kaynaklanmaktadır.

Mevduata verilen faiz bankaların faiz giderleri içerisinde en yüksek payı almasıyla beraber alınan krediler için ödenen faizlerde giderler arasında önemli bir yer kaplamaktadır. Ağırlıkla sabit giderleri kapsayan personel giderleri, vergiler, amortismanlar ve kira giderleri bankaların faiz dışı giderlerini oluşturmaktadır.

2.1.1. Bankacılıkta Gelir Kalemleri

Çalışmaya dâhil edilen 21 mevduat bankasının gelir kaynaklarında çeşitliliğin olup olmadığını gösterebilmek için banka gelir kaynakları faiz gelirleri ve faiz dışı gelirler olmak üzere iki ana başlıkta incelenmiştir.

2.1.1.1.Faiz Gelirleri

Bankaların finansal sistemdeki yeri ve kendi işleyişleri gereği başlıca temel ürünleri kredilerden oluşmaktadır. Buna bağlı olarak da bankaların gelir kaynakları arasında en temel faaliyet gelirlerini de kredilerden sağlamış oldukları faiz gelirleri oluşturmaktadır.

Bankaların net faiz gelirleri bankalar için önemli bir kârlılık göstergesidir ve bu göstergelyi doğru saptayabilmek için gelir tablosuna kur farklarının yansıtılması gerekmektedir. Bu şekilde bankaların faiz marjlarını daha güvenilir ve sağlıklı bir şekilde değerlendirmek mümkün hale gelmektedir. Bu konuyu ayrıntılı bir şekilde açıklayacak olursak; banka kaynaklarının önemli bir bölümü YP kaynaklarından

oluşmaktadır. Bundan dolayı bankalar menkul değer portföylerinin ve verilen kredilerin bir bölümünü bu yabancı para kaynaklarından sağlamaktadır. Bankanın gerçekleştirmiş olduğu döviz işlemleri sonucunda döviz pozisyonunun açık veya uzun pozisyonda olması, kurda meydana gelecek değişim ile birlikte banka yararına veya zararına olabilmektedir. Kurdaki değişim sonucunda gerçekleşen kar veya zararın kambiyo işlemleri başlığı altında faiz dışı gelir ya da gider bölümünde gösterilmesi gerekmektedir.

Bankalar, YP kaynaklarından faiz gelir elde etmek isterler. Bankaların YP kaynaklarında kur farkından dolayı elde ettikleri gelirlerin faiz gelirlerine, giderlerin ise faiz giderlerine eklenmesinin performans analizlerinin doğruluğu bakımından önem arz etmektedir. Banka YP üzerinden borçlanarak bunu TP olarak plase ettiğinde, bu işlemde elde etmiş olduğu kazanç sadece faiz geliri olmamakla beraber aynı zamanda bankanın lehine kur farkı olmaktadır. Döviz endeksli kredilerde de benzer şekilde sıkıntı söz konusudur.¹⁴³

Bankaların faiz gelirleri; kredilerden alınan faizler, zorunlu karşılıklardan alınan faizler, bankalardan alınan faizler, para piyasası işlemlerinden alınan faizler, menkul değerlerden alınan faizler, vadeye kadar elde tutulacak yatırımlardan alınan faizler, finansal kiralama gelirleri ve diğer faiz gelirleri olmak üzere yedi başlıkta toplanmaktadır. Bu başlıkları kısaca açıklayacak olursak:

Kredilerden alınan faizler: TP ve YP kapsamında bütün kısa, orta ve uzun vadeli kredilerden alınan faizler, takipteki alacaklardan alınan faizler ve kaynak kullanımı destekleme fonundan sağlanan faizlerden oluşmaktadır.

Zorunlu karşılıklardan alınan faizler: TCMB tarafından belirlenen, zorunlu karşılıklardan elde edilen faiz gelirlerinden oluşmaktadır. Diğer bir adı munzam karşılık olan zorunlu karşılıklar, ticari bankaların topladıkları mevduatlara yönelik TCMB' de bulundurmaları zorunda oldukları mevduatların kanunen belirlenmiş oranıdır. Zorunlu karşılıklar başta bankaların iflas riskine karşı alınan bir tedbir olarak görülürken daha sonraları ise piyasadaki likiditeyi kontrol amacı olarak kullanılmaya başlamıştır.

¹⁴³ Öztin Akgüç, **Banka Finansal Tablolarının Analizi**, İstanbul, Avcıol Basım Yayım, 2012, s.62.

Bankalardan alınan faizler: Yurtiçi ve yurtdışında bulunan bankalardan ve yurtdışı merkez şubelerden hem TP hem de YP cinsinden alınan faizleri kapsamaktadır.

Menkul değerlerden alınan faizler: Alım-satım amaçlı ve vade sonuna dek bekletilen menkul kıymetlerden alınan faizlerden oluşur. Menkul kıymetlerin satış tutarı ile sahip olma maliyeti arasındaki fark faiz geliri olarak gelir tablosuna işlenmektedir. Fakat menkul kıymetin satış tarihindeki itfa edilmiş maliyetinin, menkul kıymetin satış fiyatından daha düşük olması durumunda, satış tutarı ile itfa edilmiş maliyet arasındaki olumlu fark “Sermaye Piyasası İşlemleri Kârları” olarak farklı bir hesaba kaydedilir.

Menkul kıymetlerinden alınan faiz gelirlerinin, bankanın esas faaliyet konusuna ters düştüğü için menkul kıymetlerden elde edilen faiz gelirlerinin faiz dışı gelir kaleminde gösterilmesi gerektiği düşünülebilir. Fakat bu gelirlerin faiz dışı gelir kaleminde gösterilmesi yanlış bir uygulama olacaktır. Bunun nedeni ise mevcut sistemde faiz dışı gelir kalemlerinin, menkul kıymetin satış fiyatı ile itfa maliyeti arasındaki farkı kapsamaması, faiz gelirleri kaleminin ise menkul kıymeti edinme maliyeti ile değerlendirme tarihi arasındaki farkı kapsamamasıdır.¹⁴⁴

Finansal kiralama gelirleri: Finansal kiralama faaliyetlerinden elde edilen Türk ve yabancı para faiz gelirlerinden oluşmaktadır. Bir finansman yöntemi olan finansal kiralama tanım olarak, kiracının seçmiş olduğu bir yatırım malının sahipliğinin finansal kiralama şirketinde kalması şartıyla önceden belirlenen sözleşme süresi ve ödeme tablosu ile kullanım hakkının kiracıya devrinin sağlanması olarak ifade edilebilmektedir. Finansal kiralamada ki amaç yatırımcıyı peşin veya kısa vadeli finansman yükünden kurtarmaktır.

Diğer faiz gelirleri: Yukarıda belirtilen işlemler dışında elde edilen faiz gelirlerinden oluşmaktadır.

¹⁴⁴ Murat Atik, “Bankacılık Sektöründe Faiz Dışı Gelirlerin Banka Gelirleri ve Riski Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi: ABD ve Türkiye’deki Lider Bankalar Üzerine Bir Uygulama”, Yayınlamamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2013, s. 150.

2.1.1.2.Faiz Dışı Gelir

Bankaların faiz dışı gelir kaynakları gerçekleştirmiş oldukları faaliyetler sonucunda elde etmiş oldukları ücret ve komisyon gelirlerinden oluşmaktadır. Kredi işlemleri, sermaye piyasası işlemleri, finansal varlık alım-satımı ve bilanço dışı gayrinakti kredileri bankaların gerçekleştirmiş oldukları bu faaliyetler arasındadır. Bankaların gelir tablosunda faiz dışı gelir kalemleri ücret ve komisyon gelirleri, ticari kar, temettü gelirleri ve diğer faiz dışı gelirler olmak üzere dört ana başlıkta yer almaktadır.

Bankalar faaliyet gelirleri içerisindeki faiz dışı gelirlerini maliyetsiz veya çok az maliyet ile sağlamaktadır. Bankaların faaliyet gelirleri toplamının toplam aktiflere oranlanması varlık devir hızını vermektedir. Dolayısıyla kısıtlı kaynakla elde edilen faiz dışı gelirler devir hızını yükselterek bankaların kârlılığını artıracaktır.

Bankaların faiz dışı gelir faaliyetlerinden elde ettiği gelirler işlem çeşitliliğinin ve ürün yelpazesinin genişlemesi ile artmaktadır. Yani bankalar geleneksel olmayan faaliyetlerini ne kadar arttırırsa faiz dışı gelirleri de o kadar artar. Bu faaliyetler sonucunda elde edilen faiz dışı gelirler aşağıda ücret ve komisyon gelirleri, ticari kar, temettü gelirleri, faaliyet dışı gelirler olmak üzere dört başlıkta ele alınmıştır.

Ücret ve komisyon gelirleri: Teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ve bankacılık sektöründe rekabetin giderek artması, bankaların müşterilerine yeni ürün ve hizmet sunmasını, var olan hizmet ve ürünlerin geliştirilmesini mecbur kılmıştır. Bankalar teknolojik gelişmelere ayak uydurmayarak yeni ürünlere kayıtsız kaldıklarında pazar ve müşteri kaybına uğrayacakları için, teknolojik yenilikleri kullanarak elde ettikleri faiz gelirleri yanında, faiz dışı gelir üreten ürünlere de yönelmişlerdir. Bu şekilde bankaların hem yeni ürünlere yönelmesi hem de sunmuş oldukları her hizmetten ücret ve komisyon geliri elde etmeleri, bankaların faaliyetleri gelirleri arasında ücret ve komisyon gelirlerinin önemini arttırmıştır. Burada ücret ve komisyon gelirleri:

- i) İskonto ve iştirah senetleri üzerinden elde edilen komisyonlar
- ii) Faktöring alacaklarına istinaden kazanılan ücret ve komisyonlar,
- iii) Kredilerden elde edilen ücret ve komisyonlar,

v)Yeniden yapılandırma uygulanan ve sönüm planına dâhil edilen kredilerden elde edilen ücret ve komisyonlar

vi)Tasfiye olunacak alacaklarla beraber zarar niteliğinde olan krediler ve diğer alacaklardan elde edilen ücret ve komisyonlar,

vii)Gayri nakdi kredilerden sağlanan komisyon gelirleri ve bankacılık hizmet gelirlerinden oluşmaktadır.

Ticari Kâr: Bankalar sermaye piyasalarında döviz ve finansal varlık alım-satım işlemleri yapmaları nedeniyle gelir tablosunda ticari kar kalemi bulunmaktadır. Ticari kar/zarar, gelir tablosunda; sermaye piyasası işlem kârları/zararları, kambiyo kârları/zararları ve türev finansal işlem gelirleri olmak üzere üç adet alt bölümden oluşmaktadır. Bankaların ticari kârlarının büyük bir bölümü sermaye piyasası, vadeli işlem piyasası, türev ürünler piyasası ve kambiyo işlemlerindeki gelişmelere bağlıdır. Bu yüzden bankaların ticari kârları faiz dışı gelirler içerisinde büyük bir değişkenlik ve kararsızlık göstermektedir. Ticari kârın değişkenliğini artıran bir başka sebep ise konjonktürel bir yapıya sahip olmasıdır. Bu değişkenlik zaman zaman banka kârlılığında dalgalanmalara ve banka riskinin artmasına neden olabilmektedir.

Temettü Gelirleri: Bankaların temettü gelirleri, banka ortaklarının bir arada denetlediği ortaklık etkinliklerinden elde ettiği kazançtan, satışa hazır menkul kıymetlerden ve sermaye payı adı altında verilen temettülerden banka hissesine ayrılan tutar ile gerçeğe uygun değer farkı kâr paylarından meydana gelmektedir.

Bankaların iştiraklerinden, bağlı ortaklıklarından aldıkları kâr paylarının faaliyet geliri veya faaliyet dışı gelir olarak adlandırılması konusunda fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Bankalar iştiraklerine ve bağlı ortaklıklarına kaynak ayırıp yatırım yaptıkları için, bu yatırımdan da bir getiri arzu etmektedir. ¹⁴⁵ Bankalar gelirleri arasında nakit olarak aldıkları kar paylarının yanında, hisse senedi olarak aldıkları kar paylarını göstermelidir. Fakat değer artışlarının ve enflasyon düzeltmelerinin de sermayeye ilave edilmesi sebebiyle alınan bedelsiz hisse senetleri, iştirakler ve bağlı ortaklıklardan elde edilen gelirler şeklinde gelir tablosunda gösterilmemelidir.

¹⁴⁵ Öztin Akgüç, **Banka Yönetimi ve Performans Analizi**, İstanbul, Avcıol Basım Yayım, 2007, s. 73.

Diğer Faiz Dışı Gelirler: Bankaların yukarıda açıklanan kalemlerin dışında kalan faiz dışı gelir kalemidir. Diğer faiz dışı gelirler başlıca; depo giderleri karşılığı, hesap özeti masraf karşılığı, ekstre gönderim karşılığı, aktiflerin satışından elde edilen gelirler, haberleşme giderleri karşılığı, çek karnesi bedelleri, kiralama gelirleri ve olağanüstü gelirlerden oluşmaktadır.

2.1.2. Bankacılıkta Gider Kalemleri

Bankaların performansları değerlendirilirken bankanın gelirlerinin yanı sıra giderlerini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bankaların gelir kalemlerini faiz ve faiz dışı gelirler olmak üzere iki ana başlıkta incelenmiştir, gider kalemleri de faiz ve faiz dışı gider kalemleri olmak üzere iki ana başlıkta incelenmiştir.

2.1.2.1. Faiz Giderleri

Faiz giderleri gelir tablosunun ikinci ana başlığıdır. Faiz giderleri bankaların yabancı kaynaklarının aracılığıyla sağlamış oldukları fonun karşılığında ödedikleri faizler ve yasal yükümlülüklerini yerine getirme işlemini gerçekleştirememesi durumunda ödemiş oldukları faizlerden oluşmaktadır. Faiz giderleri; mevduata verilen faiz gideri, kullanılan kredilere verilen faiz gideri, para piyasası işlemlerine verilen faiz gideri, ihraç edilen menkul kıymetlere verilen faiz gideri ve diğer faiz giderleri olmak üzere beş alt kalemden oluşmaktadır.¹⁴⁶

Mevduata verilen faiz gideri: Tasarruf mevduatı ile bunlar dışından kalan diğer TL ve döviz cinsinden mevduatlara ödenen faizleri kapsamaktadır. TP cinsinden yatırılan mevduat verilen faizler: “Bankaların mevduatı, tasarruf mevduatları, resmi ve ticari kurum mevduatları, yedi gün ihbarlı mevduat ve diğer mevduatlardır.” Döviz cinsinden yatırılan mevduata verilen faizler ise: “Bankaların mevduatı, döviz tevdiat hesapları, yedi gün ihbarlı mevduatlar, kıymetli maden depo hesaplarıdır.”¹⁴⁷

Kullanılan kredilere verilen faizler: Bankaların TCMB aracılığıyla reeskont veya avans işlemi yoluyla sağladığı kredilere ilişkin faizler ile yurt içindeki ve yurt dışındaki bankalar ile diğer finansal kuruluşlar tarafından sağlanan kredilere ödediği

¹⁴⁶ Mesut Yıldırım, **Banka Muhasebesi**, İstanbul, TBB Yayın No. 258, 2008, s. I-17

¹⁴⁷ Akgüç, **Banka Yönetimi ve Performans Analizi**, s. 82.

faizlerdir. Yurt dışında kullanılan kıymetli maden kredilerine verilen faizler de bu kapsamdadır.

Para piyasası işlemlerine verilen faizler: TCMB ve Borsa İstanbul aracılığıyla farklı bankalar tarafından alınmış olan borçlara istinaden ödeme yapılan TP ve YP faizleridir. Repo işlemleri karşısında bankaların ödedikleri faiz giderleri de bu hesapta yer almaktadır.

İhraç edilen menkul kıymetlere verilen faizler: Bankaların TL ve YP üzerinden satılmak kaydıyla üçüncü kişilere ihraç edilen menkul kıymetlere ödenen faiz giderleridir. Bono, varlığa dayalı menkul kıymet ve tahvil gibi finansal varlıklar bankaların ihraç ettikleri menkul kıymetler arasında yer almaktadır.

Diğer faiz giderleri: Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF) kesintilerin eksik ve gecikmeli olarak yatırılması ve zorunlu karışıkların eksik tesis edilmesi sebebiyle ortaya çıkan cezai faizler ile diğer faiz giderleridir.

2.1.2.2. Faiz Dışı Giderler

Faiz dışı giderleri genellikle yedi alt kalemde gruplandırmak mümkündür. Söz konusu bu alt kalemler personel giderleri, sermaye piyasası işlem zararları, verilen ücret ve komisyonlar, kambiyo kâr-zararları, karşılık giderleri, amortisman giderleri, diğer işletme giderlerinden oluşmaktadır.¹⁴⁸

Verilen ücret ve komisyonlar: Bankalar genellikle yurt içindeki ve yurt dışındaki muhabir bankalardan çek, senet, bilgilendirme, portföy yönetimi, kefalet ve garantiler gibi almış oldukları hizmetler karşılığında komisyon ödemektedir. Verilen bu ücret ve komisyonların netleştirilerek faaliyet gideri yerine net ücret ve komisyon adı altında farklı bir kalem gibi gösterilmesi hususunda düzenleme yapılmıştır. Ayrıca bankanın finansal kuruluşlardan ve diğer ortaklıklardan sağladığı fonlar ile finansal kiralama borçları ve farklı faaliyetler sebebiyle ödemiş olduğu ücret ve komisyonlarda bu kalemde gösterilmektedir.

Sermaye piyasası işlem zararları: Bankaların portföylerindeki menkul kıymetlerin satışında meydana gelen zararlardan oluşmaktadır. Gelir tablosunda menkul kıymetin satışı tutarı ile maliyeti arasındaki fark faiz geliri olarak

¹⁴⁸ Yıldırım, a.g.e., s. 265.

gösterilmektedir. Ancak satış tarihindeki itfa edilmiş maliyet satış fiyatından yüksek ise, itfa edilmiş maliyet ile satış tutarı arasındaki fark “Sermaye Piyasası İşlemleri Zararları” olarak faiz dışı giderler arasında gösterilmektedir.

Kambiyo zararları: Efektif, döviz ve kıymetli maden alım/satımı ve arbitraj işlemlerinden bankanın aleyhine olumsuz fark çıkmasında durumda bu kalemden gösterilmektedir. İhtiyaç duyulan dövizler için mevcut dövizlerin dönüştürülmesi esnasında meydana gelen aleyhteki farklar yani arbitraj zararları, döviz ve kıymetli maden alış satış kurları arasında olumsuz farklardan oluşmaktadır.

Türev finansal işlemlerden zarar: Bankaların türev finansal araçların kullanım amaçlarından birisi olan riskten korunma amacıyla bu finansal araçların alım ve satımından kaynaklanan zarar bu kalem altında kar zarar tablosunda gösterilmektedir.

Personel giderleri: Faiz dışı gider kalemleri içerisinde en fazla payı bankaların hizmet işletmeleri olmaları sebebiyle personel giderleri oluşturmaktadır. Teknolojinin sürekli gelişim içerisinde olması ve doğal olarak da bunun bankacılık sektörünü de etkiliyor olması yeni finans tekniklerinin geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bankaların daha çok bilgi ve değerlendirme gerektiren ürünleri hizmete sunmaları çalışanların sayısını ve niteliğini artırmıştır.¹⁴⁹ Bu bağlamda personel giderleri bankaların personellerine faaliyetlerini devam ettirmek için bizzat kendisi tarafından veya diğer kurumlara personel adına yaptığı her türlü ödemedir oluşmaktadır.

Karşılık ve değer düşüklüğü gideri: Bu kalemdenki giderler ağırlıklı olarak kıdem tazminatı karşılığı, vergi karşılığı, diğer karşılık ve değer düşüklüğü karşılıklarından oluşmaktadır. Bunların dışında kalan diğer karşılık ve değer düşüklüğü giderleri ise; menkul kıymetler değer düşüklüğü giderleri, kısa vadeli çalışan hakları yükümlülükleri karşılığı giderleri, genel karşılık giderleri, muhtemel riskler için ayrılan serbest karşılık giderleri, duran varlıklar değer düşüklüğü giderlerini kapsamaktadır.

¹⁴⁹ Atik, a.g.e., s. 76.

Amortisman gideri: Bankanın varlıkları arasındaki menkul ve gayrimenkuller, raporlama döneminde kuruluş ve örgütlenme giderleri ve özel maliyet bedelleri gibi giderlerin itfa edildikten sonra ayrılan amortisman tutarlarıdır.

Diğer işletme giderleri ve olağanüstü giderler: Bakım ve onarım giderleri, reklam ve ilan giderleri, aktiflerin satışından doğan zararlar ve bankanın geleneksel faaliyet alanı dışında kalan işlemler sebebiyle ortaya çıkan, bankanın cari karını etkileyen ancak süreklilik arz etmeyen gider kalemidir.

2.2. Bankacılıkta Performans ve Ölçütleri

Performans, günlük hayatta sıklıkla kullanılan bir kavram olmakla birlikte, performans ile ilgili yapılan birçok tanım ele alındığında yapılabilecek en genel tanım; “amaçlı ve planlanmış bir etkinlik neticesinde sağlanan bilginin nicel veya nitel şekilde belirlenmesi” olacaktır. İşletmelerin ve bankaların performans analizinde tanımda da belirtildiği gibi iki temel inceleme alanı bulunmaktadır. Söz konusu bu inceleme alanları nitel ve nicel faktörlerden oluşmaktadır. Nitel faktör olarak ele aldığımız unsurlar, işletmelerin ürettikleri mal ve hizmetlerin özellikleri, müşteri memnuniyeti, personel yapısı ve işletme yönetiminin kalitesi gibi konuları kapsamaktadır. Nicel faktör olarak ele alınan unsurlar ise şirketlerin finansal durumunu gösteren tablo ve raporların yanı sıra geçmiş dönem finansal tablo ve raporlarından oluşmaktadır. Finansal performans analizi bu verilerden yola çıkılarak yapılmaktadır.¹⁵⁰

İşletmenin performansını belirlemek yani performans ölçümü, işletmenin yaptığı faaliyetlerde belirlenen hedeflere hangi seviyede ulaşılabildiğinin ölçülmesi, problemler varsa bunların tespiti ve çözüme kavuşturulmasını temel oluşturan bir yaklaşımdır. Önceden alınmış olan kararların ne kadar doğru olduğunu performans ölçümü sayesinde ortaya çıkan gerçekleştirmelerin analizi ile değerlendirilmektedir. Bireysel ve örgütsel davranışların ölçüm ile geri bildirim aracılığıyla güçlenmesi hedeflenmektedir. Ölçüm büyüklüğü ölçemediğimizden ve yönetemediğimizden

¹⁵⁰ Mehmet Beycan, “Bankalarda Performans Değerlemesi ve Bir Uygulama”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 20.

dolayı sürekli iyileştirme yaklaşımını desteklemektedir. Söz konusu ölçüm ile ayrıca kıt kaynakların en etkin şekilde değerlendirilme durumunda gözlemlenmektedir.¹⁵¹

Performans ölçümü yapmanın başlıca iki temel amacı vardır. Bu amaçlardan ilki yönetsel kararlar alırken gerekli olacak olan iş performansı hakkında bilgi edinmektir. Performans değerlendirmesi sonucunda toplanan bilgiler genellikle personellerin özlük hakları, sosyal hakları ve maddi olanakları ile ilişkili kararlarda kullanılmaktadır. İşin tanımı çerçevesinde personelden beklenen gerekliliklerin yerine getirilmesindeki başarı oranını ve performans gelişimi için gerekli önemlerin alınması performans analizinin ikinci temel amacını oluşturmaktadır.¹⁵² Performans yönetiminde şirketin genel performansından bireysel performansına doğru her seviyede daha gelişmiş ölçüm verilerinin gerekliliği söz konusudur. Şirketin genel olarak kurum bazlı performansı çalışanların performanslarına göre şekillenmektedir.¹⁵³ Bütün işletmelerde olduğu gibi bankalarda da performans ölçümünün nihai hedefi hizmet kalitesini ve kârlılığını artırmaktır. Bankacılık sektöründe performans ölçümü çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Söz konusu bu kullanım alanları aşağıda kısaca bahsedilmiştir.¹⁵⁴

Stratejik planlama ve yatırımlar: Bankalar yıl içerisinde şube sayısının artırılması, stratejik bölgelere ATM kurulumu, internet ve mobil bankacılığın daha etkin olması için altyapı oluşturma şeklinde yatırımlar yapmaktadırlar. Performans ölçümü söz konusu yatırımlar gerçekleştirilmeden önce bankalardaki karar alıcı otoriteler tarafından sıkça kullanılmaktadır.

Risk yönetimi uygulamaları: Bankaların en büyük sorun olarak karşılaşılabilecekleri muhtemel bilanço, kârlılık, sermaye yeterliliği, kredi, piyasa, faiz oranı, likidite, kur ve operasyonel riskleri önceden tespit etmekte ve yönetmekte zorlanması gösterilmektedir. Bankanın YP cinsinden varlıklarının ile yükümlülüklerini

¹⁵¹ Gülçin Arıçelik, “**Ticari Bankalarda Performans Ölçümü: CAMELS Analizine Dayalı Bir İnceleme**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 13.

¹⁵² Cavide Uyargil, “**İşletmelerde Performans Yönetimi Sistemi**”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, 1994, s. 73.

¹⁵³ Adnan Yümlü, “**Türk Bankacılık Sektöründe Şube Performans Ölçüm Sistemleri ve Bankalar Arasında Karşılaştırmalı Analiz**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s. 25.

¹⁵⁴ Beycan, **a.g.e.** , s. 22.

karşılıyıp karşılayamama riskini ancak bu kalemlere ilişkin performans ölçümü yaparak tespit edebilmesi mümkün olmaktadır.

Bütçeleme: Banka yöneticileri bütçe hazırlanırken geçmiş döneme ilişkin ve gelecek yıllardaki hedeflenen performansı göz önünde bulundurmaktadır. Bankanın bütçeleme işlevine ışık tutacak olan verilere performans analizleri yapılarak ulaşılmaktadır.

İnsan kaynakları ve yönetim alanları: Finansal performansın değerlendirilmesi kavramı bankalar dâhil tüm işletmelerde finansal açıdan önemli olduğu kadar insan kaynakları departmanındaki karar alıcılar açısından da önem taşımaktadır. Finansal performans, tüm işletmelerde somut verilere dayandığı için ölçümü ve değerlendirmesi yapıldığında elde edilen sonuçlarda somut olmaktadır. Dolayısıyla bir şube müdürünün görevde bulunduğu dönemde bir departman veya şubede çalışan personele prim verildiğinde müdürün çalışma performansı hesaplanırken finansal performans verileri değerlendirmelere ışık tutacaktır.

Satın alma ve birleşmeler: Şirketlerde daha fazla karşılaşılan bir durum olmakla beraber bankaların da karşılaşması muhtemel olan ve olası gerçekleşme durumunda detaylı incelemelerin yapılması gerekliliğini oluşturan işlemlerden oluşmaktadır. Söz konusu durumda amaç birleşme veya satın alma işleminin yapılması düşünülen bankanın değerinin tespiti ve işlem gerçekleştikten sonra beklenen performansı sağlayıp sağlamayacağını ölçülmesidir.

Denetim ve gözetim: Bankalarda performans analizi herhangi bir birimin veya kurum bünyesinde çalışan kişilerin denetimi yapılırken sıkça kullanılmaktadır.

Üst düzey yöneticiler tarafından önceden belirlenen hedeflere ulaşma düzeyi, kullandırılan kredilerin geri dönüş oranı, şubelerin geleneksel faaliyetleri dışındaki giderlerini yönetebilme unsurlar düzenli olarak denetlenmektedir. Söz konusu denetim verilerine performans değerlendirme sayesinde ulaşılmaktadır.

Bankalar rekabetin yoğun olduğu bir ortamda faaliyet göstermektedirler. Bu bağlamda farklı fonksiyonları bünyesinde bulundurma ve ürün yelpazesini çok geniş tutma gereksinimi duyan bankalar hem iç dinamiklerini değerlendirmek, aynı zamanda da rekabet seviyelerini belirlemek bakımından performans kavramını daha çok önemsemeye başlamışlardır. Geleneksel bankacılık anlayışının dışına çıkan

bankalar, performanslarına etki eden faktörleri belirleyip karar alma mekanizmalarında bu faktörleri göz önünde bulundurup kullanma ihtiyacı duymaya başlamışlardır.

2.3. Banka Performansını Etkileyen Faktörler

Literatürde bankacılık sektöründeki bankaların performansları üzerinde bir bütün olarak veya kamu, özel ve yabancı banka gruplandırılması yapılarak etkili faktörlerin araştırıldığı çok sayıda çalışma mevcuttur. Söz konusu çalışmalarda performans üzerindeki etkisi olduğu düşünülen faktörler bankanın müdahale edebilme durumuna göre içsel ve dışsal olarak iki grupta incelenmektedir. İçsel faktörlerin içerisinde en çok çalışılan değişkenleri, bankaların mülkiyet ve yönetim yapısı, aktif-pasif yönetimi, kaldıraç oranı ve sermaye yeterliliği oranı oluşturmaktadır. Dışsal değişkenlerde ise regülasyonlar, uluslararasılaşma, pazar yapısı ve makroekonomik değişkenler ön plana çıkmaktadır.

Banka performansını etkileyen faktörleri çok farklı şekilde sınıflandırmak mümkün olmakla birlikte, bankaların performansını etkileyen faktörleri, personel kalitesi, kaynakların verimli kullanımı, sermaye yeterliliği, likidite ve kârlılık, alternatif dağıtım kanalları ve teknoloji kullanımı ve performans ölçüm yöntemleri olarak altı başlık altında ele almak mümkündür.¹⁵⁵

2.3.1. Personel Kalitesi

İnsanın doğuştan gelen yetenekleri ve eğitim ile kazanmış olduğu bütün nitelikleri kapsayan kavram beşeri sermaye olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu kavram mikro bakımdan işletme kârlılığına, makro bakımdan ise ülke kalkınmasına etki ettiği için ekonomik açıdan da büyük önem taşımaktadır. İnsanın hizmet üretiminin temelinde olduğu düşünülürse, hizmet üreten bankaların için de donanımlı ve yetişmiş insan gücü oldukça önem arz etmektedir. Kademe fark etmeksizin bankada ki bütün personellerin eğitim ve kültür seviyelerin yanı sıra mesleki bilgilerdeki yetkinlik dereceleri, teknolojiyle birlikte ortaya çıkan gelişmelere kolay adapte olabilen kişilerden oluşması bankaların kârlılığını önemli ölçüde belirleyecek

¹⁵⁵ Sadık Karadaş, “**Türk Bankacılık Sisteminin Verimlilik Açısından Değerlendirilmesi**”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, 2006, s. 30.

olması muhtemeldir. Bu bağlamda banka yönetiminin en temel fonksiyonlardan birisi, bünyesinde bulundurduğu insan gücünü verimli şekilde yönetmek ve aynı zamanda bu insan gücünü geliştirmektir.¹⁵⁶

Bankaların personellerini öğrenmeye ve gelişime açık adaylardan seçmesi ve işe alımı gerçekleştirdikten sonra da eğitim aşamasını başarılı bir şekilde yönetmesi büyük önem taşımaktadır.

2.3.2. Kaynakların Verimli Kullanımı

Bankaların kaynak yönetimini kaynağın TP veya YP olması, vadesine göre istikrarlı ve istikrarsız olması ve maliyetine göre maliyetli veya maliyetsiz olması şeklinde üç önemli unsurdan etkilenmektedir.¹⁵⁷

Türk bankacılık sisteminde yer alan bankalar TP' nın YP karşısındaki değerine göre pasif kaynaklarında dövize ağırlık verebilmektedir ve bu da üstlenilen riske rağmen bankanın kârlılığını pozitif bir etki sağlamaktadır. Bankalar için diğer bir unsur ise kaynakların maliyet yapısıdır. Söz konusu unsur bankaların kârlılıkları açısından oldukça önemlidir. Bankaların kaynaklarını ağırlıklı olarak vadeli mevduat veya krediler gibi yüksek maliyetli fonlar yerine vadesiz mevduat gibi maliyeti oldukça düşük fonlarla oluşturması kârlılıklarına olumlu yansıyacaktır. Son unsur ise faiz oranlarında meydana gelen değişimler, mevsime göre değişkenlik gösteren para hareketlerinden etkilenmelerine göre banka kaynaklarının istikrarıdır. Kaynakları istikrarlı bir yapıya sahip olan bankalar ve istikrarsız yapıya sahip olan bankalar olmak üzere iki başlıkta sınıflandırmak mümkündür. İstikrarlı kaynaklara örnek olarak vadeli mevduatlar, istikrarsız kaynaklara ise bankalararası para piyasasından ve yurt içinden kullanılan krediler verilebilir. Mevduat bankaların pasiflerdeki en büyük kalemi, krediler ise aktiflerdeki en büyük kalemi oluşturmaktadır. Bundan dolayı mevduatın maliyeti bankanın kaynak maliyetinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Bankaların aktif-pasif yönetimi ve düşük maliyetli fon bulma konusundaki kabiliyetinin performansları üzerinde önemli düzeyde etkiye sahiptir. Aktif-pasif yapısı

¹⁵⁶ Arıçelik, **a.g.e.** , s. 25.

¹⁵⁷ Süleyman Kale, "**Veri Zarflama Analizi İle Banka Şubelerinin Performansının Ölçülmesi**", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 65.

yönetimi başarısız olan bankalar sermaye bakımından yeterli olsa dahi önemli riskler ile karşılaşması muhtemeldir.

2.3.3. Risk Yönetimi

Risk herhangi bir işleme ilişkin parasal kaybın yaşanma ihtimali veya zararın ortaya çıkması ile sonuçlanabilecek ekonomik faydanın düşme olasılığı şeklinde tanımlanmaktadır. Bankaların ister geleneksel faaliyetlerde isterse geleneksel olmayan faaliyetlerde almış oldukları kararların çoğunda risk durumu mevcuttur. Bankacılık faaliyetlerde risk, tamamen engellenemeyen ancak alınan önlemlerle minimize edilmeye çalışılan bir parçasıdır. Ancak risk başarılı bir şekilde yönetildiği takdirde de bankaların kârlılığını dolayısıyla performansını artırıcı bir araçtır. Bankaların karşılaşmış oldukları riskler, yönetilip yönetilememelerine göre iki grupta incelenmektedir.¹⁵⁸ Risk azaltıcı tekniklerin kullanılması veya riske neden olan işlemlere ilişkin limitlerin uygulanması suretiyle bankanın zarara uğrama ihtimalinin azaltılmasının mümkün olduğu riskler kontrol edilebilir riskler olarak adlandırılmaktadır. Zaman içerisinde kontrol edilebilir risklerin değişkenliğine bağlı olarak, herhangi bir risk ölçme tekniği ile gerçekleşme ihtimali önceden belirlenemeyen ve buna bağlı olarak da ortaya çıktığı anda yaşanması muhtemel zarar riski ise kontrol edilemeyen riskler olarak adlandırılmaktadır.¹⁵⁹

Federal Reserve Board (FED) riski; likidite riski, kredi riski, piyasa riski, iticari risk, operasyonel riski, yasal risk olmak üzere altı çeşit olarak ele almıştır.¹⁶⁰

Bankaların yükümlülüklerini zamanında yerine getirebilme yeteneği likidite olarak adlandırılmaktadır. Likidite riski ise, bankanın varlıklarının bugün ve gelecekte meydana gelecek olan yükümlülüklerini karşılayabilecek düzeyde likiditeyi sağlamayası, sürdürememesi durumudur. Risk ile getiri arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur. Bu bağlamda bankaların getiri hedeflerini yüksek tutmaları nakde çevrilebilir varlıklarındaki azalma nedeniyle esas faaliyetlerini yürütmede sorun

¹⁵⁸ Ramazan Küçükbaşakçı, "**Banka Yeniden Yapılandırma Programları ve Ekonomik Sonuçları**", Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, 2004, s. 76.

¹⁵⁹ BDDK, "Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetim Sistemleri Hakkında Yönetmelik", Ankara, Resmi Gazete, Sayı:24312, 2001

¹⁶⁰ Koch & MacDonald, **a.g.e.**, s. 136.

yaşamamasına, ödeme sıkıntısına düşmesine ve en kötüsü iflas gibi olumsuz sonuçlar ile karşılaşmasına neden olabilmektedir.¹⁶¹

Bankaların gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler arasında makro ve mikro açıdan en kritiği toplamış olduğu fonları kredi olarak piyasaya iletmesidir. Söz konusu faaliyeti gerçekleştirilirken banka yöneticileri, müşterilerin kredi notlarını inceleyerek en sağlıklı kararı vermeye ve kullanılan kredinin geri dönmeme riskini minimum düzeyi indirmeye çalışmaktadır. Yöneticilerin uygulayacak olduğu bu karar banka kârlılığını ve finansal yapısını etkilemektedir. Kredi riski söz konusu durumdan dolayı bankacılık sektöründeki en önemli risklerinden birisidir. Söz konusu risk kredi işlemlerinde ortaya çıkabildiği gibi bilanço dışı işlemlerde de ortaya çıkabilmektedir.¹⁶²

Genel anlamda piyasa riski mevcut bir varlık veya yükümlülüğün gelecekteki bir tarihteki piyasa değerinin belirsizliği sonucunda ortaya çıkması muhtemel olumsuzlukların riski olarak adlandırılmaktadır. Bankalar açısından piyasa riski ise bankaların gerek bilanço içi gerek bilanço dışı hesaplarında bankalarca tutulan pozisyonlarda finansal piyasalarda meydana gelen dalgalanmalardan kaynaklanan faiz, kur ve hisse senedi fiyat değişimleri sebebi ile faiz oranı riski, hisse senedi pozisyon riski ve döviz kuru riskinden dolayı zarar etme ihtimali olarak tanımlanmaktadır. Piyasa riski tanımdan da anlaşılacağı üzere faiz riski, döviz kuru riski, hisse senedi pozisyon riski ve emtia fiyatları riskini kapsamaktadır ve bu nedenle piyasa riski bankacılık sektörünün karşılaşabileceği en kapsamlı risktir.

Faiz oranlarında oluşan ters yönlü hareketlerin bir bankanın finansal yapısında yarattığı etkiyi faiz oranı riski olarak tanımlamak mümkündür. Yani faiz oranı riski bankanın mevcut pozisyon durumuna göre faiz oranlarında meydana gelebilecek dalgalanmalardan dolayı maruz kalabileceği zarar ihtimalini ifade etmektedir. Bu tanımda yer alan ters yönlü hareketlerin faiz oranlarında meydana gelebilecek artış veya azalış olarak algılanmaması gerekmektedir. Faiz oranı riskinden anlatılmak istenen bankanın finansal yani pozisyon durumuna bağlı olarak faiz oranlarındaki hareketleri sebebiyle maruz kaldığı risktir.¹⁶³

¹⁶¹ Institute of International Finance-IIF, "Likidite Riski Yönetimi Prensipleri", çev.: TBB, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:62, 2007, s.1.

¹⁶² TBB, **Bankacılıkta Etkin Gözetim ve Denetim Prensipleri**, <https://www.tbb.org.tr/tr/ana-sayfa/onemli-basliklar/bankacilikta-etkin-gozetim-ve-denetim-prensipleri/294>, (Çevrimiçi), 05.01.2020, s.19.

¹⁶³ TBB, **Bankacılıkta Etkin Gözetim ve Denetim Prensipleri**, s. 21

Operasyonel risk BDDK'da yetersiz veya başarısız iç süreçler, insanlar ve sistemlerden veya harici olaylardan kaynaklanan ve aynı zamanda yasal riski de kapsayan zarar etme olasılığı olarak tanımlanmaktadır.¹⁶⁴

Bankacılık temel işlevleri bakımından bir risk alma ve bu riski yönetme işi olduğu için bankacılık faaliyetlerinden kaynaklanan risklerin iyi anlaşılması, ölçülmesi ve iyi yönetilmesi gerekmektedir. Risk yönetimi, banka performansını geliştirmek, kârlılığı sağlamak ve korumak için uygulanan politikaların bir bütünü şeklinde tanımlanabilir. Risk yönetiminin ilki banka performansını artırmak ikincisinin ise karşılaşılması muhtemel ve gerçekleşince de büyük ölçüde zarar meydana getirebilecek olayları engellemek olmak üzere iki temel hedefi bulunmaktadır. Bu hedefler ne kadar gerçekleştirilebilirse bankanın kârlılığı da o kadar artar.

2.3.4. Sermaye Yeterliliği

Bankaların olağan faaliyetlerini sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi için belli miktarlarda sermaye bulundurmasını gerektirmektedir. Bankaların da diğer işletmelerde olduğu gibi minimum sermaye ile olabildiğince çok faaliyetlerde bulunarak kâr maksimizasyonunu sağlamak öncelikli hedeflerini oluşturmaktadır.

Sermaye yeterliliğine ilişkin düzenlemeler, bankaların aldıkları riskler ile uyumlu asgari sermaye tutarlarının belirlenmesi ve kriterler çerçevesinde izlenmelerini hedeflemektedir.¹⁶⁵ Dünyada bankacılık sisteminde sermaye yeterliliği bakımından uluslararası bir standart oluşturmak istenmiştir. Bu bağlamda 1988 yılında bu standartlaştırma anlayışı Basel Uzlaşısı ile sağlanmıştır. Söz konusu uzlaşma sayesinde uluslararası düzeydeki bankaların varlıkları ile tutmuş oldukları sermaye arasında riske temelli bir ilişki kurmayı amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Sermaye Yeterliliği Rasyosu (SYR) ortaya koyulmuştur.¹⁶⁶

SYR' de amaç bankaların finansal sistemindeki aksaklıklarda veya farklı bir olumsuzluk olması durumunda finansal yapılarında bir bozulma olmamasını

¹⁶⁴ BDDK, **Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik**, Ankara, Resmî Gazete, Sayı: 29511, 2015

¹⁶⁵ Hasan Candan, Alper Özün, **Bankalarda Risk Yönetimi ve Basel II**, İstanbul, Türkiye İş Bankası, 2006, s. 56.

¹⁶⁶ Suat Teker, K.Evren Bolgün, M. Barış Akçay, Banka Sermaye Yeterliliği: Basel II Standartlarının Bir Türk Bankasına Uygulanması, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 12, 2005, s. 44.

sağlamaktır. Bankalar faaliyetlerine bağlı olarak karşılaşması muhtemel olabileceği riskleri karşılayabilecek kadar sermaye bulundurmak ve aynı zamanda atıl sermaye bulundurmaktan kaçınmaya çalışmaktadır. Sermaye yönetiminin bu şekilde gerçekleşmesi banka performansına olumlu yansımaktadır.

Bankaların sermayesi ile kredibilitesi doğru orantılıdır ve rating kuruluşları, sermayesi güçlü olan bankalara yüksek kredi notu vermektedir. Bunun sonucunda da yüksek kredibilite dercesine sahip olan bankalar piyasalardan düşük maliyetle borçlanabilme imkanına sahip olmaktadır. Bu şekilde sağlanan finansmanda banka performansına olumlu katkı sağlamaktadır. Sermaye yeterliliğinin sadece bir bankada değil, tüm bankalar da yüksek olması bir ülkede ki sistematik riskin azalmasına katkı sağlamaktadır. Ortak bir sermaye yeterlilik oranının bulunması finansal istikrarın yanı sıra bankalar arası rekabet eşitsizliklerini de gidermeyi sağlamaktadır. Asgari sermayenin sadece büyük zararları karşılayacak seviyede olması yeterli değildir. Aynı zamanda bu tür zararlar çıktığında, bu zararlar karşılandıktan sonra geriye kalan sermayenin bankanın faaliyetlerini devam ettirebilecek seviyede olması gerekmektedir.¹⁶⁷

2.3.5. Likidite ve Kârlılık

Bankacılık sektörü açısından likidite, müşterilerin finansal taleplerini istenilen zamanında karşılayabilme gücü ve zamanı gelen ödemeleri aksatmadan yapabileme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Bankalar açısından karşılaşılması en muhtemel riskler arasında likidite riski bulunmaktadır. Söz konusu risk bankaların nakit girişleri ve çıkışları arasında ki dengenin gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği hususundaki belirsizlik olarak tanımlanmaktadır. Bankalar taahhütlerini gerçekleştirebilmek için kasalarında bir miktar nakit veya likiditesi yüksek varlıklar bulundurmaktadırlar. Ancak fon yöneticileri bu varlıkların miktarını doğru bir şekilde ayarlamak durumundadırlar. Dolayısıyla karar vericiler yüksek düzeyde likit olmanın maliyeti ile yeterli seviyede likit olamamanın maliyetini ayarlamak zorundadır.

Bankaların likidite miktarı taahhütlerini gerçekleştirebilecek seviyede değilse likidite riski ile karşılaşması yüksek ihtimaldir. Söz konusu risk çoğunlukla bankaların kısa vadeli mevcut varlıkların, kısa vadeli yükümlülükleri karşılayamama durumunda

¹⁶⁷ Arıçelik, **a.g.e.** , s. 65.

ortaya çıkmaktadır. Kriz dönemlerinde genellikle bankalar, olası likidite riskini en aza indirmek için kredi faaliyetlerini sıkılaştırarak daha fazla likit varlık bulundurmaya tercih etmektedirler.

Türk bankacılık sektöründeki bankaların bilançoları incelendiğinde aktiflerinde uzun vadeli kredilerin pasiflerinde ise kısa vadeli mevduatların ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu durumun sebebi olarak mevduat sahiplerinin kısa vadeyi tercih etmesine karşılık yatırım sahiplerinin yüksek enflasyon ve belirsizlik sebebiyle ağırlıklı olarak uzun vadeli yatırımlara yönelme isteği gösterilebilir. Aktif ve pasiflerdeki vade uyumsuzlukları bankaların likidite riskine daha duyarlı hale gelmesine neden olmaktadır.

2.3.6. Alternatif Dağıtım Kanalları ve Teknoloji Kullanımı

Bankacılık sektörü ülkemizde ağırlıklı olarak 1995'li yıllarda hızlı bir ivme yakalamış ve büyüme sürecine girmiştir. Teknolojinin de gelişimi ile bankalar bu alana yapmış oldukları yatırımları arttırmışlar ve önceden sadece şubelerde sağlamış oldukları hizmetleri, TV, telefon ve internet gibi farklı kanallar aracılığıyla da vermeye başlamışlardır. Günümüz itibari ile bankacılık alanında teknoloji kullanımı konusunda Türk bankaları Avrupa bankaları ile rekabet edebilecek güçte ve niteliktedir. Bankaların bu alanlara yatırım yapmalarının amacı müşterilere sunmuş oldukları hizmetleri yeni ve modern dağıtım kanalları ile de sunarak işlem maliyetlerini azaltarak kârlılık ve performanslarında artış sağlamaktır.¹⁶⁸ Alternatif dağıtım kanalları ile sunulan hizmetlerin işlem maliyetleri şubelerdeki işlem maliyetine kıyasla daha düşük olduğu için bu alanda yaşanan gelişmeler bankalara toplam maliyetlerini azaltması konusunda yardım etmektedir.

2.4. Performans Ölçüm Yöntemleri

Bankacılık sektöründe performans ölçümü için kullanılan birden fazla performans ölçüm yöntemi bulunmaktadır. Teknolojik alanda meydana gelen sürekli değişimler daha fazla veriye ulaşma ve bu verileri işleme imkânı sağlamıştır. Ayrıca bu değişimler performans ölçüm yöntemlerinde yeni yaklaşımların ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Performans ölçüm yöntemlerini geleneksel ve modern performans ölçüm yöntemleri olmak üzere iki kategoride incelemek mümkündür. Geleneksel

¹⁶⁸ Kale, a.g.e., s. 99.

ölçüm yöntemleri daha çok oran analizine dayalı ölçüm yöntemleri olarak ele alınırken örnek olarak CAMELS analizi, ROA, ROE gibi yöntemler verilebilmektedir. Modern performans ölçüm yöntemleri ise risk kavramını da hesaplamalara dâhil etmektedir. RAROA, RAROE, RAROC, RORAC gibi riski ele alan performans ölçüt yöntemleri modern performans ölçüm yöntemlerine örnek olarak gösterilebilmektedir. Geleneksel ölçüm yöntemlerinin modern ölçüm yöntemine göre daha anlaşılır olması geleneksel ölçüm yöntemlerinin üstünlüğü olarak görülse de, modern ölçüm yöntemleri daha fazla üstünlüğe sahip olduğundan dolayı tercih edilmektedir. Modern ölçüm yöntemlerinin başlıca üstünlükleri; bu ölçütlerin bankanın bütünü ile birlikte münferit banka faaliyetlerinin başarısının değerlendirilmesi için kullanılabilir ölçüde esnek olması, riskleri geleceğe yönelik belirleme kabiliyetleri, tek bir değerle hem riski hem performansı ölçebilecek kadar kullanışlı olmaları ve bankaları kıyaslamaya elverişli olmaları olarak gösterilebilir.¹⁶⁹

2.4.1. Geleneksel Ölçüm Yöntemleri

Geleneksel ölçüm yöntemlerinin temeli oran analizine dayanmaktadır ve analistler, yöneticiler, düzenleyici ve denetleyici kurumlar tarafından geçmişten günümüze kullanılmaktadır. Oranlar, kullanılan iki değişkenin arasındaki ilişkiyi ölçer ve bankanın likidite, kârlılık, sermaye yeterliliği, aktif kalitesi, risk yönetimi gibi farklı açılardan irdelenmesini sağlamaktadır. Bankayı herhangi bir dönemle veya farklı bankalarla karşılaştırmak için analizin amacına göre her türlü oran hesaplanabilmekte ve karşılaştırılabilmektedir. Geleneksel oran analizleri, basit ve anlaşılabilir olması analistlerin tercih sebebi olarak gösterilmektedir.¹⁷⁰ Geleneksel ölçüm yöntemleri arasında en çok kullanılan yöntemlerin açıklamaları aşağıda yer almaktadır.

2.4.1.1. CAMELS Analizi

Aktif-pasif yönetiminin temel prensibi, fon akışının, belli bir risk seviyesinde getirinin maksimum olduğu ya da belli bir getiri düzeyinde olduğunda riskin minimum seviyede olmasını sağlamaktır. CAMELS analizi de bu prensipten yola çıkmıştır ve

¹⁶⁹ Kaşif B. Tunay, “**Türk Bankacılık Sektöründe Performansa Dayalı Risk Modellemesi ve Tahmini: Alternatif Bir Model Önerisi**”, Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt.1, 2010, ss 47-68.

¹⁷⁰ Joseph C. Paradi, Sandra Vela, Zijiang Yang, “Assesing Bank and Bank Branch Performance”, William W. Cooper, Lawrence M. Seiford ve Joe Zhu (Ed.), **Handbook on Data Envelopment Analysis**, USA: Kluwer Academic Publishers, 2004, s.350.

Sermaye Yeterliliği (Capital Adequacy), Aktif Kalitesi (Asset Quality), Yönetim Kalitesi (Management Quality), Kazanç Oranı (Earnings Ratio), Likidite Oranı (Liquidity) ve Piyasa Risklerine Duyarlılığı (Sensitive to Market Risk) kavramlarının İngilizce baş harflerinden oluşmaktadır.¹⁷¹

CAMELS, denetim otoritelerince Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) oluşturulan ve ticari bankaların risk bazlı denetimleri esnasında genel durumun tespitinde ve uzaktan gözetim faaliyetlerinde kullanılan bir değerlendirme sistemidir. 1997 yılına kadar 5 bileşenden oluşan sistem piyasa risklerine duyarlılığı gösteren S bileşeninde eklenmesi ile bileşen sayısını 6'ya çıkarmıştır. Bu bileşenler güncel finansal tablolar gibi kamuya açık bilgilerin ve bireysel kredilerin kalitesi gibi banka denetçileri tarafından üretilen özel bilgilerin birleştirilmesi ile derecelendirilmektedir. Sonuç itibari ile CAMELS analizi ile herhangi bir bankanın yıl bazlı performansının ve finansal yapısının analizi, denetim otoritelerince getirilen düzenlemeler karşısındaki uyumunun ve gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerin değerlendirmesinin yapılması mümkündür.¹⁷²

CAMELS değerlendirme sistemi oluşturulurken öncelikle bankalar CAMELS analizinin altı bileşeni içinde değerlendirilmektedir. Söz konusu değerlendirme için çeşitli oranlar kullanılmaktadır. Değerlendirme 1 ile 5 arasında bir puanlama üzerinden gerçekleştirilmektedir. Burada "1" bileşenlerde en iyi performansı gösteren bankayı temsil ederken, giderek artan puan kötüleşen durumu ifade etmektedir.¹⁷³ Her bir bileşen bu şekilde hesaplandıktan sonra ortaya çıkan değerlerin ağırlıklı ortalamaları alınarak, bankanın CAMELS notu bulunmaktadır. Bu analizin ismindeki baş harfler bankaları değerlendirmek için kullanılan faktör gruplarını temsil etmektedir.

C (Capital) Sermaye Yeterliliği: Bu bileşen yoluyla bankanın sahip olduğu sermaye yeterliliği değerlendirilmektedir. Bu amaçla bankanın sermayesini miktar ve kalite bakımından değerlendiren rasyolar kullanılmaktadır.¹⁷⁴ Sermaye yeterliliği değerlendirilirken dikkate alınan hususlar aşağıda belirtilmiştir.

¹⁷¹ Selin Kılıçkiran, "**Banka Performanslarının Ölçümü Üzerine İstatistiksel Bir Uygulama**", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 29.

¹⁷² Beycan, **a.g.e.**, s. 86.

¹⁷³ Yasemin Türker Kaya, **Türk Bankacılık Sektöründe CAMELS Analizi**, BDDK MSPD Çalışma Raporları, 2001/6, s.1.

¹⁷⁴ Kaya, **a.g.e.**, s. 3.

- i) Bankanın finansal durumunun banka büyüklüğünü de göz önünde bulundurarak, sermaye düzeyinin ve kalitesinin değerlendirilmesi,
- ii) Ek sermaye ihtiyacı durumunda kaynak imkanlarının durumu,
- iii) Sorunlu varlıkların genel durumu ve bu varlıklara yeterli miktarda karşılık ayrılıp ayrılmaması,
- iv) Bilanço dışı işlemlerin yaratmış olduğu risklerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi,
- v) Kârlılık durumu ve dağıtılmamış kârların büyüklüğü,
- vi) Sermaye piyasalarının etkin kullanılması ve diğer sermaye kaynaklarına erişim imkânları,

A (Asset) Varlık Kalitesi: Bankanın varlık kalitesini değerlendirmede kullanılan bileşenidir. Bankalar özkaynakları ile yabancı kaynaklarını çeşitli aktiflere bağlamaktadır. Aktif kalitesi açısından, aktiflerin gelir getirip getirmediği, gelirin sürekliliği, gelir getirme gücü, nakde dönüşme kabiliyeti ve işletmenin kaynak yapısına uygun olup olmadığı bankaların aktiflerinin çeşidi ile birlikte önemli olan diğer kavramlardır. Varlık kalitesi değerlendirilirken dikkate alınan hususlar aşağıda belirtilmiştir.

- i) Kredi kullandırma sürecinin etkin bir şekilde yürütülmesi ve kredi kullandırırken gerekli risk değerlendirmesinin yapılıp yapılmaması ve buna uygun teminat alınması,
- ii) Tahsili gecikmiş veya takibe alınmış varlıkların tespiti, izlenmesi ve bu süreçte gösterilen başarı
- iii) Yeterli miktarda kredi ve zarar karşılıklarının ayrılması,
- iv) Kredi ve yatırım portföyünün değerlendirilmesi,
- v) Sorun varlıkların tahsilatındaki başarı ve iç denetim bilgi sistemlerinin durumu,

M (Management) Yönetim Kalitesi: Yönetimsel kapasiteyi ve performansı temsil etmektedir. Varlık kalitesi değerlendirilirken dikkate alınan hususlar aşağıda belirtilmiştir.

i) Yönetim kurulu tarafından banka kararlarının desteklenme şartı,

ii) Banka faaliyetlerine ilişkin riskleri yönetim kurulu ve üst yönetimin kontrol etme başarıları, sektördeki gelişmelere ve yeni ürün ve hizmetlere çabuk entegre olabilmesi ve önderlik etme kapasiteleri,

iii) Bankaların faaliyet alanlarındaki iç kontrol mekanizmalarının yeterliliği, uygun politikaların üretilme düzeyi,

iv) Bankanın büyüklüğü ve faaliyet alanlarına göre, yönetim, bilgi ve risk sistemlerinin yeterli seviyede olması,

v) Banka yönetiminin denetçiler tarafından yapılan değerlendirme sonucunda yapılan uyarıları dikkate alması ve iyi işleyen, mevzuata uygun bankacılık sisteminin yaratılmasına katkı yapma istekliliği,

E (Earnings) Kazançlar: Kazanç bir bankanın finansal performansını ölçmek için oldukça önemli bir göstergedir. Bu bileşende banka kârlılığı değerlendirilmektedir. Bankalar, kâr paylarının ödenmesi, sermaye yeterliliğinin bozulmaması, kazançlı yatırımların değerlendirilmesi, yeni faaliyetlere ortak olma ve rekabetin devam ettirilebilmesi gibi faaliyetler için kazançlara ihtiyaç duyar. Kazanç kalitesi bankalar açısından oldukça önemlidir. Söz konusu ölçüt bankanın kârlılığını verimliliğini değerlendirmede ve gelecekteki gerçekleşmesi muhtemel kazançlarının büyümesini ifade etmektedir. Bir bankanın kârlılığını ve üretkenliğini ölçmekte ve gelecekteki kazanç kapasitesinin büyümesini kazanç kalitesi açıklamaktadır. Kazanç kalitesini değerlendirirken dikkate alınan hususlar aşağıda belirtilmiştir.

i) Kazançların piyasa riskine karşı olan duyarlılığı,

ii) Kazançların durum değerlendirmesinin trende bağlı olarak ve istikrar açısından yapılması

iii) Karın dağıtılmayan bölümünün yarattığı sermayenin banka için yeterli miktarda olup olmadığının değerlendirilmesi,

iv) Kazanç kaynakları ve kalitesi,

v) Bankanın yönetim bilgi sistemleri ve bütçelendirme sistemlerinin değerlendirilmesi

vi) Karşılık sisteminin ve yeniden değerlemenin durumu,

L (Liquidity) Likidite Durumu: Bir bankanın yüksek düzeyde likit ve oldukça kolay bir şekilde transfer edilebilen varlıklarının var olması bankanın istenilen likiditeye ulaşmasını sağlamaktadır. Bankaların yeterli miktarda kolay ve çabuk bir şekilde nakde çevrilebilen varlıklarının bulunması likit olmasını ifade edilmektedir. Söz konusu bu varlıklar bankanın beklenmeyen nakit ihtiyaçlarını yerine getirmesini sağlamaktadır. Banka bu talepleri karşılayamaması durumunda piyasadan yüksek maliyetle finansman sağlamak zorunda kalmaktadır. Yüksek maliyet ile gerçekleştirilen bu işlemlerde banka kârlılığında olumsuz yansıması muhtemeldir.¹⁷⁵ Bankanın likidite pozisyonu CAMELS yaklaşımının bu bileşeni aracılığıyla değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme yapılırken dikkate alınması gereken bazı kriterler aşağıda yer almaktadır:

i) Proforma nakit akımı gibi analizler ile bankanın likidite kaynaklarının gelecek dönemler için değerlendirilmesi,

ii) Bankanın likiditeye ihtiyaç duyduğu anlarda bu ihtiyacını giderebilmek için piyasalara erişim imkanları,

iii) Kısa vadeli volatilitesi yüksek olan fonlara bağımlılık düzeyi,

iv) Mevduatların istikrarı ve büyümesi,

v) Bankanın varlıklarının menkul kıymetlere kolayca dönüştürülebilme durumu ve ihtiyaç olması durumunda satılabilme olanakları,

S (Sensitivity to market risk) Piyasa Riskine Duyarlılık: Piyasa duyarlılığı kapsamında bankanın müdahale edemediği döviz kuru ve faiz oranları gibi parametrelerde meydana gelen değişimlerde gösterilen yönetim beceresi değerlendirilmektedir. Piyasa riski duyarlılığını finansal piyasalarda gerçekleşmesi

¹⁷⁵ Golam Mohiuddin, "Use of Camel Model: A Study on Financial Performance of Selected Commercial Banks in Bangladesh", Universal Journal of Accounting and Finance, Cilt. 2, Sayı. 5, 2014, s. 151-160

muhtemel olumsuzluklarda bankanın sermaye, likidite ve kârlılığında oluşabilecek değişimleri ifade etmektedir.¹⁷⁶ Bu bileşen yoluyla bankanın kurlarda, faiz oranlarında, mal fiyatlarında, menkul kıymet fiyatlarında değişimlerden dolayı piyasa riskine duyarlılığı değerlendirilmektedir. Bu bileşen değerlendirilirken göz önünde bulundurulması gereken kriterler aşağıda verilmiştir:

i) Bankanın kazançlarının ve sermaye değerinin piyasa koşullarında meydana gelebilecek olumsuz değişimlere karşı duyarlılığı,

ii) Bankanın maruz kaldığı piyasa riskini tespit ve kontrol etmede banka yönetiminin başarılı olması,

iii) Bankanın ticari olmayan işlemlerden dolayı maruz kaldığı faiz riskinin yapısı,

iv) Bankanın ticaret ve döviz işlemlerinden dolayı oluşan piyasa riski durumu.

Bankalar yukarıda açıklanan bileşenler çeşitli rasyolar, göstergeler ve değerlendirmelerin ile puanlaması yapılarak derecelendirmeye tabi tutulmaktadır ve bununla birlikte performanslarını gösterecek bir ölçek oluşturulmaktadır.

2.4.1.2. Aktif Kârlılığı (ROA)

Banka performans ölçümü olarak yaygın şekilde kullanılan göstergelerin başında Aktif kârlılığı (ROA) rasyosu gelmektedir. ROA, banka varlıklarının ne kadar verimli kullanıldığına bir ölçütüdür.¹⁷⁷ Aktif kârlılığı kısaca, organizasyonların toplam aktifleri üzerinden elde ettikleri kârı göstermektedir. ROA, yönetimin varlıkları net kazançlara dönüştürme yani yönetsel verimliliği göstermektedir.¹⁷⁸ ROA, faiz ve vergi sonrası aktiflerin getirisini ölçmektedir ve net gelirin toplam aktiflere bölünmesi ile hesaplanmaktadır.¹⁷⁹ ROA, ortalama aktiflerin her birim üzerinden ne ölçüde kâr

¹⁷⁶ Fatih B. Gümüş, Öner Nalbantoğlu, "Türk Bankacılık Sektörünün CAMELS Analizi Yönetimiyle 2002-2013 Yılları Arasında Performans Analizi", AKÜ İİBF Dergisi, Cilt. 17, Sayı.2, 2015, s. 87. (83-106)

¹⁷⁷ Niyazi Berk, **Finansal Yönetim**, İstanbul, Türkmen Kitabevi, 2000, s. 55.

¹⁷⁸ Rose & Hudgins, **a.g.e.**, s. 172.

¹⁷⁹ Michael C. Ehrhardt, Eugene F. Brigham, **a.g.e.** , p. 133.

elde ettiğini gösterdiğinden bir bankanın etkinliğini belirleyen gösterge olmaktadır.¹⁸⁰ ROA, banka varlıklarının kazançta nasıl dönüştüğünü ifade etmektedir.

$$ROA = \frac{\text{Net Kâr}}{\text{Toplam Aktifler}}$$

Kâr marjı ve varlık devir hızının artışının aynı yönde olması aktiflerin kazanç gücünün artmasını sağlamaktadır.¹⁸¹

ROA ile ROE sermaye çarpanı ile bağlıdır.¹⁸² Literatürde borçlanma oranı kaldıraç oranı olarak ifade edilmektedir. Bankanın aktifindeki varlıklarını finanse ettiği kaynaklarının ne kadarlık kısmını borçlanma aracılığıyla yapıldığını kaldıraç oranı ile görmek mümkündür. Dolayısıyla bu oran borçlanma sebebiyle maruz kalınan riski ölçmeye yardımcı olmaktadır. Bankanın varlıklarını finanse etmek için yüksek oranda borçlanma yapması, yüksek kaldıraç oranına sahip olduğunu göstermektedir. Bu da sermaye riskini artıran bir faktördür. Finansal kaldıracı, varlık getirisi düşük olma eğiliminde olan finansal araçlar, banka sermaye getirisini rekabetçi bir seviyeye getirmek amacıyla kullanılmaktadır.¹⁸³ ROA düşerse, hissedarlar hak ettikleri getiriyi sağlamak için banka yüksek kaldıraç ile çalışma riskini almak zorunda kalmaktadır.¹⁸⁴ Finansal kaldıracın çift yönlü olmasından dolayı, kazançlar pozitif ise banka lehine işler, eğer negatif ise banka aleyhine işlemektedir.¹⁸⁵

2.4.1.3. Özkaynak Kârlılığı (ROE)

İşletmelerin ilk amaçları kar maksimizasyonu yapmaktır. Yani faaliyet gelirlerini maksimum yapmak isterlerken, diğer yandan da faaliyet giderlerini minimum seviyeye indirmek istemektedirler. Tıpkı işletmeler gibi bankalarında nihai amacı kar maksimizasyonu yapmaktır.

¹⁸⁰ Mark A. Petersen, Lise Schoeman, "Modeling of Banking Profit Via Return-on-Assets and Foreign Commercial Banks in the European Union", London UK, **WCE**, 2(4), s. 1-6.

¹⁸¹ Öztin Akgüç, **Finansal Yönetim**, Avcıol Basım Yayın, 9. Bs, İstanbul, 2013

¹⁸² Koch, Macdonald, **a.g.e.**, p.98.

¹⁸³ Nizamülmülk Güneş, "**Banka Kârlılığının Belirleyicileri: 2002-2012 Dönemi Türk Mevuat Bankaları Üzerine Bir İnceleme**", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt. 20, Sayı. 3., 2015, s. 271. (265-282)

¹⁸⁴ Rose, Hudgins, **a.g.e.**, p. 174.

¹⁸⁵ MacDonald, **a.g.e.**, p. 99.

Bankaların finansal performanslarının değerlendirilmesinde özkaynaklar üzerinden getiri veya aktiflerin getirisi kavramları kullanılmaktadır. Bu göstergeler elde ki sermaye ile veya eldeki varlıkları değerlendirerek ne kadar kâr elde edildiğini göstermektedir. ROE veya ROA ölçütleri risk parametrelerini içermez. Çünkü bu ölçütler bankanın muhasebe kayıtları üzerinden hesaplanmaktadır. Bu durumda bankanın beklenen getirisi yüksek olabilir fakat çok riskli alanlara genişleme davranışına da sebep olabilmektedir.¹⁸⁶

ROE ve ROA banka performans ölçümü olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktadır ve banka performansını özetleyen iki ölçüdür. ROE hissedarların koydukları sermaye üzerinden elde ettikleri kârlılığı göstermektedir. Başka bir ifade ile hissedarlar tarafından bankaya verilen öz kaynağın sağladığı yüzde getiri olarak ifade edilebilir. Aynı zamanda hissedarların bankaya yapmış oldukları sermaye yatırımlarından sağladıkları net faydayı ROE ölçmektedir.¹⁸⁷

Özkaynak kârlılığının maksimum yapılmasının amaçlandığı serbest piyasa ekonomilerinde ortaklar, hissedarlar ve yöneticiler açısından ROE en önemli kârlılık göstergelerinden birisidir. ROE, vergi sonrası net dönem kârının toplam özkaynak tutarına bölünmesiyle bulunmaktadır. Bu oran üretilen net kâr tutarındaki 1 birimlik öz kaynağın payını göstermektedir.

$$ROE = \frac{\text{Net Kâr}}{\text{Özkaynak}}$$

Banka yöneticileri bankanın bütçelerinde yer alan hedefleri ROE üzerinden belirleyerek yer verebilmektedirler. Hisse fiyatı teorik olarak banka performansının en iyi göstergesi olmasına rağmen analizciler kârlılık rasyoları üzerine yoğunlaşmaktadırlar.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Philippe Jorion, **Financial Risk Manager Handbook Plus Testbank: FRM Part I/Part II** ., 6th Edition, New Jersey, John Wiley&Sons, 2010, p. 152.

¹⁸⁷ Rose&Hudgins, **a.g.e.**, s. 172.

¹⁸⁸ Rose&Hudgins, **a.g.e.**, s. 171.

Özkaynak kazanma gücü hesaplanırken finansal kaldıraç etkisi yani bankanın finansal yapısı da dikkate alınmaktadır. Özkaynak kazanma gücü kâr marjı, varlık devir hızı ve finansal kaldıraç etkisinin ortak bir sonucudur.¹⁸⁹

$$\text{Özkaynak Getiri Oranı} = \frac{\text{Net Kâr}}{\text{Brüt Faaliyet Geliri}} \times \frac{\text{Brüt Faaliyet Geliri}}{\text{Toplam Varlıklar}}$$

Burada kar marjı brüt faaliyet gelirlerinin (satışların) yüzde kaçının net kâr olarak bankaya kaldığını göstermektedir. Bankalar kar marjında meydana gelebilecek düşüşü engellemek veya dengelemek için yeni hizmetler geliştirip ve aynı zamanda yeni faaliyet alanlarına yönelerek ücret ve komisyon gelirlerini artırmayı hedeflemektedirler.

Varlık devir hızı; varlıkların kullanım etkinliğini, kâr marjı; faaliyetlerin etkinliğini, finansal kaldıraç ise kaldıraç etkinliğini göstermektedir. Bankanın finansal kaldıraçtaki artışın yönü ile varlık devir hızındaki artışın yönü aynı olması özkaynak kazanma gücünün de artmasına neden olmaktadır.

2.4.2. Modern Ölçüm Yöntemleri

2.4.2.1. Riske Göre Düzeltilmiş Performans Ölçüm Yöntemleri

Geleneksel performans ölçüm yöntemlerinde kullanılan ROA ve ROE gibi ölçütlerin karşılaştırılabilir olması için standart sapma değişkeni ölçümlere dâhil edilmektedir. Standart sapma değişkeninin dâhil edilmesinin sebebi performans ölçütünün değişkenliği risk olarak algılanmaktadır. Örneğin ROA ölçütü belli dönemler için hızlı bir düşüş sergilerken belli dönemler için ise hızlı bir artış göstermektedir. Bu değişkenlikleri ortadan kaldırmak için verileri standartlaştırmak gerekmektedir. Bunun içinde önce performans ölçütlerinin değişkenlik katsayısı olan standart sapmalar hesaplanmakta ve sonra da kârlılık oranları hesaplanan standart sapmalara bölünmektedir.¹⁹⁰ Bu işlemler sonucunda geleneksel ölçüm yöntemlerinde kullanılan

¹⁸⁹ Metin K. Ercan, Ünsal Ban, **Değere Dayalı İşletme Finansı Finansal Yönetim**, 10. Bs. , Gazi Kitabevi, 2018, s. 78.

¹⁹⁰ Kevin J. Stiroh, Adrienne Rumle, **“The Dark Side Of Diversification: The Case Of US Financial Holding Companies”**, New York, Journal of Banking & Finance, 2006, s. 2139.

kârlılık göstergeleri ROA ve ROE riske göre düzeltilmiş olmaktadır. Söz konusu iki kârlılık göstergesini riske göre düzenlemek için aşağıdaki formül kullanılmaktadır.

$$RAROE = \frac{ROE}{\sigma ROE}$$

$$RAROA = \frac{ROA}{\sigma ROA}$$

Riske göre düzeltilmiş getiri (RAROA, RAROE) ile CV (Varyasyon-Değişim Katsayısı) arasındaki tek fark, CV' de standart sapma ortalamaya bölünürken RAROA ve RAROE' de ortalama standart sapmaya bölünmektedir. Dolayısıyla bir birim risk başına düşen getiri olan RAROA ve RAROE' nin en yüksek olması olumlu olarak algılanırken, birim getiri başına riski ifade eden CV' nin düşük olması olumlu olarak algılanmaktadır.¹⁹¹

2.4.2.2. Z-Score değeri

Z-Score değeri ise diğer bir performans ölçüm değişkenidir ve kar düşüklüğünün bankayı iflasa götüreceği aralıkta olup olmadığını veya bir bankanın faaliyetlerinden elde ettiği gelirlerinin, varlıklarının, borçlarını ödemeye yetmemesi durumuna uzaklığını göstermektedir.¹⁹² Söz konusu değer aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır.

$$Z - Score = \overline{ROA} + \frac{(\overline{\text{Öz Sermaye}} / \overline{\text{Aktif}})}{\sigma ROA}$$

2.4.2.3. Diğer Risk Ayarlı Performans Ölçüm Yöntemleri

RAROE ve RAROA gibi riske ayarlı performans ölçütlerinin yanında 1980 yılında doğru Bankers Trust tarafından geliştirilen farklı iş kollarının ve birimlerinin performanslarını ölçmek için RAROC benzeri risk ayarlamalarının yapıldığı yaklaşımlar kullanılmıştır.¹⁹³ Burada performans ölçümlerini riske duyarlı hale getirmekteki amaç, finasta yatırım felsefesinin temeli olan risk-getiri analizinin

¹⁹¹ Atik, **a.g.e.**, s. 179.

¹⁹² Atik, **a.g.e.**, s. 179.

¹⁹³ Richard Apostolik, Christopher Donohue, Peter Went, **Foundations of Banking Risk**, Canada, John Wiley & Sons, 2009, p. 57.

hesaplamalara katılması sağlanmaktadır. Yani birim kar sağlamak amacıyla alınan risklerin büyüklüğünü dikkate alma çabasıdır.

Banka kâr elde etmek için çeşitli faaliyetler gerçekleştirirken bir takım risklere maruz kalmaktadır. Örneğin banka 10 birimlik kâr elde etmiş olsun, bu kârı finansal açıdan güçlü ve kredibilitesi yüksek bir şirkete kredi sağlayarak da elde etmiş olabilir, finansal gücü zayıf ve kredibilitesi oldukça düşük olan bir şirkete de kullandırmış olabilir. İkinci durumda ilkine göre daha yüksek bir riske maruz kalarak aynı kâr tutarına ulaşmıştır. Bu yüzden zaman içerisinde ROA ve ROE' yi riske duyarlı hale getiren farklı performans ölçüm değişkenleri geliştirilmiştir.¹⁹⁴

Risk ayarlı performans hesaplanması işlemlerinde özkaynak maliyeti sabit tutularak alt portföyler için ayrılan sermayenin riski hesaplanmaktadır.¹⁹⁵ Aşağıda riske göre ayarlanmış performans ölçütlerinden daha çok tercih edilen değişkenlere ilişkin açıklamalar yer almaktadır.

Birçok büyük ölçekli banka ve işkollarının performansı RAROC veya RORAC sistemleri ile değerlendirilmektedir. Sermayenin risk ayarlı getirisi RAROC olarak tanımlanırken, risk ayarlı sermayenin getirisi RORAC olarak tanımlanmaktadır.¹⁹⁶ Bu yaklaşım zamanla bütün finans dünyasında kullanılmaya başlanmıştır ve bankalar kendi performanslarını ölçmek için RAROC benzeri yaklaşımlar geliştirmişlerdir.

RAROC sayesinde her bir iş kolu için sermaye ayrılması, performans değerlemesinin devamlılığı ve kredi portföyünün yönetilmesi sağlanmaktadır. Söz konusu bu durum bankanın uzun dönemli projelere yatırım yapabilmesine ve aynı zamanda büyüme potansiyeli olan, kâr getirebilecek işlere odaklanabilmesine katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla bununla birlikte de bankaya yatırım yapan hissedarların sermaye kazançları maksimum seviyeye çıkacak yani bankanın piyasa değerinde artış sağlanacaktır.

Ekonomik sermaye, bir finansal kuruluşun belli bir zaman dilimi ve güven aralığında oluşabilecek kayıpları telafi etmek için ihtiyacı olan sermaye tutarı olarak tanımlanmaktadır. RAROC da ekonomik sermayeyi temel alan çağdaş bir performans

¹⁹⁴ Chris Matten, **Managing Bank Capital: Capital Allocation and Performance Measurement**, 2th edition, Wiley, 2008, p. 102.

¹⁹⁵ Joel Bessis, **Risk Management in Banking**, 14th edition, West Sussex, Wiley, 2015, p. 316

¹⁹⁶ Koch & MacDonald, **a.g.e.**, p. 186.

ölçütüdür. Burada finansal kuruluşların kullanmış oldukları güven aralıkları hedefleri doğrultusunda değişiklik gösterse de genellikle uygulamada %99,9 olarak kullanılmaktadır.¹⁹⁷ Ekonomik sermaye aslında bankaların faaliyetlerden veya portföy gelirlerindeki beklenmedik kayıpları açıklamaya yönelik bir risk ölçütüdür. Finansal kuruluşların beklenen zararlarını içeren bir fiyatlama sisteminin, riske göre ayarlanmış performans ölçütlerinin geliştirilmesinde ve şirket profiline uygun sermaye yeterliliği değerlendirilmesi konularında etkili olan ekonomik sermaye, üç risk faktörü için tahsis edilmektedir.¹⁹⁸ Bu risk faktörleri, piyasa riski, kredi riski ve operasyon risklerinden oluşmaktadır.

Başka bir risk uyumlu performans değerlendirmesinde kullanılan ölçüt yöntemi ise RORAC yani riske göre ayarlanmış öz varlık getirisidir. Burada getirinin risk faktörü ile düzeltilmiş sermayeye oranlanması söz konusudur. Hesaplanması ise net kârın ekonomik sermayeye bölünmesi ile gerçekleştirilmektedir

RORAC bankaların karşılaşılabileceği riskler doğrultusunda özkaynak gereksinimin belirlendiği düşüncesini temel almaktadır. Riske uyumlu performans değerlendirmesinde kullanılan her iki yaklaşımında ana düşüncesi bankanın gelecekte karşılaşması muhtemel riskler ile gerçekleşebilecek kayıpları karşılayacak kadar sermayeye sahip olmasıdır. Bankalarda karşılaşılabilecek muhtemel kayıplar risk olarak adlandırılmaktadır ve risk ölçümü piyasa riski, kredi riski, likidite riski ve operasyonel risk olmak üzere dört temel risk bazında yapılmaktadır.¹⁹⁹ Ekonomik sermaye, RMD tekniği ile belirlenirken %99 güven aralığı kullanılarak ölçülmektedir.

RAROC performans yönetimi açısından her bir iş kolunun yarattığı ekonomik katma değer ölçülmesini sağlamaktadır. Yaratılan bu katma değer, o birimin elde edilen riske göre ayarlanmış net gelirin ekonomik sermayeye oranı olarak ifade edilebilir.²⁰⁰ Son olarak RAROC bankaya özgü bir değişken olmasına rağmen, RORAC farklı bankaların performanslarının karşılaştırılmasına imkân sağladığından dolayı bankacılar tarafından RAROC' a göre daha üstün kabul edilmektedir.

¹⁹⁷ Hull, **a.g.e.**, p. 365-425.

¹⁹⁸ Candan, Özün, **a.g.e.**, s. 63.

¹⁹⁹ Tunay K. B., **a.g.e.**, s. 53.

²⁰⁰ Candan ve özün, **a.g.e.**, s. 75.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BANKALARIN GELİR ÇEŞİTLENDİRMESİNİN PERFORMANSLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA

3.1. Literatür İncelemesi

Günümüzde bankalar, geleneksel gelir kaynakları olarak bilinen faiz gelirlerinin yanı sıra geleneksel olmayan gelir kaynaklarını da ağırlıklı olarak kullanmaktadırlar. Bankaların buradaki asıl amacı faiz dışı gelirlerini artırarak, risk seviyelerini düşürmek, performanslarını artırmak ve daha istikrarlı bir kârlılık seviyesi elde etmektir. Bankaların geleneksel faaliyetler ile birlikte ücret ve komisyon gelirleri, ticari kârlar, temettü gelirleri ve diğer faaliyet gelirlerinden oluşan faiz dışı gelir faaliyetlerine yönelmeleri gelir kaynaklarında çeşitlendirmeye gittiklerini göstermektedir. Ayrıca bankalar gelişen rekabet ortamı ve teknoloji gereği geliştirmiş oldukları yeni ürün ve hizmetleri müşterilerine sunarak, işlem ve komisyon ücretleri gibi faiz dışı gelirlerini artırmış ve dolayısıyla bu kaynağın toplam gelir içerisindeki payı da artmıştır.

Bankaların gelir çeşitlendirmesi yapmalarındaki sebep gelirlerinin tek bir kaynaktan oluşmamasının olumlu bir etki yaratacağı düşüncesi olmuştur. Gelir kaynaklarındaki çeşitlendirme ile birlikte faiz dışına doğru yönelmenin; bankanın kârlarındaki dalgalanmaları azaltacağı, bankanın iflas riskini düşürmede fayda sağlayacağı ve bankanın kârlılığını artıracacağı düşünülmüştür.

Bankanın gelir çeşitlendirmesini faiz gelirinden faiz dışı gelirlere doğru yönelme şeklinde gerçekleştirirse faiz dışı gelire doğru olan bu yönelmenin olumlu katkıları aşağıda belirtilmiştir.

i) Faiz dışı gelirlerin geleneksel faiz gelirlerine kıyasla genel iş kollarından bağımsız olmasından dolayı banka kârındaki dönemsel değişkenliği azaltabileceği görüşü savunulmuştur.

ii) Faiz dışı gelirlerin artması için sunulan geniş ürün yelpazesi ve çapraz satış fırsatları, gelir portföyünde çeşitlendirme sağlayarak bankanın gelirlerini artıracaktır.

iii) Net faiz geliri ile faiz dışı gelir negatif olarak ilişkilendirilebilirse faiz dışı gelir bankanın hem riskini hem de getirisini olumlu olarak değiştirecektir.

iv) Bankaların rakiplerine kıyasla daha fazla hizmet sunması, faaliyetlerini çeşitlendirmesi sektörde lehine rekabet üstünlüğü sağlayacaktır.

v) Bankaların faiz dışı gelire yönelmeleri, banka kazançlarının daha istikrarlı bir yapıya sahip olmasını sağlayarak bankacılık sektöründeki riski düşürecektir.²⁰¹

Literatürdeki çalışmalar genellikle bankaların gelir çeşitlendirmesine gitmelerinin yukarıda sayılan faydaları sağlayıp sağlamadığını, faiz dışı gelirlerin çeşitlendirme ve performans üzerine etkisi, geleneksel olmayan faaliyetlerin risk göstergeleri ile ilişkili olup olmadığının tespit edilmesi üzerine olmuştur.

Teoride, komisyon gelirleri, sermaye piyasalarındaki işlem gelirleri ve diğer faiz dışı gelirlerin net faiz gelirleri ile ilişkisiz olmasından dolayı bankaların gelir kaynaklarında çeşitlendirmeye gitmesi tercih edilmektedir. Buna bağlı olarak bankaların gelirlerinde çeşitlendirmeye gitmelerinin bir başka ifade ile geleneksel faaliyetlerden geleneksel olmayan faaliyetlere doğru yönelmelerinin performanslarına ve kârlılıklarına olumlu etki yapması beklenmektedir.

Bankaların gelir kaynaklarını çeşitlendirmesinin performansına olan etkisi üzerine yapılan ampirik çalışmalar Tablo 3.1.'de gösterilmektedir. Söz konusu tablo incelendiğinde; Köse (2018), Atik (2013), Mercieca, Schaeck ve Wolfe (2007), Stiroh ve Rumble (2006), Esho, Kofman ve Sharpe (2005) çalışmalarında bankanın faaliyet gelirleri içerisinde faiz dışı gelirlerin payının artmasının banka performansını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmış oldukları görülmektedir. Ancak söz konusu tabloya göre Uzun ve Berberoğlu (2019), Omet (2019), Ahamed, (2017), Gürbüz, Yanık ve Aytürk, (2013), Sawada (2013), Sanya ve Wolfe (2010), De Young ve Rice, (2004) çalışmalarında bankaların toplam faaliyetleri gelirleri içerisinde faiz dışı gelirlerin payının artmasının banka performansına olumlu katkı sağladığı görülmüştür.. Ayrıca literatür de yer alan bazı çalışmalarda Delpachitra ve Lester (2013), Milani ve Salvini, (2008) gelir kaynağında yapılan çeşitlendirmenin yani faiz gelirlerinden faiz dışı gelirlere doğru yönelmenin banka performansına pozitif etki yaptığı ancak belirli bir seviyeden sonra bu etkinin negatife dönüştüğü sonucuna ulaşılmıştır.

²⁰¹ Stiroh, Rumble, **a.g.e.**, p. 2140.

Tablo 3.1. Literatür Tablosu

Yazar	Amaç	Gözlem Sayısı/Yöntem/Analiz	Sonuç
Ghassan Omet (2019)	Ürdün bankalarının gelir çeşitlendirmesinin kârlılık ve net faiz marjı açısından performansları üzerindeki etkisini incelemiştir.	Ürdün bankacılık sisteminde 13 mevduat bankasının 2009-2017 yılları arasındaki verileri görünüşte ilgisiz regresyon analizine tabii tutulmuştur.	Gelir çeşitlendirmesinin banka kârlılığını pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Banka kârlılığını ve net faiz marjını ağırlıklı olarak etkileyen değişkenler ise net komisyon gelirleri olarak belirlenmiştir.
M. Mostak Ahamed (2017)	Faiz dışı gelirlerin Hindistan bankalarının kârlılığına etkisini, mülkiyet yapısı ve varlık kalitesi karşılaştırmasıyla birlikte araştırmıştır.	Hindistan bankacılık sisteminde faaliyet gösteren 107 ticari bankanın 1998-2014 yılları arasındaki verileri, panel veri analizi metodunda Sistem GMM tahmincisi kullanarak analiz edilmiştir.	Faiz gelirlerinden faiz dışı gelirlere doğru kayma neticesinde yüksek faiz dışı gelir payına sahip olmanın daha yüksek kârlılık sağladığı belirtilmiştir. Mülkiyet yapısına göre değerlendirildiğinde ise yabancı bankalar açısından daha fazla kârlılık sağladığı tespit edilmiştir. Ayrıca düşük varlık kalitesine sahip bankaların daha yüksek varlık kalitesine sahip bankalara kıyasla gelir çeşitlendirmesinden sağlamış olduğu faydanın daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Chien-Chiang Lee, Shih-Jui Yang, Chi-Hung Chang (2014)	Asya kıtasındaki ülkelerde bulunan bankaların faiz dışı gelirlerinin risk ve kârlılıkları üzerindeki etkisini araştırmışlardır.	Asya kıtasında bulunan 22 ülke de 967 bireysel bankanın 1995-2009 dönemleri arasındaki verileri dinamik panel veri kullanılarak Sistem GMM tahmincisi ile analiz edilmiştir.	Asya ülkelerinin gelir seviyeleri ve banka grupları göz önünde bulundurulduğunda karmaşık sonuçlar elde edilmiştir. Asya bankalarının birçoğunda faiz dışı gelirlerdeki artışın riskleri azaltmakta olduğu fakat banka performansına olumlu bir katkı sağlamadığı görülmüştür. Ayrıca faiz dışı gelir aktivitelerinin yüksek geliri ülkelerdeki banka grupları için riski artırırken, orta ve düşük geliri ülkeler için kârlılığı artırdığı veya riski düşürdüğü gözlemlenmiştir.
Delpachitra ve Lester (2013)	Avustralya bankacılık endüstrisinde deregülasyondan sonra gelir çeşitlendirmesinin risk ve performansa etkisini ölçmüşlerdir.	Avustralya bankacılık sistemde faaliyet gösteren 9 bankanın 2000-2009 dönemlerini kapsayan yıllık verileri en küçük kareler yöntemi ile analiz edilmiştir.	Faiz dışı gelirlerin pozitif getiri sağladığı ve riski azalttığı, faiz dışı gelir kalemleri ayrı ayrı düşünüldüğünde ise bankaların temerrüt riskini düşürücü kârlılıklarını artırıcı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak banka gelirleri içerisinde faiz dışı gelirlerin payı arttıkça bu pozitif etkilerin belli bir seviyeden sonra negatif etkiye dönüştüğü tespit edilmiştir.

Yazar	Amaç	Gözlem Sayısı/Yöntem/Analiz	Sonuç
Michiru Sawada (2013)	Japonya bankacılık sektöründe hisse temelli farklı gelir aktiviteleri ve risk ölçümleri kapsamında gelir çeşitlendirmesinin performansa etkisini incelemişlerdir. Özellikle çeşitlendirmesi ölçüsü olarak faiz dışı gelir payı kullanılarak piyasa temelli risk ve firma değerinde bankaların gelir çeşitlendirmesinin etkisini araştırmışlardır.	Japonya'da faaliyet gösteren toplamda 133 adet halka açık banka ve banka holdinglerinin 1999-2011 yılları arasındaki verileri regresyon analizine tabii tutulmuştur.	Bankaların gelir çeşitlendirmesi yapmasının piyasa değerlerine pozitif yönlü bir katkı sağladığı görülmüştür. Ancak bankaların yapmış oldukları çeşitlendirmenin risklerini azaltacağı yönünde bir sonuç elde edilmemiştir.
Sarah Sanya & Simon Wolfe (2010)	Gelişmekte olan ülkelerin bankalarının gelir çeşitlendirmesinin banka performansı ve riski üzerindeki etkisini ölçmüşlerdir.	Gelişmekte olan 11 ülkede yar alan 226 adet borsaya kote bankanın verileri panel veri analizi metodunda Sistem GMM tahmincisi kullanılarak incelenmiştir.	Faiz dışı gelirlerin ve faiz gelirlerindeki çeşitliliğin iflas riskini azalttığı ve banka performansına olumlu yönde bir etki yaptığı gözlemlenmiştir. Ayrıca bu olumlu etkinin en yüksek olduğu bankaların orta derecede risk yapısına sahip bankalar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Lepetit, Nys, Rous, Tarazi (2008)	Avrupa bankacılık sektörünün değişen yapısında banka riskini ve ürün çeşitlendirme derecesini araştırmışlardır.	734 Avrupa bankasının 1996-2002 yılları arasındaki verileri kullanılarak çoklu regresyon analizi yapılmıştır.	Faiz geliri sağlayan aktivitelerden faiz dışı gelir sağlayan aktivitelere yönelen bankaların, temel olarak geleneksel aracılık faaliyeti yürüten bankalara kıyasla risk seviyelerinin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ürün çeşitlendirmesi ile banka riski arasındaki pozitif ilişkinin küçük ölçekli bankalar için daha kuvvetli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Chiorazzo Milani Salvini (2008)	İtalyan bankacılık sektöründe faiz dışı gelir faaliyetlerinin performans üzerindeki etkisini incelemiştir.	İtalyan bankacılık sektöründeki 1993-2003 yılları arasında veriler panel regresyon analizi ile incelenmiştir.	Çalışmanın sonucuna göre İtalyan bankacılık sisteminde faiz dışı gelirdeki artış birim risk başına kar artışı ile ilişkilendirilmiştir. Yani riske göre ayarlanmış getiri ile gelir çeşitlendirmesi arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca birim risk başına kar ile banka büyüklüğü arasında belli bir noktadan sonra bu pozitif etkinin negatif etkiye dönüşmesi anlamına gelen ters U-şeklinde bir ilişki tespit edilmiştir.

Yazar	Amaç	Gözlem Sayısı/Yöntem/Analiz	Sonuç
Baele,Jonghe,Vennet (2007)	Gelirlerini çeşitlendirmiş bankaların rakiplerine kıyasla uzun vadeli performans/risk profili açısından karşılaştırmalı bir avantaja sahip olup olmadıklarını araştırmışlardır.	1989-2004 yılları arasında 17 Avrupa ülkesindeki 255 bankanın yıllık verisi incelenmiş ancak nihai olarak 143 bankanın yıllık borsadaki hisse senedi değerleri kullanılmıştır. Analizde uzun dönem potansiyel fiyat için değiştirilmiş Tobin Q, risk ölçümü için Pazar fiyatlama modeli ve nihai olarak da panel veri analizi kullanılmıştır.	Faiz dışı gelir payı ile potansiyel fiyat katsayısı arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çeşitlendirme ile risk arasında da pozitif bir ilişki bulunurken, bankaya özel risk ile çeşitlendirme arasında doğrusal olmayan bir ilişki bulunmuştur.
Steve Mercieca Klaus Schaeck Simon Wolfe (2007)	Faiz dışı gelire yönelmenin küçük ölçekli Avrupa bankalarının performansına etkisini araştırmışlardır.	755 küçük ölçekli Avrupa bankasının 1997-2003 dönemleri arasındaki verileri analize dâhil edilmiştir.	Çalışma sonucunda faiz dışı gelir ile kârlılık arasında negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Kevin J.Stiroh,Adrienne Rumble (2006)	ABD banka ve finansal holding şirketlerinin ücret, ticaret geliri ve diğer faiz dışı gelir üreten faaliyetlere doğru yönelmelerinin performanslarına etkisini araştırmışlardır.	1997-2002 yılları arasında ABD'de yer alan toplamda 1816 adet banka ve finansal holding şirketinin çeyreklik verileri, kesit analizi ve panel veri analizi metodu ile incelenmiştir.	Çeşitlendirme yapmanın farklı avantajları olduğunu ancak faiz dışı gelir sağlayan faaliyetlere yönelmenin maliyetleri artacağı ve faiz gelirleri kaybını karşılamayabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Yazar	Amaç	Gözlem Sayısı/Yöntem/Analiz	Sonuç
Neil Esho Paul Kofman IAN G.Sharpe (2005)	Kredi kullandıran Avustralya sigorta birliklerinin ürün çeşitlendirme yapımları ile risk ve getirileri arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir.	Avusturalya'da faaliyet gösteren 198 kredi kuruluşuna ait 1993(02)-2001(03) dönemlerini kapsayan 34 çeyreklik veri iki aşamalı zaman serisi regresyonu ile analiz edilmiştir.	Sigorta birliklerinin çeşitlendirmelerini kredilerdeki faiz gelirlerinde meydana gelen azalma ve kredi ile mevduatlardan alınan işlem ve komisyon gelirlerinin toplam gelir içindeki payının artması şeklinde yapmasının toplam gelirden azalışa ve riskte ise artışa sebep olduğu bulunmuştur.
Robert De Young and Tara Rice (2004)	Bankaların gelir kaynaklarını, bu gelir kaynaklarının çeşitlerini ve bunların banka performansına etkisini araştırmışlardır.	ABD'de faaliyet gösteren toplam varlıkları bakımdan büyük ve küçük ölçekli olarak gruplandırılan 2662 ticari bankanın 1984-2001 yılları arasındaki verileri analiz edilmiştir.	Bankaların geleneksel bankacılık faaliyetlerinden faiz dışı gelir faaliyetlerine doğru kaymalarının performanslarını olumlu yönde etkilediği ancak beraberinde riski de arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Robert DeYoung, Tara Rice (2004)	Faiz dışı gelirlerin diğer banka gruplarına oranla mevduat bankalarında daha fazla artış göstermesine neden olan stratejileri, teknolojik değişiklikleri ve faiz dışı gelirlerdeki artışın banka performansı üzerine etkisini araştırmışlardır.	1989-2001 dönemi için 4712 Amerikan bankasının 37175 yıllık verisi üzerine panel veri analizi uygulanmıştır.	Analizin sonucuna göre, faiz dışı gelirdeki artışın banka performansını arttırdığını ancak aynı zamanda kârlılıktaki oynaklığı da arttırdığını tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada aktif büyüklük ile faiz dışı gelir arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.
Emili Tortosa (2003)	İspanya bankacılık sektöründe ticari ve tasarruf bankalarının geleneksel olmayan faaliyetleri ile maliyet etkinliği arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir.	İspanya mevduat bankalarının 1986-1997 yılları arasındaki verileri, parametrik olmayan veri zarflama analizi ile incelenmiştir.	Bankalar tarafından gerçekleştirilen geleneksel olmayan faaliyetleri içeren alternatif bir model kurulduğu zaman ortalama maliyet etkinliğinin yükseldiği tespit edilmiştir. Geleneksel olmayan faaliyetlerin hariç tutulması tüm finansal kuruluşların verimliliklerini etkilediği görülmüştür. Zaman içerisinde tasarruf bankalarının verimliliklerini ticari bankalara göre daha fazla geliştirdikleri gözlemlenmiştir.
Robert DeYoung, Karin P.Roland (2001)	Ticari bankaların geleneksel bankacılıktan faiz dışı ve komisyon geliri sağlayan ürünlere kayması ile banka gelirlerinin oynaklığı arasındaki ilişkiyi ölçmüşlerdir.	ABD'de yer alan 472 ticaret bankasının 1988-1995 yılları arasındaki çeyreklik 14160 verisine panel veri analizi metodu kullanılarak havuzlanmış en küçük kareler yöntemi ile analiz edilmiştir.	Çalışma sonucunda bankaların geleneksel faaliyetlerin yerine faiz dışı gelir kalemlerine yönelmesi kazançlarındaki oynaklığı arttırdığı ve toplam kaldıraç derecesi ile pozitif bir ilişki içerisinde olduğu bulunmuştur.

Yazar	Amaç	Gözlem Sayısı/Yöntem/Analiz	Sonuç
Uğur UZUN, Murat Berberoğlu (2019)	Mevduat bankalarının faiz dışı gelir düzeylerinin finansal performansları üzerine etkisi olup olmadığını belirlemek ve eğer etkili ise bu etkinin hangi yönde olduğunu analiz etmişlerdir.	2007-2017 yılları arasında Türkiye’de faaliyet gösteren 23 Mevduat bankası çeyreklik verileri panel veri analizi ile incelenmiştir.	Bankaların faiz dışı gelirinde meydana gelen değişimlerin hem aktif kârlılığı hem de özkaynak kârlılığını etkilediği ve bu etkinin yönünün pozitif olduğu bulunmuştur. Yani faiz dışı gelirlerin banka performansını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Ali Köse (2018)	Türkiye’deki ticari bankaların gelir kaynaklarında ki çeşitlendirmenin banka performansı üzerindeki etkisini ölçmüştür.	21 Mevduat Bankasının TBB sitesinde yer alan 2003-2016 yılları arasındaki çeyreklik verileri panel veri analizi kullanılarak En Küçük Kareler Yöntemi tahmincisi ile analiz edilmiştir.	Bankaların gelir kaynaklarında çeşitlendirme yapımları ile sağlamış oldukları kazanç, faiz dışı gelire olan yönelme sonucunda faiz dışı gelirin payında meydana gelen yükselmeden kaynaklanan kaybı karşılamaması nedeniyle gelir kaynağı çeşitlendirmesi banka performansını olumlu etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.
Hüseyin Çetin (2015)	Faiz dışı gelirlerin ve makroekonomik faktörlerin banka kârlılığına ve mevduata etkisini araştırmıştır.	1980-2010 dönemleri arasındaki 205 ülke bankasının verileri çapraz kesit regresyon ve panel veri analizi metodu ile incelenmiştir.	Faiz dışı gelirlerin banka karşılılığı üzerinde küresel olarak pozitif bir etkiye sahip olduğu, 2008 ve 2009 yılları hariç 205 ülkenin bankalarının kârlılığı ROA ile faiz dışı gelirleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türk bankacılık sektöründe ise faiz dışı gelirlerin bankaların kârları üzerinde olumlu ve önemli bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Yazar	Amaç	Gözlem Sayısı/Yöntem/Analiz	Sonuç
Murat Atik (2013)	Türkiye’de ve ABD’de faaliyet gösteren ticari bankaların faiz gelirinden faiz dışı gelire doğru kayışının banka performansına ve riskine etkisini araştırmıştır.	ABD’ de faaliyet gösteren 336 mevduat bankasının 2003-2012 yılları arasındaki çeyreklik verileri ile yine aynı dönemde Türkiye’de faaliyet gösteren 17 mevduat bankasının çeyreklik verileri, havuzlanmış bağlaşım analizi ve panel veri analizi olmak üzere iki metot kullanılarak, GLS tahmincisi ile araştırılmıştır.	Hem ABD hem de Türk bankacılık sektöründe yer alan bankaların gelir kaynaklarını çeşitlendirme etkileri paralel sonuçlanmıştır. Her iki ülkede de mevduat bankalarının gelir kaynaklarında çeşitlendirme yapması olumlu katkı sağlarken faiz gelirlerinden faiz dışı gelirlere doğru kayışın bir sonucu olarak toplam faaliyet geliri içindeki faiz dışı payın artması, bankaların performanslarını olumsuz yönde etkilediği ortaya konmuştur.
Ali Osman Gürbüz, Serhat Yanık ve Yusuf Aytürk (2013)	Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarının yapmış oldukları faaliyetler sonucunda ortaya çıkan faiz dışı gelirler ile riske göre düzeltilmiş banka performansı arasında ilişkinin varlığını araştırmışlardır.	2005-2011 dönemi için Türkiye’de faaliyet gösteren 26 Mevduat bankasının yıllık verileri, dengesiz bir panel veri setiyle Sistem GMM tahmincileri kullanılarak incelenmiştir.	Türkiye’deki mevduat bankalarının gelir çeşitlendirmesi yapmasının performanslarını arttığı gözlenmiştir. Ayrıca banka büyüklüğü ile risk ayarlı getiri arasında da pozitif bir ilişki bulunmuştur.
Adem Anbar, Değer Alper (2011)	Türkiye’de bankaların kârlılıklarını banka özelinde ve makro ekonomik determinantlarını araştırmışlardır.	Türk bankacılık sektöründeki bankaların 2002-2010 yılları arasındaki verileri panel veri analizi ile incelenmiştir.	Faiz dışı gelirlerin ve aktif büyüklüğün banka kârlılığı üzerinde pozitif ve önemli bir etkiye sahip olduğunu, bankaların aktif büyüklüğünü ve faiz dışı gelirlerinin payını artırarak kârlılıklarını artıracakları sonucuna ulaşılmıştır.

Bankaların gelir çeşitlendirmesi üzerine yapılan ampirik çalışmalarda bağımlı değişken olarak ROE, ROA, Z-Score değeri, net faiz marjı, riske göre düzenlenmiş aktif kârlılığı, riske göre düzenlenmiş özkaynak kârlılığı gibi değişkenler kullanılmaktadır. Açıklayıcı değişken olarak ise başta gelir çeşitlendirme endeksi (HHI) olmak üzere bankanın, mevduatlarının doğal logaritması, varlıklarının doğal logaritması, toplam varlıklarının içerisinde likit varlıkların payı, özkaynakların payı, personel giderlerinin payı, kredi diğer alacak karşılığının payı, toplam kredilerin payı ve toplam kredilerin içerisinde takipteki kredilerin payı gibi birçok değişken kullanılmaktadır.

Literatürde yaygın olarak kullanılan açıklayıcı ve bağımsız değişkenler Tablo 3.2.'de sunulmuştur.

Tablo 3.2. Literatürde Yer Alan Çalışmalarda Kullanılan Değişkenler

Yazar	Çalışma	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler
M.Mostak Ahamed (2017)	Asset quality, non-interest income, and bank profitability: Evidence from Indian banks	<ul style="list-style-type: none">•RAROA•RAROE	<ul style="list-style-type: none">•NII(Faiz Dışı Gelir/Toplam Faaliyet Geliri)•FOCUS (Gelir Çeşitlendirme Endeksi)•Karşılıklar/Toplam Varlıklar•Özkaynak/Toplam Varlıklar•Toplam Krediler/Toplam Varlıklar•Varlıkların Büyüme Oranı (Yıllık)
Chien-Chiang Lee, Shih-Jui Yang, Chi-Hung Chang (2014)	Non-interest income, profitability, and risk in banking industry: A cross-country analysis	<ul style="list-style-type: none">•ROA•ROE	<ul style="list-style-type: none">•Faiz Dışı Gelir/Toplam Faaliyet Geliri•Ln_Aktif (Varlıkların Doğal Logaritması)•Toplam Krediler/Toplam Varlıklar•Toplam Mevduat/Toplam Varlıklar•Özkaynak/Toplam Varlıklar•Takipteki Krediler/Toplam Varlıklar
Delpachitra ve Lester (2013)	Non-Interest Income:Australian Banks Moving	<ul style="list-style-type: none">•RARROA•RARROE•Z-SCORE	<ul style="list-style-type: none">•DIV (gelir çeşitlendirme endeksi)•Faiz dışı gelirler/Toplam Faaliyet Gelirleri•Ln_varlık (Varlıkların Doğal Logaritması)•Öz sermaye/Toplam Varlıklar•Faiz gelirleri/Toplam Faaliyet Gelirleri•Ücret ve Komisyon/Toplam Faaliyet Gelirleri•Ticari kâr/Toplam Faaliyet Gelirleri•Temettü/Toplam Faaliyet Gelirleri•Diğer Faiz Dışı Gelirler/Toplam Faaliyet Gelirleri

Yazar	Çalışma	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler
Sarah Sanya & Simon Wolfe (2010)	Can Banks in Emerging Economies Benefit from Revenue Diversification?	<ul style="list-style-type: none"> •RAROA •RAROE •Z-Score 	<ul style="list-style-type: none"> •HHI_{non} (Gelir Çeşitlendirme Endeksi) •HHI_{rev} (Ücret ve Komisyon, Ticari Kar, Temettü, Diğer Faiz Dışı Gelir) •Ln_Varlık (Varlıkların Doğal Logaritması) •Özkaynak/Toplam Varlıklar •Toplam Krediler/Toplam Varlıklar •GDP Büyüme Oranı (Yıllık) •Enflasyon Büyüme Oranı (Yıllık)
Chiorazzo Milani Salvini (2008)	Income Diversification and Bank Performance: Evidence From Italian Banks	<ul style="list-style-type: none"> •SHROA •SHROE 	<ul style="list-style-type: none"> •Ln_Aktif (Aktiflerin Doğal Logaritması) •Varlık Büyüme Oranı •Özkaynak/Toplam Aktifler •Takipteki Krediler/Toplam Krediler •Faiz Dışı Gelirler/ Toplam Faaliyet Gelirleri •Toplam Krediler/Toplam Aktifler •Şirket (Kukla Değişken) •Bölge (Kukla Değişken) •Ticari Kar/Toplam Faaliyet Gelirleri
Kevin J.Stiroh,Adrienne Rumble (2005)	The dark side of diversification:The case of US financial holding companes	<ul style="list-style-type: none"> •RARROA •RARROE •Z-SCORE 	<ul style="list-style-type: none"> •DIV (Gelir Çeşitlendirme Endeksi) •LN_Varlık (Varlıkların Doğal Logaritması) •Özkaynak/Toplam Varlıklar •Toplam Krediler/Toplam Varlıklar •Faiz dışı Gelirler/Toplam Faaliyet Gelirleri

Yazar	Çalışma	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler
Uğur UZUN, Murat Berberoğlu (2019)	Faiz Dışı Gelirlerin Banka Performansına Etkisi: Türkiye Örneği	<ul style="list-style-type: none"> •ROA •ROE 	<ul style="list-style-type: none"> •Faiz Dışı Gelirler/Toplam Faaliyet Gelirleri •Toplam Özkaynaklar/Toplam Varlıklar •Toplam Krediler/Toplam Varlıklar •Takipteki Krediler/Toplam Krediler •Kredilere Uygulanan Faiz Oranı •Ln_Mevduat (Mevduatların Doğal Logaritması) •Personel Giderleri/Toplam Varlıklar
Ali Köse (2018)	Türkiye'deki Ticari Bankaların Faiz Dışı Gelirlerinin Banka Performansı Üzerine Etkisi	<ul style="list-style-type: none"> •ROA •ROE •Z-SCORE •NET FAİZ MARJİ 	<ul style="list-style-type: none"> •CES (Gelir Çeşitlendirme Endeksi) •Diğer Faaliyet Giderleri/Toplam Aktifler •Kredi Karşılıkları/Toplam Aktifler •Faiz Dışı Gelirler/Toplam Aktifler •Faiz Dışı Gelirler/Toplam Faaliyet Gelirleri •Özkaynak/Toplam Aktifler •LN_Aktif (Aktiflerin Doğal Logaritması)
Murat Atik (2013)	Bankacılık Sektöründe Faiz Dışı Gelirlerin Banka Geliri ve Riski Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi: ABD ve Türkiye'deki Lider Bankalar Üzerine Bir Uygulama	<ul style="list-style-type: none"> •ROA •ROE •Z-SCORE •NET FAİZ MARJİ •RAROA •RAROE 	<ul style="list-style-type: none"> •Faiz Dışı Gelirler/Toplam Faaliyet Gelirleri •DIV (Gelir Çeşitlendirme Endeksi) •Kredi Diğer Alacak Karşılığı/Toplam Varlıklar •Faiz Dışı Gelirler/Toplam Varlıklar •Diğer Faaliyet Giderleri/Toplam Varlıklar •Özkaynak/Toplam Varlıklar •Ln_Varlık (Varlıkların Doğal Logaritması)

Yazar	Çalışma	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler
Ali Osman Gürbüz Serhat Yanık ve Yusuf Aytürk (2013)	Income Diversification and Bank Performance: Evidence From Turkish Banking Sector	<ul style="list-style-type: none"> •RAROA •RAROE 	<ul style="list-style-type: none"> •HHI (Gelir Çeşitlendirme Endeksi) •LN_Aktif (Aktiflerin Doğal Logaritması) •Özkaynak/Toplam Varlıklar •Toplam Varlıkların Yıllık Büyüme Oranı •Toplam Krediler/Toplam Varlıklar •Merkez Bankasının Gecelik Faiz Oranı (Yıllık) •Finansal Kriz Dönemleri İçin Kukla Değişken
Adem Anbar, Değer Alper (2011)	Bankaların Türev Ürün Kullanım Yoğunluğunu Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi	<ul style="list-style-type: none"> •ROA •ROE •NET FAİZ MARJİ 	<ul style="list-style-type: none"> •Ln_Varlık (Varlıkların Doğal Logaritması) •Toplam Krediler/Toplam Aktifler •Likit Aktifler/Toplam Aktifler •Mevduat (Mevduatların Doğal Logaritması) •Net Faiz Geliri/Toplam Aktifler •Net Faiz Dışı Gelir/Toplam Aktifler •Özkaynak/Toplam Aktifler •GDP Büyüme Oranı (Yıllık) •Enflasyon Oranı (Yıllık) •Real Faiz Oranı (Yıllık)

3.2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Fon fazlası olanlar ile fon açığı olanları bir araya getiren bankalar, gerçekleştirmiş oldukları bu işlev sayesinde ekonominin büyümesi ve kalkınmasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Finans literatüründe bankaların faaliyetlerini ne ölçüde gerçekleştirebildikleri ve hangi şartların performanslarına olumlu yansıdığı önemli bir odak haline gelmiştir. Bu kapsamda çalışmanın amacı Türk bankacılık sisteminde faaliyet gösteren mevduat bankalarının gelir kaynaklarında ki çeşitlendirmenin performanslarına olan etkisini belirlemektir. Bu amaçla doğrultusunda kullanılacak olan veriler Türkiye Bankalar Birliğinin resmi internet sayfasından elde edilmiştir.²⁰²

Çalışmada 2008 Küresel Finans Krizi sonrasında yaşanan performans gözlemlenmek istendiği için veri seti bu amaç doğrultusunda belirlenmiştir. Bu bağlamda bankaların 2010-2018 dönemleri arasındaki yıllık verileri kullanılmıştır. Türk Bankacılık Sektöründe Mart 2020 tarihi itibari ile faaliyet gösteren mevduat bankası sayısı 34'tür. Araştırmanın evrende bulunan 34 mevduat bankasından oluşması bütün bankaların tüm dönemlerde eşit miktarda gözleminin bulunmaması, bazı gözlemlerin ise birbiri ile uyumlu olmaması, daha büyük bir veri üzerinden çalışması halinde bunun getirmiş olduğu emek ve zaman maliyeti gibi durumlardan dolayı örneklem evrende bulunan bazı bankaların çıkarılması ile oluşturulmuştur. Evrende bulunan 34 mevduat bankasından verilerinin başlangıç tarihi 2010 sonrası olan 4 banka ve aktif büyüklüğü 5 milyar TL altında olan 9 banka analize dâhil edilmemiştir. Bu bağlamda analize dâhil edilen bankaların sayı 21 olarak gerçekleşmiştir.

Analize dâhil edilen bankalar Tablo 3.3. de sunulmuştur.

²⁰² www.tbb.org.tr, Çevrimiçi, 10.03.2020

Tablo 3.3. Analize Dâhil Edilen Mevduat Bankaları

BANKA		GRUP PAYLARI(%)		
		Toplam Aktifler	Toplam Kredi	Toplam Mevduat
Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları	3	36.68	39.12	37.28
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.		15.80	17.23	16.26
Türkiye Halk Bankası A.Ş.		11.13	11.61	12.22
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.		9.75	10.27	8.81
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	7	36.93	35.53	36.62
Akbank T.A.Ş.		9.64	8.58	9.25
Anadolubank A.Ş.		0.42	0.44	0.54
Fibabanka A.Ş.		0.61	0.65	0.56
Şekerbank T.A.Ş.		0.92	0.97	1.13
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.		2.85	2.97	3.15
Türkiye İş Bankası A.Ş.		12.25	12.06	12.04
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.		10.24	9.85	9.95
Yabancı Sermayeli Bankalar	11	24.27	23.32	24.24
Alternatifbank A.Ş.		0.71	0.73	0.68
Arap Türk Bankası A.Ş.		0.18	0.09	0.22
Burgan Bank A.Ş.		0.58	0.65	0.49
Citibank A.Ş.		0.30	0.17	0.38
Denizbank A.Ş.		4.05	4.04	4.13
HSBC Bank A.Ş.		0.97	0.71	1.22
ICBC Turkey Bank A.Ş.		0.46	0.36	0.40
ING Bank A.Ş.		1.72	1.74	1.59
QNB Finansbank A.Ş.		4.63	4.42	4.28
Turkland Bank A.Ş.		0.11	0.07	0.14
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.		10.57	10.35	10.71
Toplam	21	97.88	97.97	98.14

Analize dâhil edilen 21 mevduat bankasının Türk bankacılık sisteminde yer alan mevduat bankalarının toplam aktifleri bakımından %97.88'ini, toplam krediler bakımından %97.97'sini toplam mevduatlar bakımından ise %98.14'ünü oluşturduğu görülmektedir. Yani analize dâhil edilen bankalar hacim olarak Türk bankacılık

sisteminde yer alan mevduat bankaları hakkında genelleme yapmamızda yeterli olacak düzeyde olduğu düşünülmektedir.

3.3. Araştırmanın Kısıtları

Bankaların 2008 Küresel Finans Kriz sonrasında gelir kaynaklarındaki çeşitlendirmenin performansları üzerindeki etkisi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda analiz kapsamında bankaların 2010-2018 yılları arasındaki dönem verileri dikkate alınmıştır. 2019 yılına ait veriler, çalışmanın yapıldığı dönem içerisinde henüz yayınlanmadığı için 9 yıllık bir dönem yıllık bir periyotta veri devamlılığı sağlanmıştır. Bundan dolayı elde edilen sonuçlar analize dâhil edilen 9 yıllık süreçteki ilişkileri açıklamaktadır.

Çalışmada çeşitlendirme dışındaki faktörlerin banka performansı üzerindeki etkileride incelenmiş ancak ağırlıklı olarak bankaların gelir çeşitlendirmesinin etkileri araştırılmıştır. Araştırmanın kapsamı Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankası ile sınırlı kalmış ve sonuçlar bu bankalara yönelik olarak yorumlanmıştır. Araştırmada tüm evren yerine aktif büyüklük ve faaliyette bulunduğu dönem gibi kısıtlamalar göz önünde bulundurularak sektörün çoğunluğunu oluşturan 21 mevduat bankası üzerinden bir örneklem kullanılmıştır.

3.4. Araştırmanın Modeli ve Değişkenlerin Tanımları

Bankaların gelir çeşitlendirmesinin performansa olan etkisi iki bağımlı değişken ile iki farklı model kurularak ölçülmüştür. Her iki bağımlı değişkenin bulunduğu veri seti için araştırma modeli, model tespitine yönelik analizlerin yapılması sonucunda tek yönlü birim tesadüfi etki modeli olarak belirlenmiştir.

Bankaların gelir çeşitlendirmesinin performans üzerine etkisini incelemek amacıyla çalışmada kurulan hipotezler ve modeller şu şekildedir;

H₁: “Gelir çeşitlendirmesinin aktif kârlılığı üzerine etkisi pozitifdir.”

H₂: “Gelir çeşitlendirmesinin özkaynak kârlılığı üzerine etkisi pozitifdir.”

Çalışma kapsamında 2 model kurulmuş olup her bir bağımlı değişken için model tekrar kurularak uygulanmıştır. 1. modelde gelir çeşitlendirmesinin aktif kârlılığı üzerine etkisi incelenmiştir. 2. model de ise gelir çeşitlendirmesinin özkaynak kârlılığı

üzerine etkisi incelenmiştir. Ayrıca her iki modele de Tablo 3.4. 'de belirtilen kontrol değişkenleri de ilave edilmiştir.

$$\begin{aligned} ROA_{it} = & B_0 + B_1(HHI)_{it} + B_2(BUYUME)_{it} + B_3(LN_AKTIF)_{it} \\ & + B_4(SERMAYE)_{it} + B_5(KARSILIK)_{it} + B_6(SYO)_{it} \\ & + B_7(LKDT)_{it} + B_8(KREDI)_{it} + \lambda_t + \mu_i + \varepsilon_{it} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} ROE_{it} = & B_0 + B_1(HHI)_{it} + B_2(BUYUME)_{it} + B_3(LN_AKTIF)_{it} \\ & + B_4(SERMAYE)_{it} + B_5(KARSILIK)_{it} + B_6(SYO)_{it} \\ & + B_7(LKDT)_{it} + B_8(KREDI)_{it} + \lambda_t + \mu_i + \varepsilon_{it} \end{aligned}$$

Gelir çeşitlendirmesi ile ilgili birçok çalışma incelendiğinde performans göstergesi olarak ROA ve ROE kullanıldığı görülmektedir. (Stiroh, 2004; Lepetit vd., 2008; Elsasvd., 2010) Bu bağlamda, çalışma kapsamında bağımlı değişkenler ROA ve ROE değişkenleri banka performans göstergesinin ölçütü olarak kullanılmıştır. Kurulan modelin bağımsız değişkenini ifade eden gelir çeşitlendirme ölçüsü olarak her banka için hesaplanan HHI endeksi tercih edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarının daha etkin olabilmesi için, konu ile ilgili literatür incelenerek bankaların performansı üzerinde etkili olabileceği düşünülen kontrol değişkenleri de modellere eklenmiştir.

Tablo 3.4'de çalışma kapsamında kullanılan değişkenler gösterilmiştir.

Tablo 3.4. Çalışma Kapsamında Kullanılan Değişkenler

Bağımlı Değişken	
ROA	Varlıkların Getirisini temsil etmektedir.
ROE	Özkaynak Getirisini temsil etmektedir.
Bağımsız Değişken	
HHI	Gelir Çeşitlendirme Endeksi
Kontrol Değişkenleri	
BUYUME	Mevduatlardaki Büyüme oranı
LN_AKTIF	Toplam Aktiflerin doğal logaritması
SERMAYE	Özkaynakların Toplam Aktif İçerisindeki Payı
KARSILIK	Kredi Karşılıklarının Toplam Aktif İçerisindeki Payı
SYO	Sermaye Yeterlilik Oranı
LKDT	Likit Aktiflerin Toplam Aktifler İçerisindeki Payı
KREDI	Kredilerin Toplam Aktifler İçerisindeki Payı

Bankanın gelir kaynaklarında yapmış oldukları çeşitlendirmenin performanslarına olan etkisini ölçmek amacıyla yapılan analize bağımsız değişken olan HHI endeksi ile beraber performans üzerinde etkili olabilecek bir takım kontrol değişkenleri de ilave edilmiştir. Kontrol değişkenleri Tablo 3.1.'de bulunan literatürdeki ulusal ve uluslararası çalışmalar incelererek performans analizinde yaygın bir şekilde kullanılan değişkenlerden oluşmaktadır.

SERMAYE değişkeninin bankanın yapabileceği işlem tutarını ve risk iştahını etkilediğinden dolayı kârlılık performansı üzerinde etkili olmaktadır.

LN_AKTİF değişkeni bankanın toplam varlıklarının doğal logaritması alınarak bulunmaktadır ve bankaların varlık büyüklüğü ile çeşitlendirme ile ilişkisi olup olmadığının incelenmesi için modele eklenmiştir.

BUYUME değişkeni bankaların toplam mevduatlarında meydana gelen yıllık artışı temsil etmektedir. Bankaların ana faaliyet konusu olan kredilerin kaynağını müşterilerinden toplamış oldukları mevduatlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla mevduatlardaki artış veya azalış da banka kârlılığını doğrudan etkilemesi muhtemeldir. Mevduatlarda meydana gelen büyümenin banka kârlılığına etkisini ölçmek için analizde dâhil edilmiştir.

KARSILIK değişkeni, SYO değişkeni, LKTD değişkeni ve KREDİ değişkeni de performans üzerinde etkisi olduğu düşünülerek analize dâhil edilen diğer kontrol değişkenleri olmuştur.

3.4.1. HHI Endeksi Değişkeni

Araştırmada banka faaliyetlerinin çeşitlendirme derecesini ölçmek için “Herfindahl Hirschman” (HHI) endeksi kullanılmıştır.²⁰³ Gelir çeşitlendirmesinin temel ölçeği olarak da bu endeks ile bulunan HHI değeridir. HHI değeri, bankaların gelir kaynaklarında yapmış olduğu çeşitlendirmenin derecesini ve gelirin tek bir kaynaktan mı geldiğini yoksa farklı kaynaklar kullanılarak da gelir yaratılıp yaratılmadığını ölçmektedir.

Herhangi bir kriz döneminde bankanın gelirlerinin tek bir kaynağa bağlı olması, bankanın riskli duruma düşme olasılığının yüksek olmasına neden olacaktır. HHI değeri, gelirin tek bir kaynaktan gelip gelmemesi ile ilişkili riskin tespit edilmesinde önemlidir.

Gelir çeşitlendirme derecesini ölçmek için öncelikle bankanın toplam faaliyet gelirlerinin iki temel bileşeni kullanılmaktadır. Bu bileşenler net faiz gelirleri (NFG) ve faiz dışı gelirlere (FDG) olmaktadır. NFG toplam faiz gelirlerinden faiz giderlerinin çıkarılmasıyla bulunurken, FDG net ücret ve komisyon gelirleri, ticari kâr/zarar, temettü gelirleri ve diğer faiz dışı gelirlerin toplanmasıyla bulunmaktadır. NFG ve FDG toplamı bankanın toplam faaliyet gelirlerini (TFG) oluşturmaktadır. Bir banka gelir çeşitlendirmesi için, faiz gelirleri ve faiz dışı gelirlerin bileşiminden oluşan faaliyet gelirleri kaynaklarını çeşitlendirmelidir. Bir bankada net faiz gelirleri ile faiz dışı gelirler tam olarak birbirine eşit ise o banka tam anlamıyla çeşitlendirme yapmış olarak kabul edilmektedir. Bütün bankalar için gelir çeşitlendirme derecesini ölçmek için çoğunlukla HHI endeksi kullanılmaktadır. Toplam faaliyet geliri içerisinde FDG ve NFG payı olarak düşünölen HHI değeri aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır.

$$HHI = \left(\frac{NFG}{TFG}\right)^2 + \left(\frac{FDG}{TFG}\right)^2$$

$$HHI = (PNFG)^2 + (PFDG)^2$$

²⁰³ Steve Mercieca, Klaus Schaeck, Simon Wolfe, “**Small European banks: Benefits from diversification?**”, Journal of Banking&Finance, 2007, p. 1985

Herfindahl yaklaşımının temel varsayımları;

i) $FDG \geq 0$

ii) $NFG \geq 0$,

iii) $0 \leq (FDG / TFG) \leq 1$,

iv) $0.50 \leq HHI \leq 1$

v) $(NFG/TFG) + (FDG/TFG) = 1$

HHI değişkeni 0.50 ile 1.00 arasında değerler almaktadır. HHI endeksi değeri 0.50 olan bir bankanın gelirlerinin tamamında çeşitlendirmeye gittiğini gösterirken, HHI değeri 1 olan bir bankanın ise gelirlerinin tamamını tek bir kaynaktan elde ettiğini göstermektedir.

Çalışma kapsamına alınan her banka için 2010-2018 dönemleri arasında tüm yıllık veriler için HHI değeri bulunmuştur. Herfindahl yaklaşımında, faiz ve faiz dışı gelirlerin sıfırdan büyük olma koşulu sağlandığında bu iki gelir kaynağının birinin negatif olması durumunda HHI endeksi değeri 1' den büyük olması söz konusu olacaktır. Böyle durumda bu yılları ya analiz dışında bırakmak gerekmektedir ya da Herfindahl yaklaşımı varsayımlarının revize edilerek HHI endeksi değerinin bulunması gerekmektedir. Çalışmada söz konusu durumun yaşandığı yıllar analiz dışında bırakılmamış bunun yerine HHI endeksi değeri revize edilerek hesaplanmıştır.

Örneğin Citibank'ın 2017 yılı verilerine göre; net faiz gelirleri 674534 bin TL faiz dışı gelirleri -16.497 bin TL ve toplam faaliyet geliri ise 658037 Bin TL olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda;

$$PNFG = 674534/658037 = 1.0250$$

$$PFDG = -16497/658037 = 0.0250 \text{ olarak hesaplanmıştır.}$$

Buna göre HHI endeksi değeri hesaplandığında;

$$HHI = (PNFG)^2 + (PFDG)^2 = (1.0250)^2 + (0.0250)^2 = 1.0513 \text{ sonucuna ulaşılmaktadır.}$$

Söz konusu sonuç ışığında, HHI endeksi değerinin varsayımı olan maksimum 1 değerini alabilmesi koşulunu da sağlamamaktadır. Ayrıca Citibank' in 2017 yılında faiz dışı gelirleri negatif değer almıştır ve dolayısıyla HHI endeksinin başka varsayımı olan faiz dışı gelirin sıfırdan büyük olma varsayımı da sağlamamaktadır. Söz konusu sorunları Citibank' in 2017 yılı HHI endeksi değerini araştırmaya dâhil etmeyerek çözmek mümkündür. Ancak böyle bir durumda seride veri kaybı olacak ve bu da örneklemin serbestlik derecesinde azalma meydana gelmesine neden olacaktır. Söz konusu sorunların yaşanmaması için, HHI değerinin hesaplanmasında bazı değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişikliklerden sonra HHI değeri, HHI_{rev} şeklinde yeniden düzenlenmiştir.

$$HHI_{rev} = \left(\frac{NFG}{|NFG| + |FDG|} \right)^2 + \left(\frac{FDG}{|NFG| + |FDG|} \right)^2$$

Revize edilmiş Herfindahl yaklaşımının varsayımının yeni hali aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir.

- i) $|PNFG| + |PFDG| = 1$
- ii) $PNFG = NFG / |NFG| + |FDG|$
- iii) $PFDG = FDG / |NFG| + |FDG|$
- iv) $0.50 \leq HHI \leq 1$

Söz konusu yaklaşımda toplam değişim miktarının ölçülmeye çalışılması önceki yaklaşımdan farkını oluşturmaktadır. Bankanın toplam faaliyet gelirlerinde meydana gelen değişimin yüzde kaçının faiz gelirlerinden, yüzde kaçının faiz dışı gelirdeki değişimden kaynaklandığı incelenmektedir. Değişkenlerin bu şekilde regresyon denkleminde girmeleri çeşitlendirme etkisinin daha net görülmesini ve faaliyet gelirini oluşturan değişkenlerin hangisinin negatif hangisinin pozitif etki yaptığının da görülmesini sağlayacaktır.

Revize edilmiş Herfindahl yaklaşımına göre Citibank' in 2017 yılı için HHI endeksi yeniden hesaplanırsa;

$$PNFG = 674534 / |674534| + |-16.497| = 0.9761$$

$PFDG = -16497 / |674534| + |-16.497| = -0.0238$ olarak hesaplanmıştır.

HHI endeksi değeri hesaplandığında;

$HHI_{rev} = (PNFG^2 + PFDG^2) = (0.9761)^2 + (0.0238)^2 = 0.9533$ sonucuna ulaşılmaktadır.

Buna göre 2017 yılında HHI endeksi değeri 0,9533 olarak bulunan Cıtıbank'ın, gelir kaynaklarında çok az çeşitlendirme gerçekleştirdiği sonucu ortaya çıkmıştır. Söz konusu yılda Cıtıbank'ın faaliyet gelirlerinde meydana gelen değişimin %97.61'i faiz gelirlerindeki değişimden, -%2.38 ise faiz dışı gelirdeki değişimden kaynaklanmıştır.

3.5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada yöntem olarak panel regresyon analizi kullanılmıştır. Söz konusu analiz araştırmada zaman boyutuna sahip yatay kesit seriler kullanılarak gelir çeşitlendirmesi ile performans arasındaki ilişki tespit edilmek istendiği için tercih edilmiştir. Panel analiz içerisinde veri setine göre statik veya dinamik panel, veri setinde birim ve/veya zaman etkiye göre Sabit ve Tesadüfi etkiler modeli gibi birçok analiz yöntemi mevcuttur. Bu bağlamda Klasik model, Sabit ve Tesadüfi etkiler modelleri arasından doğru tercih yapmak için Hausman Testi, F Testi, Breush-Pegan LM Testi, LR Testleri uygulanmakta ve sonuçlara göre model seçimi yapılmaktadır. Çalışmada yapılan testler sonucunda ROA ve ROE modelleri için en iyi model olarak Tesadüfi Etkiler tahmincisi kullanılmıştır. Araştırma için doğru model seçimi yapıldıktan sonra bu modelin varsayımları sınınanarak, sapma olmaması durumunda GEKK, sapmaların mevcut olması durumunda ise sapmalar doğrultusunda hangi dirençli tahmincinin kullanılacağına karar verilmektedir. Gerekli sınama işlemleri yapıldıktan sonra araştırmada her iki modelin tahmini içinde Driscoll ve Kraay (1998) Tahmincisinin uygun olduğu görülmüştür.

3.5.1. Veri Türleri

Ekonometrik analizlerde kullanılan veriler, Zaman Serisi Verileri, Yatay Kesit Verileri ve Karma (Panel) Veriler olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu veri türlerinden ilki olan zaman serileri, bir değişkenin birden fazla zamanda elde edilen gözlemlerinden oluşmaktadır. Yani zaman serileri değişkenin belli bir birim için farklı

yıllardaki verilerini toplaması ile elde edilmektedir. Örneğin, Türkiye'deki işsizlik oranlarının 1970-2018 yılları arasındaki değerlerin bir araya getirilmesi ile ortaya çıkan veri seti zaman serisi biçimindedir. Yatay kesit veri ise bir değişkenin aynı zaman biriminde, yani zamanın sabit olduğu durumda birimlere göre değişim gösteren serilerin oluşturmuş olduğu verilerdir.²⁰⁴ Avrupa ülkelerinin seçilmiş bir yıla ait ihracatları, bir bankanın bir yılda vermiş olduğu toplam kredi miktarlarının oluşturduğu seri yatay kesit veriye örnek olarak gösterilebilmektedir.²⁰⁵ Son veri türü olan panel veri ise farklı dönem ve farklı birimlere ait verilerin bir arada sunulduğu veri türüdür. Örneğin iki farklı ülkenin 1995-2015 yılları arasındaki GSYH, işsizlik ve enflasyon oranlarını bir arada gösteren veri seti panel veriyi oluşturmaktadır.²⁰⁶

3.5.1.1. Panel Veri Analizi

Panel veri yatay kesit ya da ülkeler, bireyler, firmalar ve hane halkı gibi birimlere ait gözlemlerinin belli zaman döneminde bir araya getirilmesi ile oluşturulmaktadır. Eğer aynı kesit birimi zaman içerisinde izleniyorsa bu tür karma verilere panel veri adı verilmektedir. Panel veride birey, hane halkı, ülke, firma, sektör vb. "birim" olarak ifade edilmektedir. Bu çalışmada ise birim boyutu mevduat bankalarını ifade etmektedir.

Panel veri (N) sayıda birim ve her birime karşılık gelen (T) sayıda gözlemden oluşmaktadır. Zaman serilerinin her biri bir birime karşılık gelmektedir. Yatay kesit serilerinin zaman boyutuna sahip olanlarının kullanılarak ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemi panel veri analizi olarak adlandırılmaktadır.²⁰⁷

Örneklemdaki farklı zaman noktaları için bireysel gözlemlerin dikkate alındığı panel veri analizinde, örneklemdaki her bir bireysel veri için çoklu gözlemler oluşturulması sağlanmaktadır. Zaman serisi verisi bir birimin dönemlere göre bilgisini verirken, yatay kesit veri de ise birçok birim için sadece bir dönem hakkında bilgi verilmektedir. Araştırmada hem dönemlere hem de birimlere göre bilgiler analiz

²⁰⁴ R. Carter Hill, William E. Griffiths, Guay C. Lim, **Principles of Econometrics**, 4th edition, Phoenix, Wiley & Sons, 2011, p. 4.

²⁰⁵ Selahattin Güriş, **Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi**, İstanbul, DR Yayınları, 2018, s. 3.

²⁰⁶ Hill vd, **a.g.e.**, p. 7-9

²⁰⁷ Ferda Y. Tatoğlu, **Panel Veri Ekonometrisi**, 4. Bs., İstanbul, Beta basım, 2018, s. 4.

edilmek isteniyorsa, panel veri kullanılmalıdır. Aşağıdaki formül panel veri analiz modelinin en genel halini göstermektedir.

$$Y_{it} = B_{0it} + B_{1it} + B_{2it} + \dots + B_{kit}X_{kit} + u_{it}$$

Modelde, $t=1,2,3,4,5,\dots,T$ zaman boyutunu ve $i=1,2,3,4,5,\dots,N$ kesit boyutunu göstermektedir.

Panel veri kullanılmasının avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır.

Panel veri kullanılmasının bazı avantajlarını aşağıdaki sıralanmıştır.

i) Yatay kesit veride sadece birimler arası farklılıklar, zaman serilerinde ise sadece birim özellikleri ifade edilebilirken; panel veride yatay kesit ve zaman boyutunun ikisi de incelenebilmektedir. Söz konusu bu durum panel verileri ile kurulan modellerde gözlenemeyen heterojenliğin ilave edilebilmesini sağlamaktadır.

ii) Bağımsız değişkenlerin birbiri ile ilişkili olması durumunda ortaya çıkan çoklu doğrusal bağlantı sorunu panel veri analizi ile önlenmektedir.

iii) Panel veri modellerinde kullanılan yöntemler vasıtasıyla modele dâhil edilmeyen değişkenlerden dolayı ortaya çıkması muhtemel tahmin sapmaları telafi edilebilmektedir.

iv) Panel veri analizinin içerdiği zengin bilgilerin sayesinde daha kapsamlı modeller kurulabilmektedir.²⁰⁸

Ekonometrik araştırmaların temel amaçlarından biri değişkenler arasındaki ilişkiyi nedensellik açısından incelemektir. Araştırmalar zaman serisi veya yatay kesit veriler yerine panel veri ile yapıldığında yukarıda belirtilen birçok avantajı sağladığı gibi bazı problemlerle de karşılaşmak mümkün olabilmektedir.

Panel veri kullanılmasından dolayı karşılaşılabilecek bazı problemler aşağıdaki sıralanmıştır.

i) Panel veri kullanımında karşılaşılabilecek problemler arasında veri bulma ve toplama bulunmaktadır. Araştırmaya konu olan veri her zaman tam olarak elde edilemeyebilir, elde edilse bile birim veya zaman boyutunda eksikler olabilir.

²⁰⁸ Ferda Y. Tatoğlu, **a.g.e.**, s. 9-13.

Dolayısıyla buda araştırmanın boyutlarında daraltmaya gidilmesine neden olabilmektedir.

ii) Zaman boyutunun birim boyutuna göre daha kısa olduğu panel veri “kısa panel”, zaman boyutu birim boyutundan daha uzun olan panel veri “uzun panel” olarak adlandırılmaktadır. Panel veri ile yapılan araştırmalarda çoğunlukla birim boyutu, zaman boyutundan daha uzun olmaktadır. Bu durum serbestlik derecesi ve asimtotik tahmin sorununun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

iii) Panel veri ile uygulamada karşılaşılan en önemli sorun homojenliktir. Çünkü panel veriler yatay kesit birimleri ile bu birimlerin zaman boyutları ilişkili olduklarından dolayı, birimlerde heterojenlik durumu olmaktadır.²⁰⁹ Klasik regresyon modeli gözlenemeyen heterojenlik terimi varlığı durumunda kullanıldığında birimlerin bağımsız değişken üzerinde gözlemlenemeyen bir etkisi ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu etkinin farklı şekillerde modele dâhil edilmesiyle sabit ve tesadüfi etkiler modelleri ortaya çıkmaktadır.²¹⁰

3.5.1.2. Panel Veri Modelleri

Klasik Model: Sabit ve eğim katsayılarının birimlere ve zamana göre sabit kaldığı model olan klasik model, gözlenemeyen heterojenliğin bulunmadığı durumda tercih edilen en temel modeldir.²¹¹

Panel veri analizinin sağlamış olduğu avantajlardan bir tanesi gözlenemeyen heterojenliğin modele dâhil edilmesidir. Gözlenemeyen heterojenlikten kastedilen, mevcut değişkenler aracılığıyla model dışında bırakılan değişkenden dolayı, bağımlı değişkende meydana gelen değişimin, açıklanamamasını ifade etmektedir.²¹²

²⁰⁹ Güriş, **a.g.e.** , s. 12-13.

²¹⁰ Tatoğlu, **a.g.e.**, s. 79.

²¹¹ Tatoğlu, **a.g.e.**, s. 40.

²¹² Matt Bogard, **Unobserved Heterogeneity and Endogeneity**, <http://econometricsense.blogspot.com/2013/06/unobserved-heterogeneity-and-endogeneity.html>, (Çevrimiçi), 14.01.2020

Modelde birim veya zaman etkinin olmadığı durumda doğru ve etkin bir tahmin yapılabilmektedir. Söz konusu etkilerinin olmadığı modeli ifade eden klasik modelde Havuzlanmış En Küçük Kareler (HEKK) tahmincisi kullanılmaktadır.²¹³

Havuzlanmış en küçük kareler tahmincisinin doğrusallık, dışsallık, homokedastisite, otokorelasyonsuzluk, çoklu doğrusal bağlantısızlık ve stokastik olmama varsayımı olmak üzere 6 temel varsayımı mevcuttur.²¹⁴ Modelde HEKK'in kullanımının doğru olabilmesi için tüm varsayımların sağlanması gerekmektedir.

Söz konusu varsayımlar aşağıda belirtilmiştir.

i) Dışsallık varsayımı hataların herhangi bir bağımsız değişken ile doğrusal bir ilişkiye sahip olamaması ve beklenen değerinin 0 olmasını gerektiği anlamına gelmektedir.

ii) Doğrusallık varsayımı, bağımlı değişkenin açıklamada kullanılan modelin, bağımsız değişkenlerin doğrusal bir fonksiyonu olarak açıklaması gerekliliğini ifade etmektedir.

iii) Otokorelasyonsuzluk hata terimlerinin birbiri ile ilişkisinin bulunmamasını ifade etmektedir.

iv) Homokedastisite hata terimlerinin varyanslarının aynı olması anlamına gelmektedir.

v) Çoklu doğrusal bağlantı probleminin olmaması bağımsız değişkenlerin birbiri ile arasında doğrusal bir ilişkinin bulunmaması anlamına gelmektedir.

vi) Bağımsız değişkenlerin tekrarlanan örneklerde sabit olması fakat stokastik olmaması gerekmektedir.

Sabit Etkiler Modeli: Klasik modelde sabit katsayısı modeldeki tüm birimler için aynı iken, sabit etkili modellerin katsayıları birimlere, zamana veya hem birime hem zamana göre değişim göstermektedirler. Bu modellerin kurulma amacı birimlere göre veya zamana göre değişimi belirlemek ise "Tek Faktörlü Sabit Etkili Model",

²¹³ Hun Myoung Park, **Practical Guidelines to Panel Data Modeling: A Step By Step Analysis Using Stata**, Uluslararası Japonya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Çalışma Kağıdı, 2011, s. 7.

²¹⁴ William H. Greene, **Econometric Analysis**, 7th Edt, Harlow, Pearson, 2008, p. 68.

birime ve zamana göre değişimi belirlemek amacıyla kurulmuşsa “İki Faktörlü Sabit Etkili Model” olarak adlandırılmaktadır. Verilerde meydana gelebilecek değişimden modelde bulunan tüm katsayıların etkilenme ihtimali olsa dahi, sabit etkili modellerdeki değişimden etkilenen sadece sabit katsayıdır, eğim katsayısı etkilenmez.²¹⁵

Sabit etkilerin modelinin tahmini, gölge değişkenli en küçük kareler yöntemi, grup içi (kovaryans) tahmin, gruplararası tahmin, havuzlanmış en küçük kareler, en çok olabilirlik, genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemleri olmak üzere çeşitli yöntemler ile yapılabilmektedir. Ancak sabit etkilerin tahmincisi olarak Grup İçi Tahmincisi (GİT) olarak kullanılmaktadır.

Sabit etkiler modelinde koşullu ve koşulsuz varyans matrislerinin birbirine eşit olmaması, birbirine eşit dahi olsa bazen koşullu varyans matrisinin sabit olmaması gibi nedenlerden dolayı heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunu ortaya çıkabilmektedir. Bu üç sorunda sabit etkiler modeli tahmincisinin etkinliğini engellemektedir.²¹⁶

Tesadüfi Etkiler Modeli: Sabit etkiler modeli, birim etkilerin dolayısıyla da birimler arası farklılıkların sabit olduğu, sabit terimdeki farklılıklarla açıklanabildiği ve farklılıkların sabit katsayılarla ifade edildiği durumlarda kullanılmaktadır.²¹⁷ Tesadüfi etkiler modelinde ise söz konusu farklılıklar hata teriminde ifade edilmektedir. Hata terimi bu durumda iki temel bileşenden meydana gelmektedir. Bu iki temel bileşen, artık hatalar ve birimlerin özelliklerini gösteren birim hatalardır.²¹⁸

Tesadüfi etkiler modelinin genel varsayımları aşağıdaki gibidir.²¹⁹

i) Bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olmamalıdır.

ii) Hata terimleri ile bağımsız değişkenler korelasyonsuz olmalıdır. Bu varsayımın yanına bazı araştırmacıların reddetmesine rağmen teknik olarak uygulanması mümkün olabileceği için katı dışsallık da eklenmiştir. Yani hata

²¹⁵ Selahattin Güriş, **a.g.e.**, s.16.

²¹⁶ Ferda Y. Tatoğlu, **a.g.e.**, s. 220

²¹⁷ Ferda Y. Tatoğlu, **a.g.e.**, s. 102

²¹⁸ Badi H. Baltagi, **Econometric Analysis of Panel Data**, 3th Edition, West Sussex, John Wiley & Sons, 2005, p. 15-18.

²¹⁹ Ferda Y. Tatoğlu, **a.g.e.**, s. 103-104

terimlerinin t dönem değeri bağımsız değişkenlerinin, t dönemi, t dönemi öncesi ve sonrası değerleri ile de korelasyonsuz olmalıdır.

iii) Hata terimlerinin varyansları aynı olmalıdır.

iv) Birim hata bağımsız değişkenler ile korelasyonsuz olmalıdır.

v) Koşulsuz hata varyansı sabit olmalı ve otokorelasyonsuz olmalıdır.

3.6. Analiz ve Bulgular

3.6.1. Veri Seti ve Tanımlayıcı İstatistikler

Analize dâhil edilen tüm bankalar için yürütülen modellerde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 3.5.' de sunulmuştur.

Tablo 3.5. Veri Seti ve Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minumum	Maksimum
ROA	189	0.0125	0.0100	-0.0623	0.0527
ROE		0.1091	0.0809	-0.4769	0.3158
HHI		0.6393	0.1008	0.5001	0.9856
BÜYÜME		0.2240	0.4291	-0.4709	5.1041
LN_AKTİF		7.5388	0.6827	5.9553	8.7301
KARSILIK		0.0108	0.0080	0.0007	0.0924
SYO		0.1625	0.0245	0.1257	0.2767
LKTD		0.2818	0.1141	0.0860	0.6664
KREDİ		0.6215	0.1100	0.2679	0.8471

Performans ölçütü olarak kullanılan ve araştırmanın bağımlı değişkeni olan ROA ve ROE değişkenleri incelendiğinde; ROA' nın analize dâhil edilen 21 banka için almış olduğu en küçük değerin -0.0623 en yüksek değerin 0.0527, ortalama değerin ise 0.0125 olduğu görülmektedir. Bir diğer bağımlı değişken olan ROE'nin ise almış olduğu en küçük değerin -0.4769 en büyük değerin 0.3158 ortalama değerin ise 0.1091 olduğu görülmektedir. ROA'nın standart sapmasının (0.01), ROE'nin standart sapmasına (0.0809) göre daha düşük bir değer aldığı gözlenmiştir. Söz konusu değerler her iki değişkenin de analize dâhil edilen dönemler itibari ile bankalar arasında büyük farklılaşmaların görülmediğini ifade etmektedir.

Bankaların gelir çeşitlendirme derecesini ölçen HHI endeksinin en küçük değeri 0.50 olarak gerçekleşirken en yüksek değer olarak ise 0.9856 olarak gerçekleşmiştir. Araştırmanın veri setine dâhil edilen bankaların HHI endeks değerinin ortalaması ise 0.6393 olarak hesaplanmıştır. HHI endeksinin 0.50 ile 1.00 arasında değer aldığı düşünüldüğü zaman söz konusu ortalama değer, bankaların 2010-2018 dönemi arasında ki gelir çeşitlendirmesini oldukça yüksek düzeyde gerçekleştirdiğini göstermektedir. HHI değişkeninin standart sapmasının ise 0.10 değerini aldığı görülmektedir. Söz konusu değer, örnekleme dâhil edilen bankaların HHI endeks değerinde çok büyük farklılaşmaların mevcut olmadığını göstermektedir.

Tüm değişkenler bazında toplamda 189 adet gözlem bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durum analizlerde kullanılan panel veri setinin dengeli panele örnek olduğunu göstermektedir.

BUYUME ve LN_AKTIF değişkenleri dışında tüm değişkenlerin standart sapmalarının %0- %11 aralığında değer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu değer aralığı söz konusu değişkenler hariç diğer değişkenlerin, bankalar arasında büyük farklılıklara yol açmadığı anlamına gelmektedir. LN_AKTİF değişkeninin standart sapmasında meydana gelen yüksek değerlerin sebebinin gelir çeşitlendirmesinin performansa olan etkisi ve bankaların büyüklüğü ile olan ilişkisinin de ölçülmek istenmesi amacıyla farklı büyüklükteki bankaların analize dâhil edilmesinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Farklı büyüklükteki bankaların toplamış oldukları mevduatlar da buna paralel olarak farklı olmaktadır. Bu bağlamda mevduat ile banka büyüklüğü arasındaki bu paralelliğin, BUYUME değişkeninin standart sapmasındaki büyük farklılıkların sebebi olduğu düşünülmektedir.

3.6.2. Doğru Tahmincinin Sınanması

3.6.2.1. Çoklu Doğrusal Bağlantı Probleminin Araştırılması

Regresyon analizlerine başlamadan önce modele seçilen değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı problemi araştırılmıştır. Çoklu doğrusal bağlantı (multicollinearity), panel veri regresyon analizinde kullanılan kontrol ve bağımsız değişkenlerinin bir kısmı ya da tümü arasında ortaya çıkabilmektedir. Bu problem kurulan regresyon modelinde istikrarsız katsayıların elde edilmesine neden olacaktır.

Analiz kapsamında kontrol ve bağımsız değişkenleri arasında muhtemel bir çoklu doğrusal bağlantı probleminin varlığının araştırılmasında Spearman korelasyon analizi kullanılmıştır. Spearman Korelasyon analizinde H_0 hipotezi “Değişkenler arasında korelasyon yoktur.” şeklinde kurulurken alternatif hipotez “Değişkenler arasında korelasyon vardır.” biçimindedir. Spearman korelasyon analizinden elde edilen sonuçlar Tablo 3.6.’da raporlanmıştır.

Tablo 3.6. Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyon Matrisi

Değişken	HHI	BÜYÜME	LN_AKTİF	KARSILIK	SYO	LKTD	KREDİ
HHI	1						
BÜYÜME	-0.0074	1					
LN_AKTİF	-0.0118	-0.0619	1				
KARSILIK	-0.0102	-0.1477**	0.0987	1			
SYO	0.0033	0.1537**	-0.1708**	-0.1593**	1		
LKTD	-0.2277***	-0.0807	-0.1563**	-0.3916***	0.2741***	1	
KREDİ	0.2906***	0.1049	-0.0643	0.2328***	0.3240***	0.6885***	1

Not: ***, ** ve * işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Korelasyon matrisindeki katsayılar incelendiğinde, KREDİ ile LKTD değişkenleri arasında %1 önem seviyesinde anlamlı çıkan -0.6885’lik korelasyonun çoklu doğrusal bağlantı problemine neden olabileceği düşünülmektedir. Böyle bir durumun gerçekleşmesi regresyon modelindeki katsayıların anlamlılıklarını yitirmesine ve yanıltıcı sonuçların elde edilmesine neden olacaktır.

Korelasyon matrisinde çıkan bu problemin doğruluğunu kontrol etmek amacıyla bağımsız değişkenler arasındaki Varyans Büyütme Faktörü (VIF) değeri test edilmiştir. VIF değerinin 10’dan büyük olması durumunda söz konusu bağımsız değişkenler ile diğer bağımsız değişkenler arasında yüksek doğrusal korelasyon

olduğundan bahsedilebilecektir.²²⁰ VIF değeri testinden elde edilen sonuçlar Tablo 3.7.'de raporlanmıştır.

Tablo 3.7. VIF Değerleri

Bağımsız Değişkenler	VIF
LKTD	4.20
KREDİ	3.99
SYO	1.41
KARSILIK	1.30
LN_AKTİF	1.26
BÜYÜME	1.09
HHI	1.07
Ortalama VIF	2.04

VIF değerleri incelendiğinde tüm değişkenlerin içerisinde en yüksek değerlere LKTD ve KREDİ değişkenlerine ait olduğu görülmektedir. Ancak diğer tüm değişkenlerde olduğu gibi her iki değişkeninde de VIF değeri kritik değer olan 10'dan küçük olduğu için değişkenler arasında yüksek doğrusal bağlantının söz konusu olmadığı ve kurgulanan regresyon modelleri için çoklu doğrusal bağlantının önemli bir sorun teşkil etmeyeceği öngörülmektedir.

3.6.2.2. Modelin Belirlenmesine İlişkin Analizler

Bankalarda gelir çeşitlendirmesinin etkisini ölçmek amacıyla yapılan araştırmada aktif kârlılığı (ROA) ve özkaynak kârlılığı (ROE) olmak üzere iki farklı performans ölçütü kullanılmıştır. Araştırmanın analizi ROA ve ROE'nin bağımlı değişken olduğu iki farklı model kurgulanarak gerçekleştirilmiş ve doğru panel veri modellerinin kurulması için her iki model içinde de ayrı ayrı testler uygulanmıştır. Söz konusu performans ölçütleri ile oluşturan modellere ilk olarak birim ve/veya zaman etki olup olmadığının, klasik modele uygunluğunun sınanması için Olabilirlik Oranı LR, F-Testi ve Breusch-Pagan (1980) LM Testi uygulanmıştır. Söz konusu üç test için de H_0 hipotezi "Birim ve/veya zaman etki yoktur." şeklinde kurulurken, alternatif hipotez "Birim ve/veya zaman etki vardır." şeklinde kurulmaktadır. Her iki modelin

²²⁰ Joseph F. Hair, Robert P. Bush, David J. Ortinau, **Marketing Research: Within a Changing Information Environment**, Noth America, 2th ed., The McGraw-Hill-Irwin, 2003, p. 578.

klasik modele uygunluğunun sınındığı testlerin analiz sonuçları Tablo 3.8.' de sunulmuştur.

LR testi klasik modeli tesadüfi etkiler modeline göre test etmek için kullanılmaktadır. İki model için de uygulanan olabilirlik oranı testine göre H_0 hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde ($Prob>chi^2 = 0.0000$, $Prob>chi^2 = 0.0000$) reddedildiği ve dolayısıyla birim ve/veya zaman etkilerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Regresyon modellerinde ortaya çıkan bu etkinin kaynağının birim boyutu mu yoksa zaman boyutu mu olduğunu sınamak için olabilirlik oranı testi doğrultusunda sırasıyla birim ve zaman etkinin varlığı incelenmiştir. Birim etkinin sınındığı testin sonucuna göre iki modelde de H_0 hipotezinin reddedildiği ve birim etkilerin var olduğu görülmektedir. Zaman etkinin sınındığı testin sonucuna göre ise iki değişken için de H_0 hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde ($Prob \geq \chi^2 = 0.4081$, $Prob \geq \chi^2 = 0.2366$) reddedilemediği yani zaman etkilerin var olmadığı görülmektedir.

Doğru modelin tespitinde, birim ve zaman etkinin varlığını ölçen bir başka test ise F-Testidir. F-Testi klasik modelin geçerliliğini sabit etkiler modeline göre test etmek için kullanılmaktadır. Söz konusu test ile parametrelerin birime veya zamana göre farklılık gösterip göstermediği test edilmektedir. Eğer parametreler birime veya zamana göre farklılık göstermiyorsa modelin klasik modele uygun olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.²²¹ Birim etkinin varlığını sınamak için uygulanan F-Testi 'ne göre H_0 hipotezinin her iki model için de %5 anlamlılık düzeyinde ($Prob> F = 0.0000$, $Prob> F = 0.0000$) reddedildiği ve birim etkinin var olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Zaman etkinin varlığının sınındığı testin sonucu incelendiğinde ise H_0 hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde ($Prob> 0.1683$, $Prob> 0.1003$) reddedilemediği görülmektedir. Dolayısıyla zaman etkinin varlığından söz edilemeyeceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Birim ve zaman etkinin varlığını ölçmek için son olarak GEKK temelli bir test olan Breush-Pagan LM (1980) Testi kullanılmıştır. LM (1980) Test sonuçlarına göre hem ROA hem de ROE değişkeninin olduğu modelde H_0 hipotezinin %5 anlamlılık seviyesinde ($Prob> F = 0.0000$, $Prob> F = 0.0000$) reddedildiği ve birim etkinin var olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Yine iki model içinde zaman etkinin varlığı sınındığı test sonucu incelendiğinde her iki model için de H_0 hipotezinin %5 anlamlılık

²²¹ Ferda Y. Tatoğlu, **a.g.e.**, s. 168.

düzeyinde (Prob> 0.4205, Prob> 0.2439) reddedilemediği ve zaman etkinin varlığından söz edilemeyeceği sonucuna ulaşıldığı izlenmektedir.

Sonuç olarak üç testin sonucu da birim etkinin olduğunu zaman etkinin ise olmadığını göstermiştir. Dolayısıyla araştırmamanın panel veri modeli için klasik model kullanılmasının uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.8. Doğru Modelin Tespiti İçin Yapılan Sınamalar

ROA MODELİ			
Testler		Test İstatistiği	Olasılık Değeri
LR Testi	Birim ve/veya Zaman Etki	27.74	0.0000
LR Testi	Birim Etkisi	25.46	0.0000
LR Testi	Zaman Etkisi	0.05	0.4081
F Testi	Birim Etkisi	4.42	0.0000
F Testi	Zaman Etkisi	1.48	0.1683
LM Testi	Birim Etkisi	42.60	0.0000
LM Testi	Zaman Etkisi	0.04	0.4205
Hausman Testi		5.57	0.5912
ROE MODELİ			
Testler		Test İstatistiği	Olasılık Değeri
LR Testi	Birim ve/veya Zaman Etki	21.10	0,0000
LR Testi	Birim Etkisi	18.77	0,0000
LR Testi	Zaman Etkisi	0.51	0.2366
F Testi	Birim Etkisi	3.47	0,0000
F Testi	Zaman Etkisi	1.70	0.1003
LM Testi	Birim Etkisi	42.60	0.0000
LM Testi	Zaman Etkisi	0.48	0.2439
Hausman Testi		2.50	0.9274

Her iki model için yapılan LR, F-Testi ve LM Testi göre birim etkinin olduğu sonucuna ulaşılmamasıyla birlikte doğru modelin tespit edilebilmesi için söz konusu birim etkinin sabit mi yoksa tesadüfi mi olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda her iki model için de Hausman (1978) Testi uygulanmıştır.

Hausman (1978) Testi, sabit ve tesadüfi etkiler modeli arasında seçim yapılması gerektiğinde optimal modelin hangisi olduğuna karar verilmesinde kullanılan bir testtir. Söz konusu testin temel hipotezi "Açıklayıcı değişkenler ve birim (zaman) etki arasında korelasyon yoktur." şeklinde kurulurken, alternatif hipotezi ise

“Açıklayıcı değişkenler ile birim (zaman) etki korelasyonludur.” şeklinde kurulmaktadır. H_0 hipotezinin reddedilemediği durumda, sabit etkili modelin ve tesadüfi etkiler modelinin parametre tahmincileri arasındaki farkın çok az olacağı ve her iki tahmincinin de tutarlı olduğu ancak tesadüfi etkiler tahmincisinin daha etkin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. H_0 hipotezinin reddedildiği durumda ise parametre tahmincileri arasındaki farkın büyük olacağı ve tesadüfi etkiler tahmincisinin sabit etkiler tahmincisine göre tutarsız olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.²²²

Tablo 3.8’de belirtilen Hausman (1978) Test sonuçları incelendiğinde; ROA modelinde H_0 hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde (Prob>chi2= 0.5912) reddedilemediği ve birim etki ile açıklayıcı değişken arasında korelasyon olmadığı görülmektedir. ROE modelinde ise H_0 hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde (Prob>chi2= 0.9274) reddedilememektedir. Bu sonuçlar ışığında her iki modelde de birim etki ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon olmadığı ve araştırmanın modeli için tek yönlü birim tesadüfi etkiler modelinin daha tutarlı olduğu görülmektedir.

3.6.2.3. Varsayımdan Sapmalara İlişkin Analizler

Tesadüfi etkiler modelinin uygulanacağını tespit edilmesinden sonra, tesadüfi etkiler tahmincisi olan Esnek Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Tahmincisinin (EGEKK) kullanılabilmesi için gerekli varsayımların sağlanmış olması gerekmektedir. Eğer varsayımların sağlanamaması söz konusu olursa bu durumda dirençli tahminciler kullanılacaktır. Söz konusu varsayımlar hata terimleri arasında sabit varyansın bulunması (değişen varyans sorunun olmaması), birimler arasında korelasyonsuzluk (yatay kesit bağımlılığı) ve hata terimleri arasında korelasyonun (otokorelasyon) olmamasıdır.

Bu kapsamda Tablo 3.9’da ilgili sınıma işlemlerine ilişkin sonuçlar sırasıyla rapor edilmiştir.

²²² Ferda Y. Tatoğlu, a.g.e., s. 185.

Tablo 3.9. Varsayımdan Sapmalar

ROA MODELİ			
Testler		Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Heteroskedasite Sınaması	Levene,	W0= 2.5754	0.0005
	Brownve	W50= 1.7121	0.0355
	Forsthe Testi	W10= 2.5754	0.0005
Otokorelasyon Sınaması	Durbin Watson	0.9879	
	Baltagi Wu LBI	1.4231	
	Pesaran CD	2.925	0.0034
Birimler Arası Korelasyon Sınaması	Frees		
	Rank(0.05)	0,577	0.3826
ROE MODELİ			
Testler		Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Heteroskedasite Sınaması	Levene,	W0= 2.7050	0.0002
	Brownve	W50= 1.5650	0.0666
	Forsthe Testi	W10= 2.7050	0.0002
Otokorelasyon Sınaması	Durbin Watson	1.0481	
	Baltagi Wu LBI	1.4517	
	Pesaran CD	3.022	0.0025
Birimler Arası Korelasyon Sınaması	Free		
	Rank(0.05)	0.539	0.3826

Tesadüfi etkiler modelinde sabit varyans olması varsayımının sınanması için modellerin her ikisine de Levene, Brown ve Forsthe (1974) Testi uygulanmıştır. Söz konusu testin H_0 hipotezi "Birimler arası varyanslar eşittir." şeklinde kurulurken, alternatif hipotez ise "Birimler arası varyanslar eşit değildir." şeklinde kurulmaktadır. ROA modeli için hesaplanan test istatistikleri (W0, W50 ve W10) (20, 168) serbestlik dereceli Snedecor F tablosu ile karşılaştırıldığında H_0 hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde ($Pr>F=0.0005$, $Pr>F=0.0355$, $Pr>F=0.0005$) reddedilmektedir. ROE modeli sonuçları incelendiğinde ise kurulan H_0 hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde ($Pr>F=0.0002$, $Pr>F=0.0666$, $Pr>F=0.0002$) reddedildiği görülmektedir. Dolayısıyla kurulan her iki modelde de değişen varyans sorunu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma modelinde otokorelasyonsuzluk varsayımının test edilmesi için Baltagi-Wu Yerel En İyi Değişmez (1999) Testi uygulanmıştır. Söz konusu testin H_0 hipotezi “Hata terimleri arasında korelasyon yoktur.” şeklinde kurulurken alternatif hipotezi ise “Hata terimleri arasında korelasyon vardır.” şeklinde kurulmaktadır. ROA modelinde Durbin-Watson test istatistiğinin 0.9879; Baltagi-Wu Lbi (1999) test istatistiğinin 1.4231 değerini aldığı görülmektedir. Her iki test sonucunda bulunan değerler kritik değer olan 2’den küçüktür ve dolayısıyla H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu durumda tesadüfi etkiler modelinde hata terimleri arasında birinci mertebeden otokorelasyon olduğu yorumu yapılabilmektedir. ROE modelinde ise Durbin-Watson test istatistiğinin 1.0481 ve Baltagi-Wu Lbi (1999) test istatistiğinin de 1.4517 değerini aldığı görülmektedir. Söz konusu sonuçların her ikisinin de 2’nin altında olmasından dolayı H_0 hipotezi reddedilmektedir. Uygulanan test sonucunda her iki model için otokorelasyon sorunu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tek yönlü birim tesadüfi etkiler modelinin etkin olabilmesi için birimler arası korelasyonsuzluk varsayımı sağlanmalıdır. Modelde birimler arası korelasyonsuzluk bir başka ifade ile yatay kesit bağımlılığı varsayımının test edilmesi için Pesaran (2007) CD ve Frees (1995) Testi uygulanmıştır. Pesaran (2007) CD Testi birim sayısı zaman sayısından daha çok olan modellerde uygulanabildiği için tercih edilmiştir. Söz konusu test sonuçları incelendiğinde, ROA modelinin test istatistiğinin 2.925 olarak gerçekleştiği görülmektedir ve birimler arası korelasyonun bulunmadığı yönündeki H_0 hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir (Prob=0.0034). ROE modeli için ise test istatistiğinin 3.022 olarak gerçekleştiği ve H_0 hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde reddedildiği görülmektedir (Prob=0.0025). Elde edilen sonuçlara göre, her iki model için de birimler arası korelasyonsuzluk varsayımının sağlanmadığı görülmektedir.

Bunlara ek olarak, birimler arası korelasyonsuzluk varsayımının sınanması için kullanılan bir diğer test olan Frees testi uygulanarak Pesaran (2007) CD testi ile paralel sonuç verip vermediği incelenmiştir. Frees testinde H_0 hipotezi “Birimler arası korelasyon yoktur.” şeklinde kurulurken, alternatif hipotezi ise “Birimler arası korelasyon vardır.” şeklinde kurulmaktadır. ROA modeli için hesaplanan Frees (1995) test istatistiği %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değerden büyük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmektedir (0.577>0.3826). ROE modeli için hesaplanan Frees test istatistiği ise %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerden büyük olduğu için H_0 hipotezi

reddedilmektedir (0.539>0.3826). Söz konusu test sonucunda elde edilen bilgiler ışığında her iki model için de birimler arası korelasyonsuzluk varsayımının sağlanmadığı görülmektedir.

Sonuç olarak tek yönlü tesadüfi etkiler modelinin uygulandığı ROA ve ROE modellerine ilişkin yapılan varsayımlar test edildiğinde, hata terimleri arasındaki sabit varyans, hata terimleri arasında korelasyonsuzluk ve birimler arası korelasyonsuzluk varsayımlarının üçünden de sapmaların mevcut olduğu görülmüştür. Regresyon modelinden daha güvenilir sonuçlar sağlanması amacıyla araştırmamızın her iki modeli de tahmin edilirken söz konusu üç sapmayı da göz önünde bulunduran dirençli tahminci yöntemi olan Driscoll ve Kraay (1998) Tahmincisi kullanılmıştır.

3.6.3. Panel Veri Analizi Sonuçları ve Bulguları

Türk Bankacılık Sektöründe faaliyet gösteren bankalar arasından seçilen 21 mevduat bankasının 2010-2018 dönemleri arasındaki yıllık verileri kullanılarak yapılan çalışmada panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın temel amacı olan Türk Bankacılık sisteminde yer alan Mevduat bankalarının gelir çeşitlendirmesinin performansları üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla aktif kârlılığı (ROA) modeli ve özkaynak kârlılığı (ROE) modeli olmak üzere iki farklı model kurulmuştur. Hem aktif kârlılığı (ROA) modeline hem de özkaynak kârlılığı (ROE) modeline ait katsayıların tahmin edilmesinde otokorelasyon, değişen varyans ve birimler arası korelasyon sorununun üstesinden gelen Driscoll ve Kraay (1998) Tahmincisi kullanılmıştır. Driscoll ve Kraay (1998) Tahmincisi kullanılarak elde edilen bulgular Tablo 3.10.'da sunulmuştur.

Tablo 3.10. Driscoll ve Kraay (1998) Tahmincisi Bulguları

ROA MODELİ				
ROA	Katsayı	Std. Hata	T	P>t
HHI	-.0204**	.0068	-2.98	0.018
BUYUME	-.0002	.0005	-0.50	0.629
LN_AKTIF	.0040	.0022	1.76	0.116
KARSILIK	-.6604***	.0979	-6.75	0.000
SYO	.1143***	.0339	3.37	0.010
LKDT	-.0199*	.0104	-1.91	0.092

KREDİ	-0.0107	.0116	-0.92	0.383
Sabit Terim	-0.0038	.0241	-0.16	0.876
R ²	.5460			
Wald-istatistiği	2359.04			
Gözlem Sayısı	189			
Banka Sayısı	21			

ROE MODELİ

ROE	Katsayı	Std. Hata	T	P>t
HHI	-.1345*	.0592	-2.27	0.053
BUYUME	-.0029	.0051	-0.57	0.581
LN_AKTIF	.0503**	.0212	2.38	0.045
KARSILIK	-5.2965***	.8391	-6.31	0.000
SYO	.6132*	.3139	1.95	0.086
LKDT	-.1978*	.0923	-2.14	0.064
KREDİ	-.1523*	.0803	-1.90	0.095
Sabit Terim	-.0756	.2027	-0.37	0.719
R ²	.5448			
Wald-istatistiği	1656.46			
Gözlem Sayısı	189			
Banka Sayısı	21			

Not: Her iki modelin tahmini de tesadüfi etkiler regresyon yöntemine göre gerçekleştirilmiştir. ***, ** ve * işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Regresyon analizinin sonucunda elde edilen R² katsayılarına göre; modelde kullanılan değişkenlerin bankaların ROA'sında meydana gelen değişimin %54.60'ını, ROE'sinde meydana gelen değişimin ise %54.48'ni açıklama gücüne sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Hesaplanan Wald istatistik değeri her iki model için de kullanılan değişkenlerden en az bir tanesinin bankaların aktif kârlılığında meydana gelen değişimi açıklamada etkin olduğunu göstermektedir (p<0.01). Bankaların gelir çeşitlendirmesinin performanslarına olan etkisini ölçerken kullanılan performans ölçütü ROA olduğunda da ROE olduğunda da modelin açıklama gücü birbirine oldukça yakın bulunmuştur.

Analiz sonucunda ROA modelinde, HHI, KARSILIK, SYO ve LKDT değişkenleri istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. ROE modelinde ise, HHI, LN_AKTIF, KARSILIK, SYO, LKDT ve KREDİ değişkenleri istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. BUYUME değişkeni her iki modelde de istatistiki olarak anlamlı

çıkmadığı için bu değişken ile ilgili yorum yapılamamaktadır. Diğer her bir değişkenin banka performansı üzerindeki etkisi aşağıda yorumlanmıştır.

HHI Değişkeni: HHI değişkeni bankaların gelir çeşitlendirmesini ölçmek amacıyla her bir banka için hesaplanan endeksi ifade etmektedir. HHI değişkeni her iki modelde negatif değer almıştır ve ROA modelinde %5 önem düzeyinde, ROE modelinde %10 önem düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. HHI endeksi değeri 0.50 olan bir bankanın 0.90 olan bir bankaya göre gelir kaynaklarında daha fazla çeşitlendirmeye gittiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda bu değişkeni ekonomik perspektif açısından değerlendirmek gerekirse, HHI değişkeninde meydana gelecek bir birimlik düşüşün (daha yüksek seviyede çeşitlendirme) özkaynak kârlılığını 13.45, aktif kârlılığını ise 2.04 birim artırdığı görülmektedir.

Bankacılık sektöründe gelişen rekabet ve teknoloji ortamı bankaların yeni finansal hizmet ve ürünler üretmesini zorunlu hale getirmiştir. Bankalar geliştirdikleri bu yeni ürün ve hizmetler aracılığıyla esas faaliyet alanı olan kredilerden sağlamış oldukları faiz gelirlerinin yanı sıra faiz dışı gelir getiren faaliyetlere de yönelmişlerdir. HHI değişkeninin her iki modeldeki analiz sonuçları incelendiğinde; Bankaların faiz gelirlerinden faiz dışı gelirlere doğru yönelişlerinin performanslarına olumlu yönde yansıdığı ve kârlılıklarını artırdığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Bankaların faiz gelirlerinin yanında faiz dışı gelir yaratan faaliyetlere doğru yönelmeleri yani gelir çeşitlendirmesi yapmasının banka performansını olumlu yönde etkilemesi doğaldır. Bankalar gelir çeşitlendirmesi ile birlikte riskini düşürmekte ve getirisini de kontrol altında tutmaktadırlar. Böylelikle bankalar piyasalarda yaşanabilecek olan kriz veya gelir oynaklarında farklı kaynaklardan gelir elde etme avantajını kullanacak ve bu gibi durumlarda gelir elde etmeye devam edeceklerdir. Söz konusu bu durum bankaların kârlılıklarında meydana gelebilecek bozulmaları önleyecek veya minimum seviyede yaşanmasına katkıda bulunacaktır.

LN_AKTIF Değişkeni: Bankaların aktif büyümesini ifade eden bu değişken ROA modelinde kârlılık üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahip olmasına rağmen istatistiki olarak anlamlı çıkmamıştır. ROE modelinde ise %5 önem düzeyinde istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Sonuçlara göre LN_AKTIF değişkeninde meydana gelecek olan yüzde bir artışın ROE'de %5.38 seviyesinde bir artışa neden olduğu

dolayısıyla bankaların aktif büyüklüğü artıkça özkaynak kârlılıklarının da arttığı görülmektedir.

KARSILIK Değişkeni: Bankaların ayırmış oldukları karşılıkların toplam aktifleri içerisindeki payını temsil eden bu değişken hem ROA hem de ROE modelinde %1 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Ayrıca ilgili değişkenin her iki modelde de banka performansı ile negatif bir ilişkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani her iki modelde de aktif başına karşılık değerindeki artışların banka performansını olumsuz etkilediği görülmektedir. Bankalar kredilerden oluşması muhtemel kayıpları müşterilerine yansıtarak ek gelir elde edebilmektedir. Ancak söz konusu analiz sonucuna göre bankaların elde etmiş olduğu bu ek gelirin karşılık giderlerini finanse edemediği görülmektedir. Söz konusu bu sonucun bankaların takipteki alacaklarından kaynaklanacak zararları fiyatlara yeterli ölçüde yansıtamamasından dolayı kaynaklandığı düşünülmektedir.

SYO Değişkeni: Bankaların sermaye yeterlilik oranını temsil etmektedir. SYO değişkeni ROA modelinde %1 önem düzeyinde, ROE modelin %10 önem düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. SYO değişkeninde meydana gelecek bir birimlik artışın ROA modelinde bankaların aktif kârlılıklarını 0.1143, ROE modelinde ise 0.6132 birim artırdığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Sermaye yeterlilik oranı bankaların özkaynaklarının risk ağırlıklı varlıklarına oranını temsil etmektedir ve bankaların aldıkları riskleri kontrol etmesi amacıyla getirilmiştir. Dolayısıyla bankalar bir birim riskli varlık için ne kadar çok karşılık ayırırsa risklerden de o ölçüde korunmuş olur. Bu bağlamda yüksek seviyedeki sermaye yeterlilik oranı, finansal piyasalarda meydana gelen dalgalanmalarda veya ekonomik olumsuzluklarda bankaların minimum düzeyde etkilenmesini sağlamakta ve dolayısıyla bu durumda banka performansı üzerinde olumlu bir etki sağladığı düşünülmektedir. Söz konusu olumlu etkinin bir başka sebebi olarak yüksek sermaye yeterlilik oranının bankaların iflas riskini azaltması ile birlikte borçlanma maliyetlerinde yaşanan düşüş gösterilebilir. Ayrıca bankaların sermaye yeterliliğinin yüksek seviyede olması müşterilerde bankaların gerçekleştirilmesi muhtemel olumsuzluklarda bu sorunları kolay bir şekilde çözebileceği izlenimi vermesinden dolayı bankalara olan güveni artırdığı ve bu durumda kârlılığa olumlu olarak yansıdığı düşünülmektedir.

LKDT Değişkeni: Likidite değişkeni likit varlıkların toplam varlıklar içerisindeki payını ifade etmektedir. Söz konusu değişkenin ROA ve ROE modellerinin her ikisinde %10 önem seviyesinde istatistiki olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Likit varlıkların aktif varlıklar içerisindeki payı arttıkça banka performansı olumsuz yönde etkilenmektedir. Söz konusu bu durumun bankaların toplam varlıklar içerisinde likit varlıklara gereğinden fazla ağırlık vermesi ile yatırımların azalmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

KREDİ Değişkeni: Toplam aktif içerisindeki kredilerin payını temsil eden bu değişken için ROA modelinde bankaların performansı üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu sonucu çıkmasına rağmen istatistiki olarak anlamlı bulunamamıştır. ROE modelinde ise %10 önem düzeyinde istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Ayrıca KREDİ değişkeninde meydana gelen bir birimlik artışın bankaların ROE'sinde 0.1523 birim bir düşüşe neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu bu durum, KREDİ değişkeni ile banka performansı arasında negatif yönlü bir ilişkinin tespit edildiği anlamına gelmektedir.

Analiz sonucunda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde H₁ ve H₂ ana hipotezlerinin sonuçları aşağıda verilmiştir.

H₁: "Gelir çeşitlendirmesinin aktif kârlılığı üzerine etkisi pozitifdir." hipotezi kabul edilmiştir. Söz konusu hipotezin test sonucu istatistiki olarak %5 önem seviyesinde negatif yönlü anlamlı bulunmuştur.

H₂: "Gelir çeşitlendirmesinin özkaynak kârlılığı üzerine etkisi pozitifdir." hipotezi kabul edilmiştir. Söz konusu hipotez istatistiki olarak %10 önem seviyesinde negatif yönlü anlamlı bulunmuştur.

Gelir çeşitlendirme endeksinin sayısal olarak düşmesi bankaların gelirlerinde daha fazla çeşitlendirmeye gittikleri anlamına gelmektedir. Bu durum ekonomik açıdan gelir çeşitlendirmesinin bankaların performansları üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bankaların gelir çeşitlendirme derecelerindeki artış hem aktif kârlılıklarının da hem de özkaynak kârlılıklarının artmasına katkı sağlamaktadır.

SONUÇ

Bankalar yerine getirmiş oldukları işlevler bakımından hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke ekonomilerinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Söz konusu işlevlerin en önemlisi bankaların fon arz edenlerden topladıkları fonları, fon ihtiyacı olanlara ileterek âtil durumdaki kaynakların ekonomiye katılımını sağlamasıdır. Bankalar bu işlevi yerine getirirken aynı zamanda faaliyet gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturan faiz gelirlerini elde etmektedirler. Günümüzde gelişen teknoloji, artan rekabet ve daralan kâr marjları bankaların faiz gelirleri ile birlikte yeni ürün ve hizmetler geliştirerek, faiz dışı gelirlere de yönelmesine ve gelir kaynaklarında çeşitlendirmeye gitmesine neden olmuştur. Bankaların zaman içerisinde gelir kaynaklarında yapmış oldukları bu çeşitlendirmenin performansları üzerindeki etkisi çeşitli çalışmalarla ölçülmüştür. Söz konusu etki üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde tam olarak fikir birliğine varılmadığı görülmektedir. Türk finansal sisteminin büyük bir bölümünü oluşturan bankaların finansal performansı ülke ekonomisinin gelişimi açısından da oldukça önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu durum bankaların gelir kaynaklarındaki çeşitlendirmenin performans üzerindeki etkisini net bir şekilde ortaya koyulmasını gerektirmektedir.

Bu çalışmanın amacı 2010-2018 dönemleri arasında Türkiye’de faaliyet gösteren 21 mevduat bankasının gelir kaynaklarında yapmış oldukları çeşitlendirmenin, performansları üzerindeki etkisini araştırmaktır. Yapılan çalışmada 21 mevduat bankasının 2010-2018 dönemleri arasındaki yıllık verileri panel veri regresyon analizine tabi tutulmuş ve Driscoll-Kraay (1998) Tahmincisi kullanılarak modellenmiştir. Çalışmada bağımsız değişken olarak uluslararası örneklerde yaygın bir şekilde kullanılan gelir çeşitlendirme endeksi (HHI); bağımlı değişken olarak aktif kârlılık (ROA) ve özkaynak kârlılığı (ROE) kullanılmıştır. Banka performansı üzerinde etkisi olduğu düşünülen sermaye yeterlilik oranı (SYO) , aktif oranı (LN_AKTIF), likidite oranı (LKDT), mevduat büyüme oranı (MEVDUAT), kredi (KREDI) ve karşılık oranı (KARSILIK) ise kontrol değişkeni olarak belirlenmiştir.

Analiz sonuçları incelendiğinde ROE ve ROA modellerinin açıklayıcılık gücünün oldukça yakın değerler aldığı görülmüştür. Ancak bağımlı değişkenin ROA olduğu modelin %54.60 ile bağımlı değişkenin ROE olduğu modele göre daha yüksek açıklayıcılık gücüne sahip olduğu belirlenmiştir.

Çalışmanın bağımsız değişkeni olan gelir çeşitlendirme endeksini ifade eden HHI değişkeni 2010-2018 dönemleri arasında ortalama 0.6393 değerini almıştır. HHI endeksi değeri 0.50 ile 1.00 arasında bir değer alabilmektedir. Endeks değeri 0.50 olan bir bankanın gelirinin tamamında çeşitlendirme yoluna gittiğini söylemek mümkündür. Bu bakımdan analize dâhil edilen tüm mevduat bankalarının çeşitlendirme endeksinin değerinin 0.6393 olduğu düşünüldüğünde, bankaların gelir kaynaklarında oldukça iyi derecede çeşitlendirmeye gittiği sonucuna ulaşılmaktadır. Gelir çeşitlendirme endeksi ile hem ROA hem de ROE bağımlı değişkeni arasında istatistiksel olarak negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Gelir çeşitlendirme endeksi değerinin azalması bankaların gelir kaynaklarındaki çeşitlendirme oranının arttığı yani faiz geliri yaratan faaliyetlerden faiz dışı gelir getiren faaliyetlere doğru daha fazla bir yönelimin söz konusu olduğu anlamına gelmektedir. Bu kapsamda elde edilen negatif yönlü bir ilişki bankaların hem aktif kârlılıklarını hem de özkaynak kârlılıklarının arttığını ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, her iki modelde de istatistiksel açıdan negatif ve anlamlı bulunan bu ilişki ekonomik açıdan pozitif yönlü olarak bulunmuştur. Analiz sonucunda bankaların gelir çeşitlendirmesi yapmasının banka performansı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu pozitif etkinin bağımlı değişkenin özkaynak kârlılığı olarak seçildiği modelde aktif kârlılığın seçildiği modele göre daha fazla olduğu görülmüştür.

Gelir çeşitlendirmesinin banka performansı üzerinde yapmış olduğu pozitif etkinin nedenlerine yönelik bir değerlendirme yapıldığında, bankaların net faaliyet gelirleri içerisinde faiz dışı gelirleri artıran yeni ürün ve hizmetler geliştirmesi sonucunda müşteri hacminde meydana gelen artışın kârlılıkta da bir artış yaratabileceği çıkarımı yapılmıştır. Ayrıca bankaların karşılaşması muhtemel kredi riski, likidite riski ve kur riski ortamında gelirlerini tek bir kaynağa bağlamaması bu gibi riskler gerçekleştiğinde herhangi bir gelir kaybına maruz kalma olasılığını düşürecektir. Söz konusu durumda çeşitlendirme sayesinde gelir kaybı yaşanmaması banka performanslarına da olumlu yansımaktır. Bankaların esas faaliyet konusu olan kredi verme işleminden elde etmiş oldukları faiz gelirleri günümüzde piyasa koşullarındaki yüksek rekabetten dolayı azalma eğiliminde olabilmektedir. Söz konusu bu durumdan dolayı da bankaların faiz gelirlerinden faiz dışı gelirlere doğru gerçekleşen yönelimleri performanslarına olumlu yansımaktadır.

Çalışmanın analiz sonuçları kontrol değişkenleri açısından incelendiğinde önemli bulgulara ulaşıldığı görülmektedir. Bu bağlamda bankaların ayırmış olduğu karşılıklar ile banka performansı arasında hem ROA hem de ROE modelinde negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bankaların bir birim aktife ayırmış olduğu karşılık oranı arttıkça, kredi işleminde veya farklı alanlarda değerlendirip gelir elde edebileceği para miktarı ve toplamda yaratabileceği kaydi para miktarı da orantılı olarak azalmaktadır. Söz konusu bu durumun karşılık oranı ile banka performansı arasındaki negatif yönlü ilişkiyi açıklaması muhtemeldir. Ayrıca karşılık oranı ile banka performansı arasındaki negatif yönlü ilişkinin bir başka sebebinin ise bankaların kredi kaynaklı muhtemel kayıplarını karşılamak amacıyla müşterilerinden elde ettiği gelirin karşılık giderlerini finanse etmede yeterli olamamasından ve bankaların takipteki alacaklarının neden olduğu zararları fiyatlara yeterli ölçüde yansıtamamasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Mevduat oranındaki büyüme ile banka performansı arasında hem ROA hem de ROE modelinde negatif yönlü bir ilişki olduğu sonuca ulaşılmıştır. Ancak bu ilişkinin her iki modelde de istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmüştür. İlişkinin yönünün negatif çıkmasının ise bankaların gelişen rekabet piyasasında mevduat bulma maliyetlerindeki artıştan ve bulunan mevduatların karşılığında verilen kredilerden elde edilen faiz gelirlerinde meydana gelen azalıştan kaynaklı olması muhtemeldir.

Araştırmanın bir diğer dikkat çekici sonucu likit varlıkların her iki modelde de banka performansı üzerinde anlamlı ve negatif yönlü bir etkiye sahip olmasıdır. Bankaların yükümlülüklerini ve borçlarını ödeyebilme gücünü artırmak için likit varlıkların toplam varlıklar içerisindeki payını artırmasının hem aktif kârlılıklarını hem de özkaynak kârlılıklarını azalttığı görülmektedir. Söz konusu bu durumun bankaların toplam varlıklar içerisindeki likit varlıklara gereğinden fazla ağırlık vermesinden dolayı yatırımların azalmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Bir diğer kontrol değişken olan aktif büyüklüğün banka performansı üzerinde ROA ve ROE modellerinde pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Ancak söz konusu bu etkinin ROA modelinde istatistiki olarak anlamlı olmadığı, ROE modelinde ise istatistiki olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla mevduat bankalarının aktif büyüklüğü arttıkça, diğer bir ifade ile bankalar büyüdükçe özkaynak kârlılıkları da artmaktadır. Elde edilen bu bulgunun sebebinin aktif büyüklüğü ve işlem hacmi daha büyük olan bankaların rakiplerine kıyasla daha düşük

maliyet ile çalışma fırsatı bulabilmesinden dolayı performanslarının olumlu etkilenmesi ile açıklanması muhtemeldir.

Bankaların sermaye yeterlilik oranı ile banka performansı arasında ROA modelinde daha kuvvetli olmakla birlikte her iki modelde de pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu ilişkinin sebebi olarak yüksek sermaye yeterlilik oranının bankaların iflas riskini azaltması ile birlikte borçlanma maliyetlerinde yaşanan düşüş gösterilebilir. Ayrıca bankaların sermaye yeterliliğinin yüksek seviyede olması gerçekleşmesi muhtemel sorunların kolay bir şekilde çözülebileceği izlenimi vermesinden dolayı bankalara olan güveni artırdığı ve bu durumda kârlılığa olumlu olarak yansıdığı düşünülmektedir.

Krediler ile özkaynak kârlılığı arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunurken, aktif kârlılığı ile negatif yönlü ve anlamsız ilişki bulunmuştur. Genel anlamda aktifler içerisindeki kredi payının artmasının kârlılık üzerinde pozitif bir etkisi olacağı beklenmektedir. Ancak bankalar toplam aktif içerisindeki kredilerin oranını artırırken daha çok risk alıyorsa özkaynak kârlılığında söz konusu gibi bir düşüş yaşanması beklenebilir.

Özetle bankaların geleneksel faaliyetlerden elde etmiş oldukları faiz gelirlerinin yanı sıra faiz dışı gelirlere de yönelmesi ile gelir kaynaklarında çeşitlendirmeye gitmelerinin performansları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka ifade ile bankaların gelir çeşitlendirmesi yapmasının hem aktif kârlılıklarını hem de özkaynak kârlılıklarını arttırdığı görülmüştür. Bu bulgu literatürde, Uzun ve Berberoğlu (2019), Omet, (2019), Ahamed (2017), Gürbüz v.d (2013), Sawada (2013), Sanya ve Wolfe (2010), De Young ve Rice (2004) çalışmalarının bulguları ile benzerlik göstermektedir.

Bankaların performanslarını artırmak için faaliyet gelirlerini tek bir kaynaktan oluşturmaması, geleneksel faaliyetlerden elde etmiş oldukları faiz gelirleri ile birlikte çağın şartlarına uygun yeni ürün ve hizmetler geliştirip müşterilerine sunarak veya farklı yöntemler ile faiz dışı gelirlere de yönelmeleri gerektiği düşünülmektedir. Gelir çeşitlendirmesinin bankaların performansı üzerinde olumlu etki yapması, bankanın faaliyet gelirlerindeki artıştan veya faaliyet gelirleri elde edebilmek için katlanmış olduğu maliyetin azalmasından kaynaklanabilmektedir. Dolayısıyla karar vericilerinin

maliyetleri azaltıcı politikalar uygulaması gelir çeşitlendirmesinin performans üzerindeki olumlu etkisini artırabilecektir.

Bankalar aktif kârlılığa ve özkaynak kârlılığına pozitif yönde etki eden sermaye yeterlilik oranını Basel kriterleri çerçevesinde kontrol altında tuttukları sürece hem yüksek kârlılık hem de müşteriye güven sağlayacaktır. Ayrıca bankaların likit varlıklarının aktif kârlılığı ve özkaynak kârlılığı üzerindeki negatif etkisi sebebiyle likiditedeki artışları etkin bir şekilde yönetmesinin ve aynı zamanda bu varlıkları gelecekte elde edilecek getirilere finanse etmesinin kârlılıklarına olumlu yansıtacağı düşünülmektedir.

Çalışmada gelir çeşitlendirme endeksi hesaplanırken faiz dışı gelir kalemlerinin toplamı analize dâhil edilmiştir. İleriki çalışmalarda faiz dışı gelir kalemlerinin her biri bireysel olarak analize dâhil edilip banka performansı üzerindeki etkileri değerlendirilebilir. Ayrıca analize dâhil edilen veri setinin dönemi 2010-2018 yıllarını kapsamaktadır. İlerleyen çalışmalarda 2007 küresel ve 2001 krizinin etkisini daha net görebilmek için bu yıllara ait veriler analize dâhil edilip ortaya çıkan sonuçlar karşılaştırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Ahamed, “Asset quality, non-interst income, and bank profitability: Evidence from Indian Banks”, **Economic Modelling**, Vol:63, 2017, p. 1-14

- Akgüç, Öztin: **Banka Finansal Tablolarının Analizi**, İstanbul, Avcıol Basım Yayım, 2012
- Akgüç, Öztin: **Banka Yönetimi ve Performans Analizi**, İstanbul, Avcıol Basım Yayım, 2007
- Akgüç, Öztin: **Finansal Yönetim**, Avcıol Basım Yayın, 9. Bs, İstanbul, 2013
- Akgüç, Öztin: **100 Soruda Türkiye’de Bankacılık**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1987
- Akkaya, Murat ve Terane Azimli: “Türk Bankacılık Sektöründe Likidite ve Risk Yönetimi”, **Finans Politik& Ekonomik Yorumlar**, 2018, Cilt:55, Sayı:638, s. 35-57
- Anbar, Adem, Değer Alper: “Bankaların Türev Ürün Kullanım Yoğunluğunu Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi”, **Muhasebe ve Finans Dergisi**, Sayı:50 – Nisan 2011, 2011, s. 77-94
- Apostolik, Richard, Christopher Donohue ve Peter Went: **Foundations of Banking Risk**, Canada, John Wiley & Sons, 2009
- Arabacı, Havva: “Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Gelişimi”, **Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: II, No: 3, 2018 s. 25-42
- Arıçelik, Gülçin: **“Ticari Bankalarda Performans Ölçümü: CAMELS Analizine Dayalı Bir İnceleme”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010
- Atik, Murat: **“Bankacılık Sektöründe Faiz Dışı Gelirlerin Banka Gelirleri ve Riski Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi: ABD ve Türkiye’deki**

- Lider Bankalar Üzerine Bir Uygulama”,** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2013
- Avşar, Aslı ve Muharrem Avşar: **Finansal Sistem ve İşleyişi**, 2. Bs, Eskişehir, Gülen Ofset, 2007
- Aydın, Nurban: **Bankacılık Uygulamaları**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Yayın No:1711, Eskişehir, 2006
- Baele, Lieven, Olivier De Jonghe ve Rudi Vander V.: “Does the Stock Market Value Bank Diversification?, **IO: Empirical Studies of Firms & Markets**”, 2006, p. 3-23.
- Baltagi, Badi H: **Econometric Analysis of Panel Data**, 3th Edition, West Sussex, John Wiley & Sons, 2005
- Baltagi, Badi H., Ping X. Wu: “Unequally Spaced Panel Data Regressions With Ar(1) Disturbances”, **Econometric Theory**, Vol:15, 1999, p. 814-823.
- Berk, Niyazi: **Finansal Yönetim**, İstanbul, Türkmen Kitabevi, 2000
- Bessis, Joel: **Risk Management in Banking**, 14th edition, West Sussex, Wiley, 2015
- Beycan, Mehmet: **“Bankalarda Performans Değerlemesi ve Bir Uygulama”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007
- Breusch, Trevor S., “The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics”, **Review of Economic Studies**, Vol:47, Issue:1, 1980, p 239-253.

- Adrian
Pagan:
- Brown, Morton B., Alan B. Forsythe: “Robust Tests for Equality of Variances”, **Journal of the American Statistical Association**, Vol:69, 1974, p. 364-367
- BDDK: “Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetim Sistemleri Hakkında Yönetmelik”, Ankara, Resmi Gazete, Sayı:24312, 2001
- BDDK: https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_baseel_0001_10.pdf, (Çevrimiçi), 03.04.2020
- BDDK: Tek Düzen Hesap Planı İzahnamesi Hakkında Tebliğ, Ankara, Resmî Gazete, Sayı: 26415, 2007
- Bogard, Matt: Unobserved Heterogeneity and Endogeneity, <http://econometricsense.blogspot.com/2013/06/unobserved-heterogeneity-and-endogeneity.html>, (Çevrimiçi), 14.01.2020
- Candan, Hasan ve Alper Özün: **Bankalarda Risk Yönetimi ve Basel II**, İstanbul, Türkiye İş Bankası, 2006
- Chiorazzo, Vincenzo, Carlo Milani ve Francesca Salvini: “Income Diversification and Bank Performance: Evidence from Italian Banks”, **J. Finan. Serv. Res**, Vol:33, 2008, p. 181-203
- Çetin, Hüseyin: “The Impact of Non-Interest Income on Banks’ Profitabilities”, **Journal of Advanced Management**, Vol:6, No:3, 2018, 161-164.
- DeYoung, Robert: “Product Mix and Earnings Volatility at Commercial Banks: Evidence from a Degree of Total Leverage Model”, **Journal of Financial Intermediation**, Vol:10, 2001, p. 54-84

Karin P.

Roland:

DeYoung, Robert, "How Do Banks Make Money? A Variety of Business Strategies", **Economic Perspectives**, Vol:28, Issue:Q IV, 2004, p. 52-67

Tara Rice:

DeYoung, Robert, "Noninterest Income and Financial Performance at U.S. Commercial Banks", **The Financial Review**, Vol:39, 2004, p. 101-217

Diñç, Yusuf: **Banka Pazarlaması ve Yeni Nesil Bankacılık**, İstanbul, Beta Basım, 2017

Duranlar, Selçuk: **Bankacılık ve Kambiyo İşlemleri**, 2. bs. , İstanbul, Paradigma Akademi, 2014

Durmuş, Savaş, Hasan Ayaydın: **Bankacılık Sistemi**, Bursa, Ekin Yayınevi, 2015

Driscoll, John, Aart Kraay: "Consistent Matrix Estimation with Spatially Dependent Panel Data", **Review of Economics and Statistics**, Vol:80, 1998, p. 549-560

Ehrhardt, Michael C. ve Eugene F. Brigham: **Financial Management: Theory and Practice**, USA, 13th Ed., South-Western Cengage Learning, 2009

Elsas, Ralf, Andres Hackethal ve Markus Holzhauser: "The anatomy of bank Diversification", **Journal of Banking & Finance**, Volume: 34, Issue:6, 2010, pp. 1274-1287

- Ercan, **Değere Dayalı İşletme Finansı Finansal Yönetim**, 10. Bs. , Gazi
Metin Kamil Kitabevi, 2018, s. 78.
ve Ünsal
Ban:
- Ertem, **Bankacılık ve Kambiyo İşlemleri**, Ankara, Paradigma Akademi,
Üner: 2013, s.7.
- Esho, Neil, “Diversification, Fee Income, and Credit Union Risk”, **Journal of
Paul Financial Services Research**, Vol:27, Issue:3, 2005, p. 259-281
Kofman ve
Ian G.
Sharpe:
- Fırat, “Türkiye’de Yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin
Emine: Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkisinin Değerlendirmesi”, **Finans
Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt.47, Sayı.547, 2010, s.
97-115
- Frees, Edward W. Frees, Assessing Cross-Sectional Correlation in Panel
Edward W.: Data, **Journal of Econometrics**, Vol:69, 195, p. 393-414
- Greene, **Econometric Analysis**, 7th Edt, Harlow, Pearson, 2008
William H:
- Gülen, **“Bankacılık Sektöründe Kamu ve Özel Bankaların Finansal
Merve: Performanslarının Karşılaştırılması”**, Yayınlanmamış Yüksek
Lisans Tezi, Çorum, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
2015
- Günel, **Finansal Sistem: Piyasalar ve Araçlar**, 3. Bs. , Ankara, Nobel
Mehmet: Yayın, 2010
- Güneş, “Banka Kârlılığının Belirleyicileri: 2002-2012 Dönemi Türk Mevduat
Nizamülmül Bankaları Üzerine Bir İnceleme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi
k: İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 3, 2015

- Gürbüz, A. Osman, Serhat Yanık ve Yusuf Aytürk: "Income Diversification and Bank Performance: Evidence From Turkish Banking Sector", **BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar**, Cilt:7, Sayı:1, 2013, s. 9-29.
- Güriş, Selahattin: **Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi**, İstanbul, DR Yayınları, 2018
- Hair, F. Joseph, Robert P. Bush ve David J. Ortinau: **Marketing Research: Within a Changing Information Environment**, North America, 2th ed., The McGraw-Hill-Irwin, 2003
- Hausman, Jerry A.: "Specification Test in Econometrics", **Econometrica**, Vol:46, 1978, p.1251-1271
- Hazar, Adalet, Şenol Babuşcu: **Bankacılığa Giriş: Temel Bankacılık Bilgileri**, Ankara, Bankacılık Akademisi Yayınları, 2017
- Hill, R. Carter, William E. Griffiths ve Guay C. LİM: **Principles of Econometrics**, 4th edition, , Phoenix, Wiley & Sons, 2011
- Hull, John C: **Risk Management and Financial Institutions**, 14.th edition, Canada, Wiley, 2015
- Jorion, Philippe: **Financial Risk Manager Handbook Plus Testbank: FRM Part I/Part II.** , 6th Edition, New Jersey, John Wiley&Sons, 2010

- Kale, Süleyman: **“Veri Zarflama Analizi İle Banka Şubelerinin Performansının Ölçülmesi”**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009
- Karadaş, Sadık: **“Türk Bankacılık Sisteminin Verimlilik Açısından Değerlendirilmesi”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, 2006
- Kaya, Ferudun: **Bankacılık: Giriş ve İlkeleri**, 4. Bs, İstanbul, Beta Basım, 2015
- Kaya, Yasemin
Türker: Türk Bankacılık Sektöründe CAMELS Analizi, **BDDK MSPD Çalışma Raporları**, 2001/6
- Kılıçkırın, Selin: **“Banka Performanslarının Ölçümü Üzerine İstatistiksel Bir Uygulama”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010
- Koch, Timothy W.
ve S. Scott
MacDonald: **Bank Management**, 8th Edition, Cengage Learning, USA, 2015
- Köse, Ali: **“Türkiye’deki Ticari Bankaların Faiz Dışı Gelirlerinin Banka Performansı Üzerine Etkisinin Kamu, Özel, Yabancı Sermayeli Bankalarda Karşılaştırmalı İncelenmesi”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019
- Küçükbiçakçı, Ramazan: **“Banka Yeniden Yapılandırma Programları ve Ekonomik Sonuçları”**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, 2004

- Lee Chirn C., Shih-J. Yang ve Chi-H. Chang: "Non-interest income, profitability, and risk in banking industry: A cross-country analysis", **North American Journal of Economics and Finance**, Vol:27, 2014, 48-67
- Lepetit, Laetitia, Emmanuelle Nys, Philippe Rous, Amine Tarazi: "Bank Income Structure and Risk: An Empirical Analysis of European Banks", **Journal of Banking & Finance**, Vol:32, Issue:8, 2008, p. 1452-1467
- Matten, Chris: **Managing Bank Capital: Capital Allocation and Performance Measurement**, 2th edition, Wiley, 2008
- Mercieca, Steve, Klaus Schaeck ve Simon Wolfe: "Small European Banks: Benefits from Diversification", **Journal of Banking&Finance**, 2007, p. 1975-1998
- Mohiuddin, Golam: "Use of CAMEL Model: A Study on Financial Performance of Selected Commercial Banks in Bangladesh," **Universal Journal of Accounting and Finance**, Cilt:2, Sayı: 5, 2014, s. 151-160
- Nalbantoğlu, Öner ve Fatih B. Gümüş: "Türk Bankacılık Sektörünün CAMELS Analizi Yönetimiyle 2002-2013 Yılları Arasında Performans Analizi", **AKÜ İİBF Dergisi**, Cilt: 17, Sayı:2, 2015, s. 83-106

- Oğuz, Onur, Armağan Canan **Türkiye’de Finansal Sistem ve Bankacılık**, Ed: Nadir Eroğlu, Halil İ. Aydın, Cüneyt Y. Kesbiç, Ankara, Orion Kitabevi, 2016
- Omet, Ghassan: “Income Diversification and Bank Performance: The Jordanian Case”, **Journal of Business, Economics and Finance**, Vol:8(1), 2019, p. 28-37
- Özulucan, Abitter ve Ali Deran: “Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 11, 2009, s. 85-108
- Parasız, İlker: **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, 9. bs, İstanbul, Ezgi Kitabevi, 2009
- Parasız, İlker: **Türkiye’de ve Dünya’da Bankacılık**, İstanbul, Ezgi Kitabevi, 2011
- Park, Hun Myoung: **Practical Guidelines to Panel Data Modeling: A Step By Step Analysis Using Stata**, Uluslararası Japonya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Çalışma Kağıdı, 2011
- Pehlivan, Pınar: “Türkiye’de Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektöründeki Önemi”, **Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi** (The Journal of Social Economic Research), Sayı: 31, (Nisan 2016), s. 297-323
- Pesaran, M. Hashem: M. Hashem Pesaran, “A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross Section Dependence”, **Journal of Applied Econometrics**, Vol:22, Issue:2, 2007, p. 265-312
- Petersen, Mark A., Lise Schoeman: “Modeling of Banking Profit Via Return-on-Assets and Foreign Commercial Banks in the European Union”, London UK, **WCE**, 2(4), 2008, s. 1-6

- Reis, Gül ve Rabia Kötüoğlu: “Türk Bankacılık Sektörünün Sermaye Yeterliliği Davranışı”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:14, Sayı:3, 2016, s. 101-110
- Rose, Peter S. ve Sylvia C. Hudgins: **Bank Management & Financial Services**, 7. Bs., New York, McGraw-Hill/Irwin, 2008
- Sanya, Sarah O., Simon Wolfe: “Can Banks in Emerging Economies Benefit from Revenue Diversification?”, **J Financ Serv Res**, Vol: 40, 2011, p. 79-101
- Saunders A. ve Cornett M: **Financial Markets And Institutions**, 4th Ed., NewYork, McGraw-Hill, 2009
- Sawada, Michiru: “How Does The Stock Market Value Bank Diversification? Empirical Evidence From Japanese Banks”, **Pacific-Basin Finance Journal**, Vol:25, 2013, p. 40-61
- Stiroh, Kevin J. ve Adrienne Rumble: “The Dark Side of Diversification: The Case of US Financial Holding Companies”, New York, **Journal of Banking & Finance**, 2006, s. 2131-2161
- Şahin, Hüseyin: **Türkiye Ekonomisi**, 10. Bs. , Bursa, Ezgi Kitabevi, 2009
- Takan, Mehmet ve Melek A. Boyacıoğlu: **Bankacılık: Teori, Uygulama ve Yöntem**, 7. Bs, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2015
- Tatoğlu, Ferda Yerdelen: **Panel Veri Ekonometrisi**, 4. Bs. , İstanbul, Beta Basım, 2018

- TBB: “Bankacılar”, **Bankacılık Dergisi**, İstanbul, Sayı. 73, 2010
- TBB: Bankacılıkta Etkin Gözetim ve Denetim Prensipleri,
<https://www.tbb.org.tr/tr/ana-sayfa/onemli-basliklar/bankacilikta-etkin-gozetim-ve-denetim-prensipleri/294>, (Çevrimiçi), 05.01.2020
- TBB: **Bankalarımız 2008**, İstanbul, Yayın No: 264, 2009
- TBB: **Bankalarımız 2018**, İstanbul, Yayın No: 331, 2019
- TBB: **Sermaye Yeterliliği Şerhi**, İstanbul, Yayın No: 299, 2013
- TBB: 50. Yılında TBB ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi “1958-2007”,
İstanbul, Yayın No. 262, 2008
- Teker, Suat,
K. Evren
Bolgün ve
M. Barış
Akçay: “Banka Sermaye Yeterliliği: Basel II Standartlarının Bir Türk Bankasına Uygulanması”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2005, Cilt: 3, Sayı: 12, s. 42-54
- Tolon,
Metehan: “Ticari Bankalarda Pazarlama Stratejilerinin Uygulanması”, **Verimlilik Dergisi**, 2004, Sayı: 4, s. 63-89
- Tortosa,
Emili: “Nontraditonal Activities and Bank Efficiency Revisited: A Distributional Analysis for Spanish Financial Institutions”, **Journal of Economics and Business**, Vol:55, 2003, p. 371-395
- Tunay, K.
Batu: “Türk Ticari Bankacılık Sektöründe Performansa Dayalı Risk Modellemesi ve Tahmini: Alternatif Bir Model Önerisi”, **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2010, s. 47-67
- Institute of
International
Finance-IIF: “Likidite Riski Yönetimi Prensipleri”, çev.: TBB, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:62, 2007, s.1.
- Uyargil,
Cavide: İşletmelerde Performans Yönetimi Sistemi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1994

- Uzun, Uğur, Murat Berberoğlu: Faiz Dışı Gelirlerin Banka Performansına Etkisi: Türkiye Örneği, **Journal of Business Research-Turk**, Cilt:11, Sayı:1, 2019, s. 239-248
- Uzunoğlu, Sadi: **Bankacılığa Giriş**, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2014
- Ünsal, B. A: **Bankacılıkta Likidite Risk Yönetimi**, Ankara, BDDK Yetki Edütü
- Vela, Sandra, Joseph C. Paradi ve Zijiang Yang: "Assesing Bank and Bank Branch Performance", William W. Cooper, Lawrence M. Seiford ve Joe Zhu (Ed.), Handbook on Data Envelopment Analysis, USA: Kluwer Academic Publishers, 2004
- Yağcılar, Gamze G: **Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi**, Ankara, BDDK Kitapları No:10, 2011
- Yalvaç, Faruk: **Bankacılık Terimleri Sözlüğü**, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2008
- Yazıcı, Mehmet: **Bankacılığa Giriş**, 2. Bs., İstanbul, Beta Basım, 2013
- Yıldırım, Mesut: **Banka Muhasebesi**, İstanbul, TBB Yayın No. 258, 2008
- Yıldırım, Oğuz: **Türk Bankacılık Sistemi**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2014, s.19.
- Yümlü, Adnan: "Türk Bankacılık Sektöründe Şube Performans Ölçüm Sistemleri ve Bankalar Arasında Karşılaştırmalı Analiz", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017

